

T.C.

**STANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI PAY TAHTINDA KAHVEHANE
VE KAHVEHANE KÜLTÜRÜNÜN YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN

afak TUNÇ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi

İstanbul-2014

ÖZ

OSMANLI PAY TAHTINDA KAHVEHANE VE KAHVEHANE KÜLTÜRÜNÜN YER

Yazar Adı - Soyadı: afak TUNÇ

Osmanlı topraklarına girmesi ile birlikte kahve ve kahvehaneler kendisine mahsus bir kültür meydana getirmiştir. XVI. yüzyılda Osmanlı payitahtında ilk kahvehanelerin açılmaya başlaması ile birlikte kahvenin kısa zamanda yayılması toplumda gördüğü kabul ile yakından alakalıdır. Her ne kadar zaman zaman tepki ve yasaklama ile karşı karşıya kalsa da gerek kahve gerekse kahvehaneler varlığını bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır.

Kahvenin macerası sadece tarih ve sosyoloji ile değil, siyasi, sosyal, alanlarla birlikte psikoloji, etnografya, mimari ve sanat tarihi başta olmak üzere pek çok konu ile de ilgilidir.

Toplumdan topluma veya aynı toplum içerisinde zaman ve mekân farklılıklarına bağlı olarak değişimlik arz eden sosyalleşme ihtiyacı, kahvehanelerin farklı bir alternatif olarak belirmesi ile zenginleşmiştir. Ancak pek çok yerde ifade edildiği gibi ev, dükkân ve cami mekânlarının dördüncü bir alternatifi olduğu iddiası doğrudur.

Kahvehanelerin açılmasından evvel Dergâhlar, Tevhidhâneler, Bimarhaneler, gayrimüslimlerin rahat ettiği meyhaneler, cemaat evleri vs. insanların sosyalleştikleri mekânlardı. Bunların dışında da sosyal ihtiyaçların karşılandığı pek çok mekân mevcuttur. Kahvenin bu topraklardaki uzun macerası, biraz da bu topraklarda yaşayan insanların ortak bilincini oluşturan edebiyatın, mimarinin, el sanatlarının, ticaretin, devlet-halk münasebetlerinin şekillenmesinin bir serüvenidir.

Kahve Osmanlı toplumsal hayatına girdikten kısa bir süre sonra bir içecekten çok daha fazla anlam kazanmıştır. Atasözlerinde, diğer bazı olmak üzere edebiyatta, kahvehaneler eliyle mimaride kendine has bir medeniyet meydana getirmiştir.

Kahve ve kahvehanelerin sosyal hayatın önemli bir unsuru olması ile birlikte, dünyada hiçbir içeceğe nasip olmayan kendine mahsus bir kültür de doğmuştur.

Bütün dünyada tesir bırakan kahve, Türk kültür hayatında da önemli tesirler yapmıştır.

İstanbul'da 1554'te ilk kahvehanenin açıldığı günden beri kahve, sanata, sosyal yaşama, ekonomiye ve kültüre önemli etkilerde bulunmuştur. Her meslekten, her sosyal sınıftan sayısız insan kahvehanelerde bir araya geldi; kitaplar okundu, sohbetler yapıldı. Üstelik sadece İstanbul'da değil, dünyanın hemen hemen her yerinde kahvehaneler aydınların bulduğu yer, kahve ise en sevilen içecek olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kahve, Kahvehane, İstanbul, Kahvehane Kültürü.

ABSTRACT**COFFEEHOUSE IN THE OTTOMAN CAPITAL CITY AND THE ROLE OF
COFFEEHOUSE CULTURE**

Author Name and Surname: afak TUNÇ

The unexpected popularity of the first coffeehouses opened in Tahtakale eight years after the sinking of coffee ships and their evolvement into meeting points for literary crowds indicates that the ban on coffee was not quite effective, that coffee found its way to Istanbul in various ways, and that coffee aficionados increased in number.

When I received an offer to write a book on “*Turkish Coffee Culture*” I wanted to review the literature before I began writing. It was enough merely to peruse the bibliographies of the books in my library to intimidate myself. It appeared that almost everything had already been written on the history of coffee and coffeehouses.

There was one thing I could do: base my work predominantly on literary texts. This was indeed a difficult undertaking: since it was impossible to review the literature in such a short time, I was obliged to content myself with what I could access and strive to produce a text that was different from its precedents. My only reassurance was a folder I had put together over the years due to my keen interest in the history and culture of coffee with the hope that I would, one day, write a few lines on this delicious drink, to which I was “addicted” since my younger days.

Key Words: Coffee, coffeehouses, Istanbul, coffeehouse culture, coffeehouse activities

ÖNSÖZ

Kahve 16. yüzyılda Yakındo u'daki ehir ya amın pek çok alanında etkili olmaya ba lamı , kahve üretimi ve ticareti ise pek çok geri kalmı bölgenin ticari olarak kalkınmasına zemin hazırlamı tır. 15. ve 16. Yüzyılda kahve içmenin gittikçe yaygınlık kazanmasının en çarpıcı ve en önemli sonucu, kent, kasaba ve köylerdeki toplumsal yaşamın etkilenmesidir. Güney Habe istan, Yemen ve Kahire'yi a ıp tüm dünyaya yayılan kahve, içecek olarak alınıp satılması çerçevesinde zamanla kendine ait ve daha önce bilinmeyen bir kurum olan kahvehanelerin ortaya çıkmasını sa lamı tır. Kahve, beraberine kültürel bir müessese olan kahvehaneyi de Türk toplumuna kazandırmı tır.

Kahvenin büyüü, kahvehaneleri meydana getirmi tir. slâm co rafyasında ekillenen siyasî muhalefet ve sosyalle me, bu mekânların çatısı altında bir anlam kazanmı tır. Gündelik hayattan ahlâk dünyasına, mimariden e lenceye kadar birçok unsur burada ekillenmi ve burayı ekillendirmi tir. Do unun mistisizminin pe inde ko an oryantalistlerin u rak yeri olan kahvehaneler bu yönleriyle bulundu u ehrin bir numunesi olarak de erlendirilmi tir.

Toplumsal ya amda, özellikle de e lence ve toplanma mekânları olarak kahvehanelerin konumu ve üstlendikleri görevlerde sosyal hayatın önemli bir parçasıydı. Üstelik her ne kadar birbirinden çok farklı ve müdavimleri farklı olan kahvehaneler olmakla birlikte birbirinden farklı toplumsal sınıfların kesi ti i yerler olarak kahvehanelerin, Türk kültür tarihinin önemli bir bölümüne kaynaklık etti i rahatlıkla söylenebilir.

Kahve, 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı topra ına ve özellikle siyasi ve kültürel ba kent stanbul'a geldikten sonra, sosyal zümrelerden çok çe itli tepkilerle kar ıla mı tır. Kahve, ilk zamanlarda sıhhat açısından zararlı bir madde olarak de erlendirilmi ve daha sonraları bu anlayı dini bir mahiyete dönü erek kahvenin yasaklanmasına yönelik fetvaların önü açılmı tır. 1554-1555 yıllarından itibaren stanbul'da birçok kahvehane

açılmaya başlamıştır. Kahvehanelerde toplanan çeyitli zümrelerden ve de i ik kültür seviyelerinden insanların zamanla siyasi otorite ve temsilcileri tarafından asayisizlik sebebi olarak de erlendirilmesi, yasaklara kahvehanelerin de kapatılmalarının eklenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Kahvehanelerin sosyolojik, etnografik, mimari ve sanat tarihi açısından ta ıdıkları önemi ortaya koyma noktasında gerçekle tirdi imiz bu çalı mada, destek ve yardımları için danı manım Sayın Yrd. Doç. Dr. rfan Çiftçi'ye te ekkürlerimi sunarım. Bu çalı manın ortaya çıkmasında kendilerine ayrıca ım zamanı büyük bir sevgi ve ho görü ile payla an sevgili e im lkay Tunç'a o ulla rım Abdülkadir Yusuf ve Vedad'a, Annem Naime, Babam Selami Tunç'a ve karde lerime te ekkür ederim.

afak TUNÇ

İçindekiler

ÖZ	ii-iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v-vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii-viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
KAHVE ÜZERİNE BİR KAÇ SÖZ	2
1.1. Kahvenin Kelime Anlamı	2
1.2. Tanımı, Kapsamı ve Cinsi.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
KAHVE ALINIP SATILAN BİR ÜRÜN HALİNE GELİYOR	11
2.1. Kahvenin Ticari Bir Ürün Haline Gelmesi	11
2.2. Kahve Ağacı Yetiştiriciliği.....	15
2.3. Kahvenin Toplanması.....	16
2.4. Kahve Kavurma İşlemi.....	18
2.5. Kahvenin Öğütülmesi.....	19
2.6. Kahve'nin Üretim ve Tüketim Durumu	20
2.7. Dünyada ve Türkiye'de Kahve Tüketimi.....	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	22
KAHVENİN SERÜVENİ	22
3.1. Kahvenin İslâm Diyarında Yayılması	22
3.2. Sûfilerin Etkisi	23
3.3. Tüccarların Etkisi.....	24
3.4. Hacıların etkisi	26
3.5. Kahve'nin Osmanlı Devleti'ndeki Serüveni	26
3.6. Batı'da Kahve.....	36
3.7. Kahvenin Amerika'daki Serüveni.....	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	45
KAHVEHANELER.....	45
4.1. Kahve Evi	45
4.2. Osmanlı Devleti'nde Kahvehane	47
4.3. Zarifler Meclisi	52
4.4. Kahvehane ve Edebiyat.....	57
4.5. Yasakların Gölgesinde Kahve ve Kahvehane	58
4.6. Seyyahların Kahvehane Merakı	69
4.7. Osmanlı Kahvehane Mimarisi.....	71
4.8. Osmanlı Kahvehane Türleri	77
4.8.1. Kiraathaneler	77
4.8.2. Mahalle Kahvehaneleri	81
4.8.3. Âşık Kahvehaneleri.....	83
4.8.4. Yazlık Kahvehaneler	84
4.8.5. Esnaf Kahvehaneleri.....	84
4.8.6. Balıkçı Kahveleri	85
4.8.7. Tiryaki Kahveleri	86
4.8.8. Yeniçeri Kahvehaneleri.....	86
4.8.9. Tulumbacı Kahvehaneleri.....	88
4.8.10. Semâî (Çalgılı) Kahvehaneler	88
4.8.11. İmaret Kahvehaneleri.....	92
4.8.12. Esrarkeş ya da Esrar Kahvehaneleri	92
4.8.13. Meddah Kahvehaneleri	93
4.8.14. Kuşçu Kahvehaneleri	95
4.8.15. Köy Kahvehaneleri	95
4.8.16. Seyyar Kahvehaneler.....	95
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	98

KISALTMALAR L STES

a.g.e.: Adı geçen eser.

akt. : Aktaran

Ansk. : Ansiklopedi

c. : cilt

ev. : Çeviren

H. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

M. : Milâdî

M.S : Milâttan sonra

md. : Madde

s. : Sayı

s.: Sayfa

TDE : Türk Dili ve Edebiyatı

vb. : ve benzeri

vd. : ve di erleri

G R

Osmanlı ülkesinde kahvehanelerin ortaya çıkmasından evvel erkeklerin hayatında üç mekân oldu u ileri sürülmekte ve bunlarında sırasıyla ev, dükkân ve cami oldu u ifade edilmektedir. Ya amın sürdürü ü ev, geçimin temin edildi i dükkân ve ibadet edilen cami. Kahvehanelerin açılması ile birlikte ise bu üç mekâna alternatif dördüncü bir mekânın dâhil oldu u ifade edilmektedir. Oysa bu iddiayı ifade edenler Osmanlı toplumunda "*Dergâh, Hamam vs.*" gibi toplumsal hayatın di er toplanma mekânlarını göz ardı etmektedirler. O halde bu üç mekânın dı ında kahvehaneleri "dördüncü" olarak zikretmek do ru olmasa gerekir.

Osmanlı toplum hayatının sosyal geli mesinde önemli rolü bulunan müesseselerden biri de imarettir. Temeli vakıf sistemine dayanan imaretin, memleketin kültür ve ekonomik hayatının geli mesinde de büyük hizmetleri olmu tur.

Dar manasıyla "**a evi**" demek olan imaret, geni ve daha kapsamlı bir ekilde tarif edilmektedir. Buna göre neredeyse bir ehir veya kasabanın nüvesini te kil eden bir külliye hüviyetini ta ımaktadır.

Bunun yanı sıra medrese, kütüphane, hamam, kervansaray vs. gibi pek çok sosyal mekânların varlı ı söz konusudur. Yani kahvehaneler bu sosyal mekânların i levini mahalle ölçe inde bir çe itlilik sunmu tur sadece.

"Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri" adlı bu tez çalı ması dört bölümden olu maktadır: Birinci bölümde, "*kahve*" kelimesinin etimolojik kökeni hakkında çe şitli bilgiler verilerek, kahvenin kökeni hakkında pek çok de ğişik fikirlerin karşılaştırılması yapılmış, ikinci bölümde kahvenin ticari bir ürün haline gelme yolunda hangi aşamalardan geçti ği sıralanmış, üçüncü bölümde kahvenin gerek İslam co ğrafyasında gerekse Osmanlı ve Batıda yayılmasının izleri sürülmeye çalı şılmış, dördüncü ve son bölümde ise kahvehanelerin yapısal ve işlevsel özellikleri ve mimarisi hakkında bilgiler verilmiş, Osmanlı ülkesini çe şitli zamanlarda ziyarete gelmiş olan yabancı seyyahların kahvehaneler hakkındaki düşünceleri anlatılmış, ayrıca kahvehane türlerinden bahsedilmiştir. Böylelikle tarih boyunca kültürel hayatımızın önemli bir mekânı olan kahvehaneler ile ilgili olarak bir anlatım yapılmı tur.

B R NC BÖLÜM

KAHVE ÜZER NE B R KAÇ SÖZ

1.1. Kahvenin Kelime Anlamı

'**Kahve** kelimesinin etimolojik kökeni konusunda pek çok farklı görüşler vardır.

Kahve, '*kahva*' ya da '*qahwah*' Arapça kökenli bir kelime olup ilk zamanlarda; Ortaçağ Arapça sözlüklerinde ve özellikle de şiirlerde "**arap**" manasında kullanılmı tır.¹ Kahve ile ilgili olarak türetilen kelimelere baktığımız zaman bu kelimelerin hep Arapçadan türetilmiş olduğunu görmekteyiz.

Kahve adının nereden geldi i hakkında çe şitli efsaneler vardır. Bunlardan biri, vatanı Habeşistan'da, kahve yeti tirilen bölgeye eskiden "Kaffa" denmiş olmasıdır. Zamanla Türkçe'ye dönüşen sözcük, dünyanın her yerinde "kahve"ye yakın bir sözcüktür. Fransızlar '*café*', İngilizler '*coffee*', Almanlar '*kaffe*', Macarlar '*kave*' olarak kullanırlar.²

Sir James Murray, *New English Dictionary*'e yazdığı *coffee* maddesinde, kelimenin yabancı kökenli olduğunu Güneybatı Etiyopya'da, kahvenin ana vatanı sayılabilecek Soha bölgesindeki Kaffa şehrinin bu bitkiye adını vermiş olduğunu ifade etmiştir. Fakat bu varsayımı destekleyecek hiçbir kanıt yoktur. Bununla birlikte Soha bölgesinde bitkiye ve çekirdeğine verilen isim kahve değil, "*bunn*" (*bûn*)'dur. Güneybatı Etiyopya'da, kahve bitkisinin ana vatanı sayılabilecek olan *Soha* bölgesinde ise bitkiye ve çekirdeğine "*bunn*" (*bûn*)" denilmektedir. Bugün İngilizcedeki "*bean*" kelimesi de tane, çekirdek anlamına gelen "*bunn*"dan türetilmiştir.³

¹Selin Ahabaz, "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği". Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 4.

²Selin Ahabaz, a.g.e., s. 4.

³Yahya Kemal Taştan, "Süfi İslamından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt 11 - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 55.

Kahvenin adı ilk defa Horasan'ın Rey şehrinde doğan, 1405-1525 yılları arasında yaşamayan Türk asıllı olduğu kuvvetle muhtemel Ebu Bekir'in Arapça yazdığı tıp kitabında geçer. Kitapta, 1420 yılında Horasan'da kahvenin kullanıldığı, daha sonra ise Horasan'dan Aden'e intikal ettiği ifade edilmektedir. Habeşistan'dan Yemen'e, daha sonra da Mekke ve Medine'ye belirli bir zaman içerisinde yayılan kahve, buradan da salâm gezginleri, dervişleri ve tüccarları eliyle Horasan, Mısır, Türkiye ve tüm salâm dünyasına yayılmıştır.⁴

Kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili ortada yeterince belge olmaması yüzünden bu konulardaki bilgi eksikliği efsaneler ile veyahut hayal mahsulü sayılabilecek hikâyeler ile doldurulmaya çalışılmıştır. Üretilen pek çok efsanenin kaynağı bile belirtilmemiştir. Bu sebeple bu konuda kesin yargı içeren hüküm cümleleri kurmak doğru değildir. Kahvenin kökeni hakkında büyük bir bilgi boşluğu olduğu muhakkaktır. Bu boşluk büyük ölçüde zengin ayrıntı içeren ve insanların hayal dünyasına hitap eden efsaneler ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu konuda o kadar ileri gidilmiştir ki bu efsanelerin hiçbir geçerliliği olmadığı halde ciddi sayılabilecek kitaplarda zikredildiği için popüler yayınlar ve dergilerde sanki gerçek bilgilermiş ve üzerinde herkes ittifak etmiş gibi alıntılanmakta ve insanlara intikal ettirilmektedir.

Yemen'deki Hıristiyan manastırının çobanı olduğu ileri sürülen Çoban Khaldi'ye ilişkin efsane en bilineni ve bu konuda en çok yayılanıdır. Bu efsaneye göre; bir manastırda çobanlık yapan Khaldi, keçilerinin dağların eteklerinde yiyecek ararken tesadüfen bir ağacın meyvelerini yediklerini ve hayvanların çok canlı ve hareketli olduğunu görmüş ve kendisi de bunları kullanmıştı diye söylenir.

Batıda çok meşhur olan bu rivayet, 1671 yılında Roma'da *Banesius* adlı bir dilbilimci tarafından, Doğulu kaynaklardan Hıristiyan geleneğine uyarlanarak yayımlanmıştır. Daha doğrusu bir ifade ile yakıtılmıştır. Kahvenin manastırlarda kullanım alanı bulmaması bu iddiayı zayıflatmaktadır.

⁴Melike Kaplan, "Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü", *Yurt ve Dünya Dergisi /The Journal of Homeland and The World*, sayı: 2., 2011, s. 13.

“Kahve kelimesinin kökenine ili kin bir di er varsayım ise onun brani kökenli oldu u ve koyu/kara anlamına gelen *qehe(h)*’ten türetildi i, Arap diline de Kitab-ı Mukaddes vasıtasıyla girdi i yönündedir. Arap dilbilimciler kelimenin, “i tahı olmamak” anlamındaki *qahiya* fiil kökünden türemi olabilece ini de ileri sürmü lerdir.”⁵

Eski Ahit’in I. Samuel adlı kitabında “*iki yüz ekmek ve iki tulum arap, ve hazırlanmı be koyun, ve be ölçek kavrulmu bu day, ve yüz salkım kuru üzüm, ve ikiyüz parça basılmı incir...*”⁶ ifadesindeki “*kavrulmu bu day*” ile anlatılmak istenenin kahve taneleri(!) oldu u iddiasıdır.⁷ Kavrulmu bu dayın kahve ile ne ilgisinin oldu u belli de ildir. Bugün Anadolu’nun pek çok ehrinde hâlâ bu dayın yanı sıra pek çok tahılın kavruldu u (Kavurga) ve yiyecek maddesi olarak kullanıldı ı bilinmektedir.

Tüm bu efsanelerin yanı sıra kahvenin ortaya çıkı na ili kin en eski bilgi, Ortaça ’da ya ayan büyük tıp âlimi bn-i Sina’nın “**ilaçlar ö retisi**” kitabından anla ıldı ı kadarıyla Sina’nın 1000 yıllarında kahveyi bildi i, kullandı ı ve sevdi ini dile getirdi ine dairdir.⁸

865ve 922 yıllarında ya ayan ranlı(!)⁹ me hur tıp bilimci Ebu Bekir el Razi, “**Bunchum**” olarak adlandırdı ı ve “*sıcak, sert ve mideye iyi gelen*” olarak tanımladı ı bir içecekten söz etmi tir. “*Bunchum*” ile Arapların ve ranlıların kahve taneci i için kullandı ı “**Bun**”un aynı oldu u görü üne kar ı gelmek zor olsa da di er âlimler, onun bir çe it kök oldu unu ifade etmi lerdir.¹⁰

⁵Yahya Kemal, Ta tan, “Sûfi arabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Ankara; 2009, s. 56.

⁶Ahd-i Atik, I. Samuel, 25:18.<http://www.yolgosterici.com/tevrat/tevrat09.htm>

⁷Yahya Kemal Ta tan, “Sûfi arabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Ankara; 2009, s. 58)

⁸Taha Toros **Kahvenin Öyküsü**, stanbul: leti im Yayınları. Temmuz 1998, s. 8.

⁹Wild ranlı diyor, ancak tam adı: Ebu Bekir Muhammed ibn Zekeriye el-Razi olan ahıs Rey’de do mu Türk asıllı bir hekimdir.

¹⁰Antony, Wild. Çeviren Ezgi Ulusoy, **Kahve Bir Acı Tarih**. stanbul. MB. Yayınevi, 2007, s. 37.

XI. Yüzyılda bn-i Sina'nın söz etti i “**bunchum**” adındaki ifalı bitkinin ve bn-i Battuta'nın seyahatleri esnasında 1352'de bugünkü Mali'de bulundu u sırada yazdıkları arasında yer alan “**kafi**” adlı içece in kahve oldu una dair birtakım iddiaların da oldu unu söylemekte fayda vardır.

Kahvenin ilk kullanımına 1000 yıllarında Habe istan'da un haline getirip hamura karı tırılarak ekme k yapımında rastlanmı tır.¹¹

16. yüzyılın Arap yazarı **Abdülkâdir El-Ceziri**'nin 16. Yüzyıl'da yazdı ı eserde, (*Umdetü's-Safve fî Hall-il-Kahve*) Zebhani adlı birinin (Yemenli Cemaleddin Ebu Abdullah Muhammed bn Said) kahveyi Adenlilere tanıtan ilk ki i oldu unu belirtmi tir. Etiyopya'ya giden **Zebhani**'nin orada kahve içen insanlarla ünsiyet kurdu u ve Aden'e döndükten bir müddet sonra hastalanınca orada hatırında kalan kahveyi içti i ve iyile ti i ifade edilerek, kahvenin yorgunluk ve uyu ukluk giderme, vücuda canlılık ve dinçlik kazandırma gibi özellikleri kullanımının yaygınla tı ı anlatılmaktadır.¹²

Abdülkâdir El-Ceziri kahvenin Yemen'e giri ini anlattıktan sonra okuyucuları öyle uyarır: “**Sadece Yemen diyoruz, çünkü kahve bn Saadeddin'in ya adı ı topraklarda, Habe lerin ve Cebertlerin memleketlerinde ve Acem topraklarının ba ka yerlerinde ortaya çıktı, ama ilk kez ne zaman ve hangi nedenle içilmeye ba ladı ını bilmiyoruz**”.¹³

18. yüzyıl yazarlarından D'Ohsson kahvenin ilk kullanımını Mohalı bir sufiye dayandırmaktadır. Muhtemelen e - azili adını ta ıyan bu ki inin ve müridlerinin etkisi ile kahvenin yaygınla tı ından söz edilmektedir. Nitekim Cezayir'de kahveye, “*âzilîya*” denmesinde bu rivayetin etkili oldu una üphe yoktur.¹⁴

¹¹Toros'dan akt. Süheyl Ünver, “Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler”, **Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, s. 43, Ankara, 1962., 1963, s. 41.

¹²Yahya Kemal, Ta tan “Sûfi arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, s. 59.

¹³Ralph S. Hattox, Çeviren: Nurettin Elhüseyni. **Kahve ve Kahvehaneler. Bir toplumsal içece in Yakındo u'daki Kökenleri**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996, s. 11.

¹⁴Yahya Kemal Ta tan, “Sûfi arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 60.

Ceziri kahve alı kanlı nın ortaya çıkı na ilikin bir ba ka açıklamayı da aktarır. Bu açıklamanın kayna ı olan Fahreddin Ebubekr bn Ebi Yezid el- Mekki adlı ki i, aziliye tarikatına mensup ba ka bir eyhten söz etmektedir. Fahreddin el Mekki dedi ki: (Kahveyi ilk yayanın Zebhani oldu u söylenegelmi tir, ama birçok ki inin bana aktardı na göre kahve içmeyi ba latan ve Yemen’de yaygınla ıp âdet haline gelmesini sa layan ki i, aziliye tarikatına mensup eyhlerimizin seyyidi eyh Nasreddin bn Meylek’in ö rencilerinden biri olan Seyyid eyh Ali bn Ömer e - azili’dir.¹⁵

Batıda görülmesi birkaç yüzyıllık olan kahvenin ‘*asıl hikâyesinin*’ Arap Yarımadası’nda çok eskilere dayandı ı söylenmektedir. M.S. 575 yıllarında ortaya çıktı ı sanılan kahve önce 1470 -1500 tarihleri arasında Mekke ve Medine’ye, ardından tüm slâm dünyasına hızla yayılmış tır.

“*Do u’da Kahveler ve Kahvehaneler*”adlı kitabında Helene Desmet Gregorie ” İlk kahvehanenin 1511 yılında Mekke’de bir camiin yanında ortaya çıktığı nı söyler.¹⁶

Kahvenin Habe istan’da önce yiyecek olarak ortaya çıktı ı da söylenmektedir. XV. yüzyılın ba larında Yemen’de tanınarak yüzyılın nihayetine yakın zamanlarda içecek olarak yaygınlık kazanmış tır. XVI. yüzyılın ba larında Mekke ve ardından Kahire’ye, yüzyılın ortalarına do ru stanbul’a ve nihayet XVII. yüzyılın ortalarında önemli Avrupa ehirlerine ula mış tır. Kahvenin Yemen’e ilk defa kimin tarafından getirildi i hususunda farklı rivayetler bulunmakla birlikte önce tasavvuf çevrelerinde ra bet gördü ü söylenmektedir. Söz konusu çevrelerin bilhassa ibadet ve zikir için vücudu zinde ve uyanık tutma özelli ine vurgu yapmaları sebebiyle toplumun çe itli kesimlerinde yaygınlık kazanması üzerine dinî hükmü de ulemâ arasında tartışılmaya baş lanmış tır. Bu konuda günümüze ula an en eski ve muhtevalı eser olan Abdülkâdir el-Cezîrî’nin (ö. 976/ 1568’den sonra) *Umdetü’s-Safva fi Hilli’l-Kahve*’ kitabında kahveyle ilgili olarak çıkan ilk tartışmalar ve fikhî yaklaşımlar hakkında geni bilgi verildi i gibi aynı dönemde

¹⁵D’Ohsson’dan akt. Ralph S. Hattox, Çeviren: Nurettin Elhüseyni. **Kahve ve Kahvehaneler. Bir toplumsal içece in Yakındo u’daki Kökenleri.** stanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996, s. 15.

¹⁶Hélène Desmet-Grégoire,**Do u’da Kahveler ve Kahvehaneler.** stanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 14.

ya ayan fakihler de fıkıh kitaplarında bu görüşleri özet halinde nakletmişlerdir.¹⁷

Antik Yunan ve Romalı yazarlar, kahve bitkisi ve içeceğinin adını anlamamış olmalarına rağmen Pierre Della Valle, Homeros'un, Mısır'dan geldiğini ve üzüntü giderdiğini söylediğini Nepenthe'den bahsederken kahve ile arabı birbirine karıştırmıştır.¹⁸

The Science News-Letter adlı dergide yayımlanan bir makalede, kahvenin antik dönemden beri bilinen bir içecek olduğu iddia ediliyorsa da, bu konuda müspet kanıtlar ileri sürülemediği belirtilmiştir.¹⁹

Ukers'e göre kahveden ilk bahseden kişi Ebû Bekir er-Râzî²⁰ (864-925) adlı Rey şehrinde doğan Türk kökenli bir İslâm bilgini'dir. Müziğe oldukça merak salan, 30 yaşından sonra Bağdat'a gidip Huneyn bin Şak'ın Yunan, İran, Hint ve İslâm tıbbını öğrenen er-Râzî, halifenin özel hekimi ve Galen tıbbının²¹ takipçisi olmuştur. Yunancadan tercüme yapmış, bu alanda kendisi de önemli ufaklı pek çok eser kaleme almıştır.²²

Avrupa'da ismi İbn Sina ile birlikte anılan bu büyük İslâm âlimi, El-Hâvî adlı eserinde "**bun**"un (kahve çekirdeği) sıcak, kuru mizacı ile mide ve sindirim için faydalarından bahsetmektedir. Buna göre kahvenin yazılı tarihinin izlerini miladî 10. asırdan itibaren izlemek mümkündür. Onun ve Galen ilkelerinin takipçisi İbn Sina (980-1037) da eserlerinde bunn'un tıbbî özelliklerini ve kullanımını anlatır: "**sarı renginden, zîyâsından ve güzel kokusundan dolayı çok faydalıdır. [çiçekleri] beyazdır ve [kahve tanesi] ağırdır. İlk safhada sıcak ve**

¹⁷Diyaret İslâm Ansiklopedisi cilt: 24, s. 202-205.

¹⁸Yahya Kemal Taştan, "Sûfî Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**, 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 59.

¹⁹Yahya Kemal, Taştan a.g.e., s. 59.

²⁰Ebû Bekir Er-Razî (Muhammed b. Zekerîya) Ebubekir Er-Razî'nin Rey kentinde 864(865) tarihinde doğduğu ve yine aynı şehirde 925 (932) senesinde vefat ettiğini söylenmektedir. Fizik, felsefe, tıp, kimya alanlarında çalışmaları ve eserleri vardır. Thales ile başlayıp gelişen doğa felsefesinin İskenderiye kütüphanesinin yakılmasıyla kesintiye uğramasından sonra İslâm uygarlığı içinde tekrar doğduğu Ebu Bekir Er-Razî ile olmuştur.

²¹Latince *Galenus*, İslâm dünyasındaki adıyla *Calinus* olarak bilinen Yunanlı hekim. *Hekimlerin İmparatoru*, *eyhû's Seyadile* (hekimlerin babası) gibi unvanlarla anılmıştır. Galen'in tıbbî görüşleri "*Galenizm*" olarak adlandırılır ve yüzyıllar boyunca tıpta etkisini sürdürmüştür. Tıbbın yanı sıra ilâçbilimi alanında da yeni teoriler geliştirmiştir. Mevlâna Mesnevi'de Calinus'tan sık sık bahseder. (yzn)

²²Yahya Kemal Taştan, a.g.e., s. 59

kurudur. Bazılarına göre ise ilk safhada so uktur. Uzuvlara kuvvet verir, cildi temizler ve vücutta güzel bir koku yayar.”²³

1996 yılında Birle ik Arap Emirlikleri’nde **KU T**’te karbonlanmış iki kahve çekirde inin bulunması, kahvenin insanlar tarafından kullanılmaya ba lanması ile ilgili tarihin ba langıcı ile ilgili tartışmaları yeniden gündeme getirmi tir. Ku it 13. yüzyılda, neredeyse 1000 yıllık bir ticaret limanıydı. Basra Körfezi’nin kıyısında bulunan Ku it’in stratejik konumuna dayanarak, bölgenin Do ulu tüccarların u rak yeri oldu u kolaylıkla tahmin edilir. Çanak çömlek kalıntıları, 4. yüzyılda Hindistan ile 10. yüzyılda ise Çin ile ticaret yapıldı ını ve limanın ran ve Arap tüccarlar ile kesintisiz ticari faaliyetlerine ev sahipli i yaptı ını kanıtlar.²⁴

1996 yılında ngiliz arkeologlar, 12. yüzyıla ait Çin tarzı çömlek tabakalarına rastladılar. Tabakaların o dönemde Yemen’de kullanılan sarı desenleri de içermesi, o ana kadar bilinmeyen bir eyi, Ku it’in Yemen ile de ticareti oldu u hakikatini gün yüzüne çıkardı. Kalıntının içerisinde bir de, iki adet karbonlanmış kahve çekirde i bulunmaktaydı. Bu hakikaten çok a ırtıcı bir ke if sayılabilirdi. Enteresan olan hususlardan birisi de kahve çekirdeklerinin ate te kavru olarak kömürle tirilmi olmasıydı. Böylelikle kömürle mi kahve çekirdekleri günümüze kadar bozulmadan kalmayı ba arabilmi ti. Bunun sebebi yanma i lemi ile birlikte çürümeye sebep olabilecek organik maddelerin yok olmasıydı. Kazı çalı malarını yürüten Durham Üniversitesi arkeologu Dr. Derek Kenet, kahve çekirde inde daha sonradan giren bir madde bulunmasının çok dü ük bir ihtimal oldu unu ifade etmi tir. Do rulu u C 14 (Karbon 14) metodu ile kanıtlandı ı takdirde Ku it’teki buluntular kahve tarihinin yeniden yazılmasını gerekli kılacaktır. Zira bu ekilde kahvenin i aret etti i tarihten 350 yıl önce 1100’lü yıllarda insanlar tarafından tüketildi ine dair somut kanıtlar ortaya çıkarılmı olacaktır. Kahve çekirdeklerinin karbonlanmış olması da, çekirdeklerin kavru olarak tüketildi inin bir göstergesidir.²⁵

Bulguların geçerlili ine dair iki endi e söz konusudur. Birincisi, karbon testinin, çekirdeklerin ba ka bir madde ile karı tı ını göstererek, farklı bir tarih verme ihtimalidir. kincisi

²³Yahya Kemal Ta tan, a.g.e.,s. 59

²⁴Antony Wild, Çeviren Ezgi Ulusoy. **Kahve Bir Acı Tarih.** stanbul. MB Yayınevi. 2007, s. 272.

²⁵Antony Wild a.g.e.,s. 273.

ise karbonla mı maddenin Coffee Arabica olarak tanımlanmasının hâlâ tartışılan bir konu olmasıdır. Bulguların doğruluğu kanıtlandı takdirde kahve ticaretinin, ilk kez bildiğimiz tarihten 3 asırdan daha fazla yıl önce başladığına dair somut bir kanıt olacaktır. Bulguların doğruluğunun kanıtlanması, Razi ve İbn-i Sina'nın yazılarında bahsettiği maddenin kahve olabileceği ihtimalini de güçlendirecektir.²⁶

1.2. Tanımı, Kapsamı ve Cinsi

Kahve kelimesinin Arapçada ne zamandan itibaren kullanıldığı bilinmemekle beraber ilk anlamının “*arap*” olduğu ve i tah kestiği (kahy) için bu mânayı aldığı, bugün kahve olarak adlandırılan içeceğe bu adın ehl-i keyf kimseler tarafından verildiği kaydedilmektedir.²⁷ Latince adı “*coffea arabica*” olup “*rubiaceae*” familyasına bağlı 7-8 m. boyunda olan bir bitkinin ve bunun tanelerine verilen isimdir. Tanelerin çekirdek kısmı genellikle metal kaplarda ateşe sürülüp kavrulduktan, daha sonra ise soğutulduktan ve de irmende çekilerek toz haline getirildikten sonra su ile karıştırılarak elde edilen içecek de aynı isimle anılır.

Kahve, Habeşistan'da (Etiyopya) yetişen fidan boyundaki yeşil ağaçların meyvesidir. Ağaçların çiçekleri yasemine, meyveleri kiraza benzer. Çiçekleri zamanı geldi inde döküldükten sonra, ağaçların dallarında çekirdekleri kalır. Bunlar silkelendir, güneşte kurutulur ve tahta tokmaklarla kabukları sıyrılsın diye iyice dövülür. Kabukları sıyrıldıktan sonra öz meyve ortaya çıkar. Bunlar kavrulur, öğütülür ve kendine has hoş kokulu, lezzetli kahve içmek üzere elde edilmiş olur.²⁸

Kahve; kökboyasıgiller “*Rubiaceae*” familyasının Coffea cinsinden tropik çalılı türlerine, bu türlerin tohumlarına ve tohumlarından hazırlanan içeceğe verilen addır.²⁹

²⁶Antony Wild a.g.e.,s. 273.

²⁷Diyaret İslam Ansiklopedisi. cilt: 24, sayfa: 202-205.

²⁸“Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü”, **Yurt ve Dünya Dergisi**. /The Journal of Homeland and The World, sayı:2, www.yurtvedunya.net, On-Line ISSN- 2146-0140. s. 12.

²⁹Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği”. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, 2007. s. 5.

Kahve, bir a acın meyvesinin çekirde idir. Aile, *Rubiaceae*, cinsi ise *Coffea*'dır. Çoksayıda *Coffea* türü varsa da, ekonomik anlamda iki tanesi önemlidir; *Coffea Arabica* (Arap Kahvesi) ve *Coffea Canephora* (Robusta) tarımı yapılan ve üretilen böylece ekonomik bir de er ta ıyan ilk kahve türü“ *Coffea Arabica*” (Arap Kahvesi) dir. Geçmi te Arabistan'da yeti tirilen bu tür günümüzde daha çok Latin Amerika'da yeti tirilmekte olup Do u Afrika ve Kongo Havzası kökenli oldu u sanılan Robusta ise Afrika ve bir miktar da Madagaskar'da yeti tirilmektedir. Bu iki türün ayrıca Asya'da da tarımı yapılmaktadır. A acın normal boyu 8-10 metreyi bulabilse de, üretim teknikleri nedeni ile genellikle 2-3 metreye kadar büyütülmesine izin verilmektedir. Yaprakları sürekli ye il kalmaktadır. Kahve a acının yeti mesi için tropikal bir iklim özelli i, volkanik zemin, orta derecede nem gibi çe itli özellikler gerekmektedir. Bu sebeplerle Türkiye'de defalarca denenmesine ra men kahve a acı yeti tirilmemi tir. Kahve a acının yeti tirildi i iklimde genellikle ya murun hemen ardından a açlar beyaz renkli çiçek açarlar.Bu çiçeklerin ömrü sadece birkaç gündür.Çiçekten hemen sonar kahve yemi i geli meye ba lar.Bu yemi 1,5 cm. büyüklü ünde yuvarlak ve ba langıçta ye il renklidir.Olgunla tıkça rengi kırmızıya dönü ür ve esas kullanılan kırmızı renkli yemi lerdir.³⁰

Kalın bir kabu a sahip bu yemi in içinde çekirdek bulunmaktadır. Kahvenin de elde edildi i kısım bu çekirdektir.Hemen her zaman bir yemi iki çekirdek ta ımaktadır.Çekirdekler ye il renklidir.Kahve bu çekirdeklerden elde edilmektedir.³¹

³⁰Meltem Duran, “Kahve Etüdü” **Dı Ticaret Ara tırma Servisi**. Mart 2004, s. 1.

³¹Meltem Duran, a.g.e, s. 1.

K NC BÖLÜM

KAHVE ALINIP SATILAN B R ÜRÜN HAL NE GEL YOR

2.1. Kahvenin Ticari Bir Ürün Haline Gelmesi

Dünya’da kahve üretimi en fazla Güney Amerika kıtasında yapılmakta olup en fazla üretim Brezilya’dadır. Ülkemizde kahve a acı yeti tirilmedi i için ve ülkemizin iklimi kahve tarımına uygun olmadı ndan kahve ihtiyacı ithalat yoluyla kar ılanmaktadır. Ülkemizde kahve tüketimi fazla olmamakla beraber, son dönemde, özellikle gençler arasında kahveye e ilim artmakta olup ülkemizde çaydan sonra en fazla tüketilen içecektir.³²

Kahvehaneler ilk ba larda ekonomik bir bakı açısı ile ortaya çıkmı tır. Amaçları kültüre hizmetten ziyade açanların maddi kazanç sa laması amacına yöneliktir. Bu amacı yerine getirecek oportünist/pragmatik bir fikri altyapı ile ekillenmi tir. Bu durum sadece Anadolu ve Anadolu’da filizlenen â ık kahvehaneleri için de il di er co rafi merkezler için de geçerlidir. Daha sonradan bir kültür ve e itim yeri halini almı tır. Örne in ran’da masalların veya efsanelerin müzik e li inde anlatılmaları kahvehane ile açık havadan bir mekâna ta nımı ve ünlü anlatıcılar kahvehaneciler tarafından bulunarak bu mekânlara getirilmi tir. Böylelikle kahvehane sahibinin hem itibarı hem de geliri bir hayli artmı tır.³³

Osmanlı Devleti’nde kahve, kıymetli bir mal oldu u için tereke taksimi sırasında yazılıyordu. Kahve, hem Müslümanlarca hem de Müslüman olmayanlarca tüketiliyordu. Narha ba lı olmadı na göre kahve Osmanlı yöneticilerince halk için aslî bir gıda olarak algılanmamı tı. Haziran 1594 tarihli tereke belgesinde Üskübî Muslu isimli Müslümanın elli vakıyye kahvesi, 682 akça de erinde oldu u yazılmı tı. Barmaksız Hacı Mehmed isimli Müslümanın Kasım 1607

³²Meltem Duran, “Kahve Etüdü”. **Dı Ticaret Ara tırma Servisi**Mart, 2004, s. 18.

³³AdemBalkaya, “Mekân Poetikası Ba lamında Â ık Kahvehaneleri Ve Â ık Üzerinde Kimi Fonksiyonları.” **Turkish Studies**- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, syf 884.

tarihli tereke taksim belgesinde iki vakıyyelik kahve ile bir adet ‘kahve ibriki’ yazılmıştı. Hacı Dervi Mehmed isimli bir Müslümanın e yaları arasında bir adet ‘kahve tenceresi’ vardı. Larnaka’da bulunan Fransız konsoloshânesinin 1692-1696 yılları arasında tükettiği içecekler arasında kahve de vardı.

19. yüzyıl sonlarına kadar Türk Kahvesi, çi çekirdek olarak satılıyor ve evlerde bulunan kahve kavurma tavalarında kavrulduktan ve so utulduktan sonra el de irmenlerinde çekilerek piirilip içiliyordu. 1871 yılında stanbul’da Mehmed Efendi adlı birisi, çi kahveyi kavurup dibeklerde ö üterek mü terilerine hazır olarak satmaya başladı. Böylece stanbul Tahmis Sokak’ta taze kavrulmuş kahvenin kokusu çevreye yayıldı. Kahveyi ö üterek ilk kez hazır olarak kahve severlere sunan Mehmet Efendi, bu yenilik ve mü terilerine sağladı kolaylıkla kısa sürede tanınarak “*Kurukahveci Mehmed Efendi*” diye anılmaya başladı. Kahvenin uzun macerasında bir dönüm noktası da böylece a ılımlı oluyordu.

Kâtip Çelebi (1609-1657) ise, Hicrî 950 (1543) yılında gemilerle stanbul’a kahve geldiğini ve stanbul ahalisinin kahveyle tanıştığını kaydeder. “Aslı Yemen diyarından çıkıp tütün gibi dünyaya yayıldı. Kimi eyhler Yemen da larını mesken edinip dervileriyle bir tür aç yemi i bulup kalb ve bûn dedikleri taneleri dö üp yerlerdi ve kimisi de kavurup suyunu içerdi. Riyâzat ve sülûke uygun ve ehveti kesmeye elverişli so uk ve kuru gıda oldu undan Yemen ahalisi birbirinden görüp eyhler ve sûfîler ve ba kaları kullandılar.”³⁴

Kahvenin ortaya çıkmasından ticari bir ürün haline gelmesinde çe itli süreçler ya anmıştır. Kahve bitkisinin insanların kullanıma uygun olarak alınıp satılan bir ürün haline gelmesi için çe itli a amalardan geçmesi icap etmektedir.

Kahve genellikle attar esnafının sorumlulu u altında bulunuyordu ve stanbul’da satıldığı dükkânlar belli idi. Evliya Çelebi’ye göre stanbul’da kahve satan esnafın sayısı 500, dükkân sayısı ise 300 kadardı. stanbul’da Mısır Çar ısı’nda kahve satılan hanlar arasında Kapanı Asel, Papasolu, Laz Ahmed A a, Sepetçi, Küçük Çukur, Arakolu ve Tahta Han, ayrıca mahzenler ve

³⁴Kâtip Çelebi, *Mîzânü’l-Hak Fî htiyâri’l-Ahak*, MEB. Yayınları, stanbul, 1993, s. 39,

dükkânlar mevcuttu. Kahve İstanbul'a geldi inde önce gümrük vergisi ödeniyor, ardından esnafa satılmak üzere bir handa depolanıyordu. Attarlar tarafından tüccardan satın alınan kahve "*tahmis*"te dövüldükten sonra perakendeci dükkânlarında pazarlanıyordu.

Kahve İstanbul'a bilhassa deniz yolu, kısmen de karayolu ile intikal ettiriliyordu. Yemen'den yola çıktıktan sonra ilk olarak Cidde'ye, ardından Süvey'e ve Mısır'a gelmekte, buradan gemilerle İstanbul'a veya diğer Osmanlı ehirlerine ve Avrupa ülkelerine ulaştırılmaktaydı. Yemen'den Mısır'a getirilen kahve genellikle skenderiye, Dimyat ve Reîd limanlarından sevk ediliyordu. Bu yüklemde öncelik hakkı ve yetkisi İstanbul'a kahve taşıyan Mısırlı tüccara, sonra da diğer Osmanlı tacirleriyle yabancı tacirlere veriliyordu. Kahve Mısır'dan İstanbul'a taşınırken bir zembil içine konuyor, üstü ferde ile sarılıyor ve onun üzerine de çul örtülüyordu. Böylece üç kat sarılan kahve taşıma sırasında denizden gelebilecek rutubetten korunmuş ve en kahvenin önemli özelliği olan kokusu muhafaza edilmiş oluyordu.³⁵

Kahveyi İstanbul'a sevk etmek üzere gemilerine yükleyen bazı yabancı tüccarlar ve Osmanlı tebaası olan gayr-i müslim gemi malikleri, nispeten iyi bir kâr getirdiği muhakkak olan kahveyi bazen kaçak olarak Avrupa ülkelerine tabiri caizse kaçırırlardı. Hükümet bu hususta sert önlemler almasına rağmen bu durumun ekonomik getirisinin fazla olmasından dolayı kaçak nakliyata çok zaman engel olunamamıştır. Nitekim 1152'de (1739) otuz kırk civarında geminin Mısır'dan yüklediği ve yaygın İstanbul yerine Cenova, Sicilya, Mesina, Ancona ve Malta'ya götürdüğü tespit edilmiştir.³⁶

Mısır limanlarından kahve yükleyen gemilerin İstanbul'da gittiği en önemli Osmanlı limanları arasında sayabileceğimiz İzmir ve Selânik yanında Yafa, Akkâ, Trablusşam, Sayda ve Antalya'dır. Mısır'dan İzmir'e 1118'de (1706) on iki gemiyle 74 ton kahve taşınırken 1138'de (1726) on yedi gemiyle 163 ton kahve getirilmiştir. Çeçme Vak'ası neticesinde Osmanlı Donanmasının yakılmasından dolayı (1770) deniz yolu güvenliğini tüccarların nezdinde sarsılmış olduğundan dolayı tüccarlar bir süre deniz taşımacılığından çekinmişlerse de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanması üzerine (1774) ticaret yolları

³⁵Diyânet İslâm Ansiklopedisi cilt: 24, s. 202-205.

³⁶Diyânet İslâm Ansiklopedisi cilt: 24, syf: 202-205.

yeniden güvenli hale gelmiş ve 1775'te kırk üç gemiyle 432 ton kahve İzmir'e taşınmıştır.³⁷

Kahvenin ulemâ-i rûsûm tarafından pek tasvip görmemesi ve birtakım çekincelerden dolayı yanında lüks tüketim maddesi olarak algılanması sebebiyle "*rûsûm-ı bid'atıyye*" adı altında normal gümrük vergisinin iki katı miktarı, yani Müslüman olanlardan bir kıyye kahve için sekiz, Müslüman olmayan halktan 10 akçe rûsum (vergi) alınması, buna mukabil Frenk tüccarın diğer mallarda olduğu gibi % 3 gümrük vergisi ödemesi hüküm altına alındı. Sultan II. Mustafa devrindeki 1109 (1698) tarihli düzenlemeye göre, bu vergiye her kıyye kahve için beş para vergi daha ayrıca ilâve edilmiştir. XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde kahveyi Yemen'den Mısır'a getiren tacirlerden zorla vergi alınmaya başlandı. İnanılmaz bir hayli ikâyete neden olmuştur.³⁸

19. yüzyılda, İstanbulluların içtiği kahve, artık Arap *mokası* değil, Antiller'den ya da Güney Amerika'dan gelen kahvedir. "**Kancık kahvesi**" olarak nitelendirilen şekerli kahvenin başına gelenler ise daha ilginçtir. Bu dönemde Mısır'dan ithal edilen şeker de İstanbul'a Antiller'den getirilmiştir. Bernard Lewis yazan bu gelişmeleri şu şekilde özetlemektedir: "*Batı Hint adası kahve çekirdeklerinin daha acı olmasından dolayı, Türklerin kahvelerinde şeker kullanmaya başlamalarıyla şeker tüketimi muazzam ölçüde arttı. Türkler o zamana kadar büyük ölçüde Mısır şekerine bağımlı kalmışlardı. Daha ucuz olan Batı Hint Adaları şekerini çok geçmeden Ortadoğu pazarını ele geçirdi. On sekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde, Türklerin ve Arapların içtikleri kahvenin hem kahvesi hem de şekerini orta Amerika'da yetiştirmekte, her ikisi de Fransız veya İngiliz tüccarlar tarafından ithal edilmekteydi. Yöresel kökenli olan tek şey, sıcak suydur.*"³⁹

Osmanlı'da kahve içimi ile ilgili olarak iki tür esnaf vardır. Bunlardan birisi kahve içilen kişilerdir (esnaf-1 tüccar-1 kahveciyan). Diğeri ise, kahve satan (esnaf-1 kahve satıcıyan) kişilerdir. İstanbul'da 17. Yüzyılda kahvehane sayısı 70, içilen dükkân sayısı 300, çalışan kişi sayısı ise

³⁷Diyanet İslâm Ansiklopedisi cilt: 24, sayfa: 202-205.

³⁸Diyanet İslâm Ansiklopedisi cilt: 24, sayfa: 202-205.

³⁹Yahya Kemal Taştan, "Sûfî İslâm'dan Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009. s. 69.

500 ki i dir.⁴⁰ Evliya Çelebi, devrinde, stanbul'da 55 kahvehane bulundu unu, buralarda 200 ki i çalı tı nı kahve satan dükkânların (depo) sayısının ise 300 civarında oldu unu belirtir. Evliya Çelebi, bu tarihlerde Bursa'da 75 kahvehane bulundu unu belirtir.⁴¹ Kahve satanların, kahvehane i letenlere göre sayısının fazla olması, kahvehanelerin tam olarak yaygınla maması ve kahvenin evde tüketilmek için satın alınmasıyla açıklanabilir.⁴²

2.2. Kahve A acı Yeti tircili i

Kahve a acının yeti mesi için en ideal bölgeler, tropik bölgelerdir. Brezilya, Endonezya, Fildi i Sahilleri, Kolombiya ve Meksika bu açıdan en ideal ülkelerdir.⁴³

Türkiye'de kahve a acı yeti tirilmesi amacı ile özellikle Akdeniz yöresinde çe itli denemeler yapılmı sa da ba arı sa lanamamı tır.⁴⁴

Kahve, Etiyopya'da uzun süre önemli bir tarım ürünüydü. 18. yüzyılın ba ında Yemen hâlâ dünyada tek kahve üreticisi durumundaydı. 16.yüzyılın sonları ve 17. Yüzyılın ba larına do ru Hollandalı denizciler, Yemen'deki kahve a açlarını Asya içlerine ta ıdılar; bu kahve a açları Sri Lanka, Cava ve Sumatra'daki büyük tarım i letmelerinin kökenini olu turdu.18.yy. sonunda kahve üretimi Avrupa'nın gereksiniminin dörtte üçünden fazlasını kar ılıyordu. Aynı zaman aralı ında, kahve a acı bir yandan Madagaskar Adası'nın do usunda bulunan Mascarene adalarına, öbür yandan da Brezilya'ya götürüldü.Kahve a acı, 1720'ye do ru Martinik, Guadeloupe ve Guyana'da yeti tirilmeye ba ladı.

⁴⁰“Kahvenin Telvesi”, **Tarih ve Toplum**, C.3'den aktCengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**. Beyan Yayınları. 2007. s. 27.

⁴¹Cengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**. Beyan Yayınları, Aralık 2007, s. 27.

⁴²Cengiz Yıldız, a.g.e.,s. 27.

⁴³Meltem Duran, “Kahve Etüdü”. **Dı Ticaret Ara tırma Servisi**Mart, 2004, s. 4.

⁴⁴Meltem Duran, a.g.e, s. 5.

Günümüzde ise dünyada en fazla kahve üretimi Brezilya tarafından yapılmaktadır. Brezilya'yı Kolombiya, Vietnam, Endonezya takip etmektedir. 2002 yılında dünya kahve üretimi 7.667.536 ton olurken, 2003 yılında üretim 7.175.778 tona gerilemiştir.⁴⁵

Türkiye'nin sahip olduğu iklim koşullarında yetiştiricilerin yapamamasından dolayı kahve tüketimimiz ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Kahve ülkemizde lüks bir ürün olduğundan, gelir düzeylerine bağlı olarak tüketicilerin kahve talebi önemli ölçüde değişmektedir. Son yıllarda ise genç kuşak, batılı tarzda üretilen ve ekonomik değeri ile piyasada kendisine yer bulan popüler kahve ürünleri nedeniyle, kahveye ilgi duymaya başlamıştır. Kahve piyasasında, Türk kahvesi, hazır kahve ve filtre kahve olarak üç ayrı şekilde tüketicilere sunulmaktadır. Türk kahvesi, geleneksel içeceğimiz olup tüketicilerin hemen hemen tamamına yakını tarafından tüketilmektedir.⁴⁶

2.3. Kahvenin Toplanması

Kahve ağacının yaprakları, kenarları dalgalı, kıvrımlı dökülmeyen, koyu, parlak ve sivri uçlu oval bir yapıya sahiptir. Başlangıçta yeşil renkli olan kahvenin olgunlaştıkça rengi kızarır ve meyvenin etli kısmının içinde zarla sarı bir çift kahve çekirdeği bulunur.⁴⁷ Yaklaşık olarak beş-altı tanesi 10-11 gr. ağırlığında olan kahve meyvesi, ağaç dikildikten üç yıl sonra meyvesini vermeye başlar. Kahve bitkisinin kirazı andıran kırmızı meyveleri, zeytimsi meyvelerdir, olgunlaştıklarında ise renkleri erguvan kırmızısını alırlar; her meyvenin içinde, bir yanı tümsekli, diğer yanı ise yassı, boyuna derin bir çizgiyle çukurluğu, sulu ya da lifli bir öz içinde korunan bir çift tohum saklıdır. Her tohum, bir kılıf içinde bulunan gümüş renginde ince bir zarla kaplı durumdadır. Kahve ağacı, yaklaşık 10-12 m. uzunluğundadır. Meyvelerin ağacın üzerinden rahat toplanabilmesi için sürekli olarak budanması gerekmektedir. Dalların üstünde ve yaprakların dibinde, salkımlar hâlinde büyüyen serpilgen kahve meyvesinin içinde, bir zar ile kaplı çekirdeği bulunmaktadır. Zarın dışında ise daha sert olan bir kabuk vardır. Diğer kahve çekirdeği daha sonra

⁴⁵Meltem Duran, a.g.e, s. 8.

⁴⁶Meltem Duran, a.g.e, s. 10.

⁴⁷Selin Ahabaz, "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s.5.

tohum olarak kullanılacaksa çekirdek, kabuktan ayrılmaz. Kahve meyvelerinin çok düzenli kontrol edilmeleri icap etmektedir. Kahve meyveleri pek çok meyve ile kıyaslanmayacak kadar hassas bir yapıya sahiptir. Kahve meyveleri olgunla tıktan sonra yaklaşık olarak on dört gün içinde çürümeye başlar.⁴⁸

Bir kahve ağacının yaşam süresi ortalama olarak otuz-kırk yıldır. En verimli zamanları ise sekiz ila on iki yaşları arasındadır. Bu dönemlerde bir ağaçtan yılda yaklaşık 1 kg. yakın kahve elde edilebilir. Bu yaşlardan sonra ise verim kademeli bir şekilde düşer. Dünyada yıllık kahve üretimi 3,5 milyon tondur. Buna göre kahve, dünyada petrolden sonra en büyük ticaret hacmine sahip olan bir üründür. Kahvenin yaklaşık yetmi türü olmasına rağmen yalnızca *coffea arabica* ve *coffea robusta* adlı türlerin tarımı yapılmaktadır. Arabica çekirdeklerinden üretilen kahve, Robusta'ya göre daha az kafein içerir. Bu tür, dünya kahve üretiminde %70 oranında bir hacme sahiptir. Ancak hastalıklara ve iklim koşullarına çok dirençli olmadığından dolayı yetiştirilmesi zordur ve çok pahalıdır. Robusta türünün kokusu ve lezzeti arabica kadar iyi değildir ama daha bol ürün vermektedir. Bu nedenle ikisi harmanlanır.⁴⁹

Kahve meyvesi kabuklarından ayıklanarak sarımsak renkli kahve çekirdeği ortaya çıkarılır. Yeşilimsi sarı renkteki kahve tanecikleri yaklaşık 200 santigrat derecede on ila on iki dakika kavrulur. Üretilmesi amaçlanan kahve türüne göre kavurma biçimi farklıdır. Kavurma işlemi sırasında kahve çekirdekleri ağacıklarının beşte birini kaybederler. Buna mukabil, hacimlerinde ise % 11-12 oranında bir artış meydana gelir. Bu muameleye tabi tutulmasının başlıca nedeni, çikene pek hissedilmeyen rayihasını belirgin hâle getirmektir. Aynı amaçla öğütme ve pürlenme işlemi de hızlı yapılır. Bazen, meyvenin içinden bezelye tanesi gibi tek bir kahve çekirdeği (*peaberry*) çıkar. Nadirattan olan bu çekirdekte diğerleri gibi yarı yoktur. Bu nedenle kavrulma esnasında kokusu uçmadığından böyleleri daha makbul ve muteber sayılır. Fiyatları da diğerlerine nazaran daha pahalıdır.⁵⁰

⁴⁸Yahya Kemal Taştan, "Sûfî Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009. s. 54.

⁴⁹Yahya Kemal Taştan, a.g.e.,s. 54.

⁵⁰Yahya Kemal Taştan, a.g.e.,s. 54.

2.4. Kahve Kavurma İlemi

Kahve üretim sürecinde en kısa süren ancak en önemli ve en dikkat gerektiren ama kavurmadır. Bu işlem büyük bir sorumluluk gerektirir. Çünkü bir anlık dikkatsizlik zaman ve para kaybına yol açarak tarladan üretime yüzlerce insanın sarf ettiği emeği boşa çıkarabilir.

Kavurma sırasında uygulanan ısı ile yeşil kahve çekirdekleri, orijinal açık yeşil renklerinden kahverengiye dönüşürler. Hacim olarak artarak su kaybederler. Bu işlem öncesinde hiçbir aroma ve kokuya sahip olmayan kahve çekirdekleri, kavrulma sırasında içlerinde gizli olan 900'den fazla aromayı açığa çıkarırlar.

Üretilmesi amaçlanan kahve türüne göre kavurma biçimi farklıdır. Türk kahvesi genellikle sıcak hava akımı yöntemiyle 8-10 dakika aralığında kavrulmaktadır.⁵¹ Kavurma işleminde tava ve tambur olmak üzere iki çeşit kavurucu kullanılırdı. Tavalarda sıcak demirden dövme tekniğiyle elde edilir, nadiren püskürtme topraktan olanlarına da rastlanırdı. Uzun saplı kavurucuların bazıları katlanabilir saplıydı. Bazı büyük tavalarda ise, ateşe kolay sürülmeleri için tekerlekli imal edilmişti. Yine bazılarının, üzerlerine zincirle bağlanarak kavurma kamplarında vardı. Kavurma işlemi ocak ya da mangal üstünde yapılırdı. Genellikle sacdan imal edilmiş olan tambur tipi kavurucular, küçük dörtgen bir mangalın üstüne monte edilmiş elle çevrilen silindirik bir gövdeden oluşurdu.

Kavrulma müddeti arttıkça kahvenin içim sertliği buna bağlı olarak artmaktadır. Kavurma işlemi kahvenin aromasını meydana çıkarmaktadır. Bu aromayı kalıcı kılmak doğrudan yapılan ok soğutmaya bağlıdır. Kahve kavrulurken gaz açığa çıkar. Bu nedenle kahve kavrulduktan sonra eleklerde karıştırılarak havalandırılmaktadır.⁵²

Kahve kavurmanın en basit yolu, yeşil kahve çekirdeklerini alıp bir tavaya koyup ısıtmaya başlamaktır. Bu pratik yolun en önemli dezavantajı, kahve çekirdeklerinin homojen ve istenilen seviyede kavrulmasının zor olmasıdır.

⁵¹Meltem Duran, "Kahve Etüdü", **Dünya Ticaret Araştırma Servisi**, Mart, 2004, s.1.

⁵²Meltem Duran, a.g.e., s.1.

Kahveyi kavurduktan sonra en dikkat edilmesi gereken nokta, çekirdeklerin so utulmasıdır. Kavrulmuş kahve çekirdekleri, a açtan elle yontularak yapılmı kahve bo altma olu u bulunan so utucuya aktarılırdı. E er kahve çekirdekleri kendi hallerine bırakılırsa, çekirdekler içlerine aldıkları ısı ile kavrulmaya devam eder. So utma i lemi için eskiden ah ap so utucular kullanılırdı. Eski zamanlarda tahtadan yapılan so utma araç-gereçleri ile kahvenin kavrulduktan sonra için için yanmasının önüne geçmek ve fazla kavrulmuş tadının ve aromasının acıla masını engellemeye çalı ılırdı.

Ye il kahve tanelerinde uçucu ya , sabit ya , tanen ve %0,8-2,5 oranında kafein alkaloid bulunmaktadır. Bile imindeki kafeinden dolayı kahvenin beyin ve kalp etkinli ini uyarıcı, ayrıca idrar söktürücü etkileri söz konusudur. Bu sebeple kavrulmuş kahveden hazırlanan sulu çözeltiler uyku giderici, ba a rılarını azaltıcı, kalp kuvvetlendirici, hazmettirici ve alkaloid zehirlenmelerde panzehir olarak kullanılmaktadır.⁵³

2.5. Kahvenin Ö ütülmesi

Kaliteli ve içimi güzel olan bir kahvenin ortaya çıkması için yeni bir a amaya ihtiyaç vardır ki o da kavrulmuş ve so utulmuş olan kahve çekirdeklerinin itinalı bir ekilde ö ütülmesidir.

Yapılacak kahve çe idine göre uygun incelikte çekirdeklerin ö ütülmesi oldukça önemli bir a amadır. Türk kahvesi lezzeti iyice ortaya çıksın diye ince ö ütülme gerekmektedir.⁵⁴

Her kahve türü ayrı ekilde ö ütülür. Bu ö ütme i lemi en inceden kalına do ru yapılmaktadır; Türk Kahvesi, Aromalı Türk kahveleri, Osmanlı dibek kahvesi, Özel koyu Türk kahvesi,%80 kafeinsiz Türk kahvesi. Türk Kahvesi di er kahve türleri ile kıyaslandı nda onlara göre göre çok daha zor sayılabilecek bir ö ütme a amasından geçer. Çünkü çok ince olması gereken kahvenin, oldukça hassas ayarlarla yapılması ve ö ütme ile ilgili a amaların büyük bir

⁵³Meltem Duran, "Kahve Etüdü",**Di Ticaret Ara tırma Servisi**. Mart 2004, s.1.

⁵⁴Meltem Duran, a.g.e., s.1-2.

ustalıkla takip edilmesi icap eder. Bu yüzden de Türk Kahvesi ancak özel de irmenilerde ö ütülebilir.

Ö ütülmeye, di er bir ifadeyle çekilmeye hazır olan kahve çekirdekleri dibek veya havanlarda iyice dövülür ya da çe itli görünümü teki de irmenilerde güzelce çekilirdi. Kahve ö ütülmeye i lemi sırasında uzun senelerden beri kullanılan dibek; a aç, mermer veya ta malzemedense elle yontma tekni i ile havan ise bronz döküm olarak üretilirdi. Uzun yıllar kahve ö ütülmeye bu dibekler ile yapılırdı. Günümüzde ise bazı kahvehanelerde bu dibeklerin eskiyi ya atmak adına kullanıldı ı veya kullanılmayıp bir kö ede sergilendi i bilinmektedir.

Kahvenin içilebilmesi için yapılması gereken a amalardan birisi olan ö ütülmeye i lemi çe itli ebatlarda yapılan dibeklerde tokmak marifetiyle veya malzeme daha az ise havaneli ile yapılırdı. El de irmeni ve yer de irmeni olarak iki tür de irmen bu i için tercih edilirdi. Pirinçten imal edilen el de irmenlerinin, tutulan kısmı a aç olanları da bulunmaktadır. Ancak ço unlukla araç gereçlerin mekanik aksamı demirden imal edilirdi. Tutma yerlerinin çıkıntılı yapılması ile de tutma ve i görme sırasında daha sa lam i yapmaya elin terlemesi ile meydana gelebilecek olan kaymaları engelleme amacı söz konusuydu. Yer de irmenleri ise, hem a aç hem de pirinçten olabilirdi. Bu yöreden yöreye veya ülkeden ülkeye de i iklik arz ederdi.

2.6. Kahve'nin Üretim ve Tüketim Durumu

Dünyada yıllık olarak kahve üretiminin yaklaşık olarak 8 milyon ton olduğu bilinmektedir. Kahve tarımında elbette iklimsel özelli in ana belirleyicisi olan co rafi konumun önemli bir yeri vardır. Çünkü kahve her iklimde yetişen bir bitki türü de ildir.

Dünyada en fazla kahve üretimi Brezilya tarafından yapılmaktadır. Brezilya'yı Vietnam Kolombiya, , Endonezya takip etmektedir. 2002 yılında dünya kahve üretimi 7.667.536 ton olurken, 2003 yılında üretim 7.175.778 tona gerilemi tir.⁵⁵

⁵⁵Meltem Duran, a.g.e., s. 8.

2.7. Dünyada ve Türkiye’de Kahve Tüketimi

Türkiye kahve tüketiminde Avrupa’ya göre oldukça gerilerde kalmaktadır. Türk kahvesi, hazır kahve ve filtreli kahve olmak üzere üç ayrı şekilde tüketicilere sunulan kahve ülkemizde yeterince tüketilmemektedir. Avrupa’da kişi başına yıllık kahve tüketimi yaklaşık olarak 5-6 kilo olup tüketim skandinav ülkelerinde 11-12 kiloya kadar yükselmektedir. Türkiye’de ise tüketim kişi başına yılda 250 gramdır. Talya’da çalışanların, günde 41 dakikalarını kahve içerek geçirdiği saptanmıştır. Türkiye’de kahve tüketimi kişi başına hazır yıllık 10-12 fincan olurken, Avrupa’da 175-200 fincan, filtreli kahve ise Türkiye’de 1 fincan dolaylarında iken Avrupa’da 560-600 fincan düzeyinde bulunmaktadır.⁵⁶

Türkiye’de toplam tüketimin %75’i Türk kahvesinden, %25’i hazır, çekirdek, filtre gibi kahvelerden meydana gelmektedir.

⁵⁶Meltem Duran, “Kahve Etüdü”, **Dış Ticaret Araştırma Servisi**. Mart, 2004. s. 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAHVENİN SERÜVENİ

3.1. Kahvenin slâm Diyarında Yayılması

Kahvenin nerede ve nasıl ortaya çıktığı meselesi nasıl tartışılmalı bir konu ise yayılması konusu da oldukça tartışmalıdır. Kahve 16. yüzyıla gelindiğinde neredeyse bütün slâm memleketlerinde bilinen bir içecek olmasına rağmen bu yüzyıla kadar olan serüveni bilinmezlikler ile doludur. Ancak bu konuda bazı varsayımlar elbette vardır.

Kahvenin yayılması elbette ki kahvehanelerin ortaya çıkması ile yakından ilgili bir konudur. Kahvehanelerin ortaya çıkması konusundaki tarihi gelişim de yazılı kaynaklardan çok sözel aktarımlarla günümüze kadar gelebilmiştir. Bu konuda tarihsel veri ve belge konusunda oldukça sıkıntı yaşanmaktadır. Hangi kaynaklardan alındığı pek açık olmayan ve sayısı bir hayli fazla olan birbirine benzeyen çeşitli efsanelerden konuyla ilgili temel verilere ulaşma çabasının güvenilir bir yöntem olduğunu ifade etmek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden geç dönem Arap yazarları da kahvenin kökeni hakkında mevcut durumda büyük bir belirsizlik olduğunu farkına vararak ellerindeki malzemeyi zenginleştirip hayal dünyasının da etkisiyle dinsel efsanelere oldukça fazla yer vermişlerdir.⁵⁷

Kahvenin kökeni gibi, slâm toplumlarına hangi vasıta ile yayıldığına ilişkin bilgiler de tarihin karanlık sayfalarına gizlenmiştir. Yemen’de ortaya çıktığı, 16. yüzyılda tüm slâm dünyasında tanındığı, içildiği ve kahvehanelerin yavaş yavaş toplumsal hayatta yer aldığı

⁵⁷Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği”. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 8.

konusunda fikir birli i bulunmasına ra men, bunun nasıl gerçekle ti ine dair varsayımlar gerek ülkeler arasında veya gerekse kültürler arasında e itli farklılık göstermektedir.

Kahvenin ilk kullanımına 1000 yıllarında Habe istan’da un haline getirip hamura karı tırılarak ekmek yapımında rastlanmaktadır. Kahvenin ilk kullanımı olan ekmek yapımına 1000 yıllarında Habe istan’da rastlanmaktadır.⁵⁸ Bir içecek olarak ise 14. yüzyılda kullanılmaya ba lanan kahvenin ilk defa nasıl ortaya çıktı ı konusunda eski kaynaklarda farklı hikâyeler yer alsa da, öteden beri kahvenin anavatanı olarak Yemen bilinmektedir. Hâttâ bunu destekleyici bir bilgi olarak “**Kahve Yemen’den gelir!**” zdeyi i gösterilebilir.⁵⁹

3.2. Sûfilerin Etkisi

Kahvenin ba ka bölgelere ta ınması da muhtemelen, tüccar ya da tarikat mensubu olup Yemen dı ına çıkan ki iler aracılı ıyla olmu tur. Kahvenin Yemen’de bir a ınalık kazanması ve bu ülkeden geçen hemen her zengine  retilmesi onun içilmeye ba laması olarak gösterilebilir.⁶⁰

Bugün sanıldı ının aksine sufiler, dünyadan elini ete ini çekmi , kimseyle görü meyen “*mnzevı*” kimseler de illerdir. Hayatın içinde, hayatın gerçekleri ile ünsiyet etmekten kaçınmayan ve hayatı Allah’ın programı olarak gören kimselerdi.

Maneviyat da velyet ilmini tahsil etmek ve Allah’a yakınlık bulmak amacı ile Mr id elinde yeti erek seyr-i slk’da bulunan salıklar belirli bir nefsi terakkiye geldiklerinde kendilerine Mr id’leri tarafından seyahat verilirdi. Bunda amaç onların sadece yeni yerler görmelerini sa lamak de il, farklı me repteki insanları tanıyarak Allah’ın onlardaki zuhur mertebelerine ahit olmak ve Allah’ı daha iyi idrak etmektir. Yani bu seyahat esasta onların manevı e itimlerinin bir parçası idi. te dervi lerin bu seyahatleri sırasında bildikleri ve kullandıkları kahvenin, derghtan dergha, diyardan diyara yayıldı ı d nlebilir.

⁵⁸Selin ahbaz, a.g.e.,s. 8.

⁵⁹Selin ahbaz, a.g.e., s. 8.

⁶⁰Selin ahbaz, a.g.e., s. 9.

Gündelik hayatta herkes gibi geçimlerinin peinde ko an; esnaf, amale ve tüccarlargün içinde sıradan insanlarla ileti im ve etkile im içinde olan sufiler, kahveyi gündelik hayata da ta mı lardır. Böylece içecek, küçük bir azınlı ın tekeli olmaktan çıkmı ve toplumsal hayatta ra bet bulmu tur. Kahvenin bu yayılı ı slam co rafyasında sufilerin etkisi ile ortaya çıkmı tır. Mısır'da El-Ezher medresesinin *rivakü'l-Yemen* kısmındaki Yemenli sufiler ve buraya e itim amacıyla gelen talebeler Kahire halkını kahve ile tanı tırmı tır. Muhtemelen Yemenli ö renciler, harçlıklarını çıkarmak için muradı ile yurtlarından getirdikleri kahveyi buradaki insanlara para mukabilinde satmı lardır.⁶¹

Kahvenin nasıl yapılaca ını ve nasıl içilece ini de bu ö renciler ve sufiler ö retmi olmalıdır. Çok zaman geçmeden medresenin çevresinde kahve satmak ve içmek için uygun ortamlar olu turulmaya ba lanmı tır. Sufiler aralarında kahve içmeye ili kin bir adâb ve dinî merasim geli tirmi lerdir. Arendonk'a göre, kahve râtib okunarak içilmeye ba lanmı tır. Bu râtip, 116 defa esma-i celile-i ilâhîyeden olan “*ya Kavî*” diye zikretmektir. eyh Abdullah el-Aydarûs'a göre râtib'den önce Kur'an-ı Kerîm'den Fatıha okunur. eyh smail Bâ Alavî'den nakledilen bir rivayete göre ise râtib olarak dört defa Yasin-i erif ile birlikte, Hz. Peygamber (s.a.v) için yüz tasliye okunmaktadır⁶² ("*Sallâllahü Aleyhi Vesellem*" diyerek dua etmek.)

3.3. Tüccarların Etkisi.

Arabistan'a Arap tacirler tarafından getirildikten sonra 15.yy'da Yemen'de tarımı yapılmaya ba lanan kahve, iki yüzyıl boyunca Arapların tekelinde kalmı tır. O senelerde tüketimin hemen hemen tamamına yakını ise Yemen'den sa lanmı tır.⁶³

⁶¹Yahya Kemal Ta tan, “Sûfî arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s.61.

⁶²Arendok'dan akt. Yahya Kemal Ta tan, Sûfî arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt Iı - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 61.

⁶³Abdurrahman Kılıç, "Tulumbacı Kahvehaneleri", **Yangın ve Güvenlik**, Sayı 56, (2001), s., 8-12.

Yemen’de içece e tesadüf eden ve kuvvetle muhtemel ki çevredeki sufiler ve esnafla temas halinde olan farklı co rafyalardan gelmi tüccarlar, bu içimi gayet güzel ve ho kokulu içece i tatmı ve ülkelerine dönerken yanlarında a zı sıkıca ba lanmı denkler içinde birkaç yük kahve de götürmü lerdir. enliklerde ve panayırlarda da kahvenin fazlaca içildi i yerler olmu tur. Bu durumda kahvenin e lence hayatına da sirayet etti i görülmektedir. Kahve artık toplumsal bir içecek olma yolunda ilerliyordu. Evliya Çelebi, Mısırlı eyh Tantalı Ahmed Bedevî’nin mevlûd-ı erfîi adına icra edilen törenlerde Mısır’dan, am’dan, Halep’ten Acem’den Tanta’ya gelen ayân-ı e râf ve fakir fukarayı a ırlayan 600 çadır kahvesinin oldu unu ve her bir kahvenin iki er bin insan aldı ını yazmaktadır.⁶⁴

Müslüman tacirler eliyle Cidde, Kahire, Yemen ehirlilerinden skenderiye’ye deniz tarikiyle gelen kahve, daha çok büyük depoların ve kahve i leme kısmının bulundu u Eminönü’nden tüm stanbul’a sevk edilmi tir.⁶⁵

Kahve Osmanlı tüccarları aracılı ıyla 1615 yıllarında Avrupa’ya ta ınmı tur. İlk olarak talya’ya giden kahve “**müslüman içece i**” olarak tarif ve tavsif edilmi ve mesafeli durulmu tur. Kahve içecek olanlarında Müslüman olaca ı söylenerek insanların kahveden uzak durması temin edilmeye çalı ılmı tur. 1620 yılında Papa II. Clementus kahveyi kesin olarak yasaklanmı ve kahve içenlerin aforoz edilece ini ilan etmi tir.

Özellikle de ilk açılan kahvehanelerin kentin başlıca ticaret merkezlerinden biri olan ve bir liman ehri olarak tanımlanan Tahtakale’de kurulması, stanbul’a ticaret amacıyla gelen tüccarlar ba ta olmak üzere her türlü insanı buraya çekmi tir. Karma ık bir nüfus yapısına sahip olan Tahtakale, Haliç’teki ticari iskelelerle de ba lantılı olması nedeniyle, stanbul’un dı dünyaya açılan önemli kültür merkezidir. Bu yönüyle bir ikamet alanından çok ticaret merkezi kimli iyle ön plana çıkan Tahtakale’nin ço unluk mü terisini esnaf tabakası olu turmu tur.⁶⁶

⁶⁴Evliya Çelebi’den akt. Yahya Kemal Ta tan, “Sûfi arabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**, 53, Cilt 1ı - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009. S. 61.

⁶⁵Burçak Evren, 1996; Selin ahbaz, “Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i”. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007. S.10.

⁶⁶Selin ahbaz, Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 41.

3.4. Hacıların etkisi

Kutsal mekânlar olan ve slâm'a göre ziyaret edilmesi gereken Mekke ve Medine, kahvenin ana vatanı olan Yemen'e yakın yerlerdir. Her sene hac farızasını yerine getirmek üzere Hicaz bölgesine gelen Müslüman hacılar, burada aynı kutsal amaçlarla bulunan Yemenlilerden kahveyi görüp öğrenmişlerdir. el-Cezerî, kahveye Mekke'de çok rağbet edildiğini, her mevlidde, zikirde ve hatta Harem-i erif'de dahi kahve içildiğini, buna mukabil hiç kimsenin müdahale etmediğini kaydetmektedir.⁶⁷

Panayırlar ve enlikler de kahvelerin bolca tüketildiği alanlar olmuştur. Evliya Çelebi, Mısır evliyasından Tantalı Ahmed Bedevî'nin mevlûd-ı erfî adına yapılan enliklerde Mısır'dan, Am'dan, Haleb'den Acem'den Tanta'ya gelen ayân-ı e râf ve fukarayı aşırlayan 600 çadır kahvesinin olduğunu ve her bir kahvenin iki er bin insan aldığını yazmaktadır.⁶⁸

3.5. Kahve'nin Osmanlı Devleti'ndeki Serüveni

Kahvenin Osmanlı ülkesine kesin olarak ne zaman girdiği, İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de hangi tarihten itibaren kullanılmaya başlandı konusunda birbirinden farklı görüşler vardır. Kâtib Çelebi'nin 1543 yılında gemilerle İstanbul'a kahve geldiğini, fakat ulemâ tarafından aleyhine verilen fetvalar sebebiyle tepki gördüğünü yazması ve Cezîrî'nin de İstanbul'da padişahın kahveyi yasakladığı haberlerinin aynı yıl hac mevsiminde Mekke'de yayıldığını belirtmesi kahvenin çok daha önceleri İstanbul'da tüketilmeye başlandığını bizlere göstermektedir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren kahvehanelerin kapatılmasına ait hükümlerin varlığı da kahvenin daha erken tarihlerde kullanıldığını işaret etmektedir.

Kahvenin anavatanı olarak gösterilen yer Afrika kıtasında Etiyopya'nın güneyinde adı Kaffa olan bir yerdir. Ortaçağın geç dönemlerinde, kahve Arabistan'a getirilmiş ve kahve tarımı

⁶⁷ Abdülkadir bin Muhammed el-Ensari el-Ceziri el-Hanbali, "Umdetü's-Safve fî Hall-il-Kahve" (ed. A.I. Silvestre De Sacy), Chrestomathie arabe, tome II, Paris 1826, s.226-227. Yahya Kemal Taştan, "Sufî Arabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü". **Akademik Bakı**, Cilt 2, Sayı 4 Yaz 2009.

⁶⁸ Evliya Çelebi b. Dervi Mehmed Zillî, **Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, c.10, s.326

ilk kez burada geli tirilmeye ba lanmı tır. Arabistan bölgesinde bir içecek olarak yaygınlık kazandıktan sonra, Mekke'ye hacı olmak için gelen Müslümanlar eliyle kahve, Hindistan, Mısır, Endonezya ve Anadolu gibi yerlerde yayılma olana ı bulmu tur.

Kâtip elebi'den nakledildi ine göre eyh azeli, (Ebul Hasan Ali Bin Abdullah Abdulcabbar el erif el Zarcilli) 1258 senesindehacc görevini ifa etmek üzere yola çıktı ında müridi olan eyh Ahmed ile sohbet daldıkları sırada kendisine verilen kahve çekirdeklerini kaynatarak imi tir. Bundan dolayı eyh azeli, kahveci esnafı tarafından "**pir**" kabul edilir. Bu kabule ba lı olarak, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar stanbul'un kurukahveci esnafı veyahut kahvehaneleri "*Ya Hazreti eyh azeli*" levhalarını dükkânlarından eksik etmemi lerdir.⁶⁹ Bu levhalar o dönemde yabancı seyyahlar tarafından yapılan bazı gravürlerde de açıkça görülmektedir.

eyh azeli'nin kurucusu oldu u tarikat Osmanlı içerisinde oldukça yaygınla mı bu yolla kahve Osmanlı co rafyasına (Avrupa'ya) yayılmı tır. Bu sebeple kahvenin yayılmasında tarikatların ve sufilerin etkisinin çok oldu u muhakkaktır.

Tüm kahvecilerin pîri olarak anılan eyh azelî hakkında, eski stanbul kahvehanelerinin duvarlarında asılı duran övgü sözleri bulunurdu. O ereveler içinde; "**Her seherde besmeyleyle açılır dkkânımız, Hazreti azelî'dir pirimiz, stadımız. Bu kahve öyle bir kahvedir ki her usulü b sefa inde sâkin olanlar ekmesn asla cefa**" diye yazardı. Burada bir hususa daha dikkat çekmek yerinde olacaktır; eyh azeli ile ilgili olarak bahse konu yazı di er bazı yani kahve ile ilgili olmayan bazı esnaflar tarafından da kullanılırdı.

Fransız Tarihçi Fernand Braudel, kahvenin Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1511 tarihinde kullanılmaya ba landı nı iddia etmektedir. Oysa Peçevî brahim Efendi, kahvenin stanbul'a ilk defa H. 962 (M. 1554) yılında girdi ini ve bu tarihten önce Rumeli'de kahve ve kahvehanenin

⁶⁹Abdulkadir Emeksiz, **Karaların ve Denizlerin Sultamı stanbul** Cilt II. stanbul Kahvehaneleri Yapı Kredi Yayınları - 3022 ehir Monografileri - 17. Hazırlayan: Filiz zdem. I. Baskı: stanbul, Aralık 2009, s.123.

bilinmediğini yazmaktadır.⁷⁰Buna mukabil Kâtip Çelebi, 1543 senesinde İstanbul halkının kahveyle ünsiyet ettiğini kaydetmektedir. Osmanlılar tarafından kahve, muhtemelen Mısır'ın fethinden sonra idrak edilmiş, ancak kahvehanelerin açılması, yüzyılın sonlarına doğru mümkün olmuştur. Halkın pek aîna olmadığı bu içeceğe ilk tepkiler de, slâm dünyasındaki varlığından haberdar olan ulema arasında yükselmiştir. Kahve yükleri İstanbul limanına indirilirken bu kara içeceğin haram olup olmadığına ilişkin tartışmalar hemen akabinde başlamıştır. Yeni olan her şeye olan reaksiyon bid'at zan ve zehabıyla birlikte bu durum özellikle ulema arasında iddeti zaman geçtikçe artacak bir tartışmayı da beraberinde getirecektir.

Peçevi ve Gelibolulu Mustafa Âli'nin ittifakla bildirdiklerine göre Halepli Hakem (Hekim) ile amlı ems adında iki kişi İstanbul'a gelerek Tahtakale'de (Taht-ü'l Kale) büyük bir dükkân kiralayıp kahve satmaya ve kahvehane işletmeye başlamışlardır.⁷¹

Peçevî'nin yazdıklarına göre; ilk kahvehane Tahtakale'de, Suriyeli iki kişi tarafından kahve satan karılıklı iki kahve dükkânı şeklinde kurulmuştur. Ancak kimi çalışmalarda bu bilgiler bazı detaylıdır. Mekân bazen Kapalıçarşı, bazen Tahtakale olur. Kahvehane sayısı bazen bir, bazen iki olur. Bu konu ile ilgili olarak da kat'i olarak kabul edilen bir bilgi söz konusu değildir. Birçok durumda da, ikincil kaynaklarda yer alan bazı bilgiler doğru bilgiler olarak kabul edilir ve bu bilgiler üzerinden çok çeşitli kavramsal tartışmalar devam eder gider.⁷²

Tarihçi İbrahim Peçevî; bu bilgileri ilk kahvehanelerin İstanbul'da açılmasından yaklaşık yüzyıl sonra kaydetmektedir. Devrinin kendisine mahsus olan bakı açılarıyla terennüm ettiği bu anlatıyı, tarihî gerçek olarak kabul edebilmek ise zor gözükmektedir. Nitekim Hafız Hüseyin

⁷⁰Braudel'den akt. Yahya Kemal Taştan, "Sûfi Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt 1 - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 63.

⁷¹Peçevî'den akt. Taştan, a.g.e., s. 64.

⁷²Ahmet Yağar, "Osmanlı Ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü." **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 237-256

Ayvansarayî'nin ilk kahvehanelere ili kin tarih dü ürdü ü mısraa (“Kahvehâne mahall-i e lence”) göre ilk kahvehaneler yine stanbul'da 1551 senesinde açılmıştır.⁷³

Payitahttaki Müslümanların a ina olmadıkları bu durum üzerine airtler tarih dü ürmü lerdir. *Kahve-hâne mahall-i e lence* mısraı, ilk kahvehanenin açıldığı ı H. 959 (M. 1551) senesine denk dü mektedir.⁷⁴

Kahvenin ne zaman açıldığı ı ile ilgili olarak pek çok kaynakta birbirinden farklı de i ik tarihler zikredilmektedir. 1554 yılında açıldığı ını iddia edenler oldu u gibi⁷⁵ smail Hami Dani med'e göre ise kahvenin stanbul'a ilk Kanuni devrine tesadüf eden 1555 senesinde getirilmiş oldu undan bahsedilir.⁷⁶

Kahvenin stanbul'a ilk geli i ile ilgili Saraçgil'in ve Hattox'un ifadeleri de birbirini destekler mahiyettedir. Saraçgil de ifadelerini Peçevi Tarihi'ne dayandırarak, stanbul'da ilk kahvehanelerin, 1555 yılında, muhtemelen sultanın onayıyla açıldığı ını söyler.⁷⁷ Benzer ifadeler Hattox tarafından da aynen zikredilir. Hattox da kaynaklara göre, Hakem ve ems adlı iki Suriyelinin, 16. yüzyıl ortalarında kahve alı kanlı ının stanbul Türkleri arasında yayılmasını sa layarak bir servet edindiklerini söyler.⁷⁸ Bu durumda Hakem ile ems'in açtığı ı kahvehanenin stanbullularca pek ra bet gördü ü sonucunu çıkarmak da mümkündür. Nitekim sadece stanbul'da de il kahve her gitti i yerde kısa süre içerisinde insanlar tarafından oldukça büyük ra bet görmekte ve kahveye gösterilen ilgi çı gibi büyümekteydi.

⁷³Hafız Hüseyin Ayvansarayî, **Mecmuâ-yı Tevârih**, F. Ç. Derin Ve V. Çabuk (Haz.), stanbul: Türk Tarih Kurumu, 1985, S. 429. Ahmet Ya ar, “Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”, **Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256

⁷⁴Açıkgöz'den akt. Yahya Kemal Ta tan, “Sûfi arabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 64.

⁷⁵Özkoçak'tan akt. Melike Kaplan, Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü”, *Yurt ve Dünya Dergisi /The Journal of Homeland and The World*, sayı: 2., 2011, s. 13.

⁷⁶Süheyl Ünver, “Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler”, **Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, s. 43, Ankara, 1962, s. 43.

⁷⁷Saraçgil'den akt. Adem Balkaya; “Mekân Poetikası Ba lamında Â ık Kahvehaneleri Ve Â ık Üzerinde Kimi Fonksiyonları”. **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic** Volume 8/1 Winter 2013., 2013, s. 884.

⁷⁸Ralph S. Hattox, Çeviren: Nurettin Elhüseyini. **Kahve Ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal çece in Yakındo u'daki Kökenleri**. stanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996. 1996, s. 64.

İlk önce Habeistan ve Yemen'de, ardından Mekke'de ve Kahire'de tanınan kahve, Solakzade'ye göre Yavuz Sultan Selim'in Memlûklere yönelik olarak yaptığı Mısır seferini (1517) takip eden yıllarda Müslüman tüccarlar eliyle-Yemen, Cidde, Kahire ve skenderiye tarihiyle- İstanbul'a getirilmiştir. Gündelik hayatta öhret bulması insanlar tarafından tanınarak yaygınlaşması ise Kanuni Sultan Süleyman devrinde olmuştur. Türk elçileri Süleyman A a tarafından Parislilere, Mehmet A a tarafından Viyanalılara tanıtılan kahve zamanla bütün Orta Avrupa'ya yayılmıştır.⁷⁹ Bu durumda kahvenin Avrupa'ya Türkler eliyle ulaştırıldığı görülmektedir.

Kahve, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir ticaret kalemi olup bu durum devletlerin nazar-ı dikkatini çekmiş ve bunun sonucunda kahve vergiye bağlanmıştır. Kısa bir süre içinde devletlerin için önemli bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir. Kahve ticareti 18. yüzyılın sonlarına kadar iltizam usulüne göre yapılmıştır. Bir zaman sonra kahve artık bir ihtiyaç maddesi olmaktan çok lüks tüketim maddesi olarak görülmüş bunun üzerine de kahve ile ilgili ek vergilerin konulması ve kahvenin fiyatının artması söz konusu olmuştur.

Kahve ilk olarak Türk elçileri tarafından Avrupa'ya tanıtılmış olsa da 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı'nın kahve ihtiyacının çoğu Amerikan adalarından Avrupalılar eliyle karışmıştır. İstanbul'a çekirdek halinde gelen kahve, Eminönü'nde tahmislerde kavrulduktan sonra Yeniçeri tekiilatına bağlı Tahmis Ocağı tarafından denetlenerek dibeşlerde öütülmüş ve perakendeci esnafa böylece dağılmıştır.⁸⁰

Osmanlı döneminde kahvehanelere ilişkin olarak deşimez bir siyaset izlenmemiştir. İlk açıldığı Kanuni döneminden sonra birçok kez tamamen kapatılmaya çalışılmış ama bu süreler hiç bir zaman yirmi yılı geçmemiştir. Sürekli kapatılmamasının nedeni, devletin modernleşmesi ve dolayısıyla zaman içerisinde daha az iddete başvurması veya kahvehanelerin devlet gözünde

⁷⁹ Abdülkadir Emeksiz, **Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul..** Cilt II. İstanbul Kahvehaneleri Yapı Kredi Yayınları. 3022. Aralık 2009, s. 123.

⁸⁰ Abdülkadir Emeksiz, a.g.e s. 123.

daha olumlu mekânlar haline gelmesi sayılabilmektedir. Kahvehanelerin bazı dönemlerde kapatılmasının nedeninin ise toplumsal hareketlerin önlenmesi için olduğu belirtilmektedir. 19. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden seyyah Charles White, İstanbul kahvehanelerinden söz ederken; *“Burada mahallenin dedikoduya ve her şeyi bilmeye meraklı olanları hem özel hem de kamu meselelerini konuşmak üzere bir araya gelir. Bu yüzden kahvehaneler polis tarafından gözlenir; ve hatta birçok durumda kahveciler maaşlı hafiyelerdir”* demektedir.⁸¹

XVIII. yüzyılın önemli padişahları arasında sayılan Sultan III.Selim döneminde, 1798 yılına ait fermanda kahvehanelerde devletin ele geçirilmesi yasaklanmakta ve bu fermana uymayanların derdest edilip cezalandırılacakları belirtilmektedir.

*“Kahvehâne ve berber dükkânları kapatılıp yıkılarak, gerek dükkân sahipleri ve gerek faydasız ve boş laf söyleme e cüretidenler yakalanıp ve cezalandırılıp ve sürülmek lazım gelüp, ancak bir defa önce tembih ile ikaz edilerek merhametle hükmedene uygun olmakla bu defa cümleye tembih ve ikaz için o türlü dükkânlardan en kötü öhretli olanlar kapatılıp yıkılarak ve sahipleri sürülüp ve her semtün hâkimler ve zâbitlerine ba ka ba ka fermân-ı âlî ile tembih olunma la bundan sonra kahve ve berber dükkânlarında ve diğer dükkânlarda ve halkın toplandı ı yerlerde ve ricâl-i Devlet-i Aliyye dairelerinde ve hademe ve katipler arasında vazîfesi olmayan devlet i lerine dâir söz söylemeye cesaret eder her kim olur ise yanında bulunanlarla beraber yakalanıp ve diğerlerine ibret için cezalandırılıp ve hüküm-i siyaset icra kılınmak için taraf taraf mahsus tebdiller ve tebdil olduğu bilinmeyecek âdemler tayin olunsun.”*⁸²

Çok büyük bir bölümü Müslüman olan kahvehane sahiplerinin her üç kahvehane sahibinden birisinin bostani, be e, odaba ı, vb. yeniçeri unvanları taşıdığı, esnaflıkla uğraşan her iki yeniçeriden birisinin kahvehane sahibi olduğu belirtilmektedir. D'Ohsson'a 18. Yüzyılda da

⁸¹Cengiz Kırılı, “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol”, **Toplum ve Bilim Dergisi**. 2000, .s.83

⁸²Cengiz Kırılı, a.g.e.,s. 83.

istanbul'un hemen hemen her soka ında kahvehaneler görmü tür. Bunlar çoklu kö k biçiminde ve hep güzel manzaralı iç açıcı yerlerde kaim olan yapılardır.⁸³

Zamanla kahvehaneler ekil de i tirmi , 18.yy sonlarında ve 19.yy ba larında özellikle yeniçerilerin devam ettikleri kahvehaneler pek çok yolsuzlukların, zorbalıkların yapıldı ı fesad yuvaları haline gelmi tir. Yeniçeri kahvehaneleri Bo aziçi kıyılarında, Galata, Tophane, Üsküdar gibi ehriin kıyı semtlerinde oldukça fazla bulunmaktaydı. Her yeniçeri ortası üyelerinin müdavimi oldukları kahvehane kapısının üzerinde balık, gemi, kılıç, hançer gibi çe itli i aretler olurdu. Yeniçeri Oca ı'nın 1826 yılında II. Mahmut zamanında, kaldırılmasından sonra, (Vakayı Hayriye) istanbul ve Bo aziçi'nde ne kadar kahvehane varsa hepsi yıktırılıp kapatılmı tır. Fakat kısa bir süre sonra kahvehaneler yeniden açılmı , bu tarihten sonra yeniçerilere ait kahvehane kültürünü tulumbacı te kilatı devralmı ve II. Me rutiyet yıllarına kadar sürdürmü tür.⁸⁴

Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876) ve özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) kahvehaneler altın ça larını ya amı lardır. Basın ba ta olmak üzere pek çok yasak uygulamada iken kahvehaneler bundan ayrı tutulmu tur.Bazı sultanlar kılık de i tirerek ya da görevlilerini kahvehanelere göndererek kendisini evinden daha serbest hissetti i mekânlarda halkın siyasi, sosyal ve ekonomik durumu gözlemlenmi , yönetime kar ı halkın nabzı tutulmu tur.⁸⁵

Yemenli dervi lerin kahve içmeye ba ladı ı ilk zamanlarda bu alı kanlı ın kapsamına giren ve kahvehaneyi andıran hiçbir eye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte geç vakitlere kadar uykusuz kalmayı gerektiren zikir sırasında kahve içilmesi çok özel bir hususiyet arz ediyordu.⁸⁶

⁸³Salâh Birsell, **Kahveler Kitabı**, Sel Yayıncılık, istanbul, 2001, s.35-36.

⁸⁴Abdurrahman Kılıç, " Tulumbacı Kahvehaneleri", **Yangın ve Güvenlik**, Sayı 56, (2001), s. 8-12.

⁸⁵Abdülkadir Emeksiz, **Karaların ve Denizlerin Sultanı istanbul**. Cilt II. istanbul Kahvehaneleri Yapı Kredi Yayınları. 3022. Aralık 2009, s. 124.

⁸⁶Ralph S. Hattox. Çeviren: Nurettin Elhüseyni. **Kahve Ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal çece in Yakındo u'daki Kökenleri**. istanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996, s.65.

16. yüzyıl başlarına gelindiğinde, zikrin başlangıcında kahve dağıtma ve içme alışkanlığına belirli bir tören eklenmeye başlandı. Şeyh Abdülgaffar, el-Ezher'deki Yemenli sufilerin benimsediği bu tür bir töreni şöyle nakletmektedir:

“Kırmızı kilden yapılmış büyük bir kaba (mâcûr) koydukları kahveyi her pazartesi ve cuma akşamı içerlerdi. Önderleri küçük bir kepçe ile kahveyi alır ve içmeleri için onlara verirdi. Kepçeyi sağa doğru elden ele geçirirlerken, bir yandan da alımlı zikir sözlerinden birini, çoğunlukla da “La ilahe illallah el-Malik el-Hakk el-Mubin” sözlerini bir ağızdan söylerlerdi.”⁸⁷

Hattox bu merasimi; “Anlatıldığı kadar böyle bir törenin toplumsal önemi, zikrin bir parçası olarak içmeyi paylaştıranın, kahve içme ve ilahi söyleme eylemine beraber katılmanın getirdiği birlik havasından gelmektedir.” şeklinde tarif ettikten sonra yine gereksizce benzetmelerinden birisini kullanarak bu ibadeti Hristiyanların ekmeği ve arap ayinini çağırıyordu iddia etmektedir. Hattox'un “**ilahi söyleme**” olarak tarif ettiği şey ise⁸⁸ pek çok tarikatın pazartesi ve cuma günleri mutad olan evrad okunması ve zikir yapılmasıdır.

Dergâhlar asırlardan beri İslam coğrafyasının pek çok yerinde olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da en etkili kurumlardan olmuştur. Pek çok kimse belirli bir tarikata mensup olmuştur. Dergâhlar sadece dini mekânlar değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetleri olan ve üyelerinin sosyalleştikleri mekânlardır. Bu mânâda kahvehaneler cami ve dergâhlardan farklı olarak insanların dinî gerekçeler olmadan bir araya gelerek sohbet ettikleri mekânlar olmuştur.

Dergâhlarda manevi yetimlere Mürîd'in merebine göre zikir ve sohbet ayrı ayrı veya ikisi bir arada olabiliyordu. Dergâhlarda manevi yetimin bir gereği olarak yapılan sohbetler salikin terakkisi ile yakından ilgiliydi. Kahvehanelerin açılması ile birlikte insanlar sosyalleşmek için farklı bir mecra bulmuş ve ayrı ayrı olarak dünyevî konuların ayrı ayrı sohbetler

⁸⁷Ceziri'den akt. Ralph S. Hattox, a.g.e., s. 66.

⁸⁸Ralph S. Hattox, a.g.e., s. 66.

kahvehanelerde yapılmaya başlandı.

Gayr-i müslimler için alternatif mekân meyhanelerdi. Ancak slâm'da içki haram ve yasak oldu u için ve bu yasak pek çok müslüman tarafından titizlikle uygulandı ı için sadece kahve içilen bir mekâna gitmek müslümanlar için cazip hâle gelmi tir.

nsan için sohbet etmek sadece sosyalle mek olarak kısıtlanmamalıdır. Sohbet etmek esasta, psikolojik bir ihtiyaçtır. Dergâhlarda bir Mür id terbiyesinde seyr-i sülûk eden dervi ler hem eyhleri ile hem de kendi aralarında yaptıkları sohbetlerle bu ihtiyaçlarını kar ılamı lardır.

Kahve, Osmanlı ülkesinde kısa zamanda çok be enilerek saray mutfa nda yerini alıp, saraydan konaklara, ardından evlere girmi ve di er her gitti i yerde oldu u gibi stanbul halkının kısa sürede tutkunu oldu u vazgeçilmez bir lezzet haline gelmi tir. Kahve ve içildi i mekân olan kahvehaneler, zaman içinde sosyal ya amın ayrılmaz bir parçası olmu tur. Böylece dünyada hiçbir içece in sahip olamadı ı ölçüde bir kültür do mu tur.⁸⁹

Kahvenin Osmanlı ülkesine girmesi ile birlikte kendisine has bir kültür olu turdu u söylenebilir. Kahve, kakule, akamber, cezve, fincan, zarf vs. gibi çe itli malzemelerin temin edilmesi, kahvenin zevke ve iste e göre pi irilerek hazırlanması ve son a ama olan kahve ikramı ba lı ba ına bir merasim havasında cereyan ediyordu. Özellikle saray te rifatında ve konaklarda bu merasim ba lı ba ına tören havasında icra olunurdu.⁹⁰

Sarayda da kahve önemli bir ikram gelene i ve te rifatının do masına yol açmı tir. Kahve ikramı merasimi, belirli kurallar ve ritüellere kavu mu tur. Bu amaçla *kahveciba ılık* te kilâtı ihdas edilmi tir. Sarayda, vüzeraya kahve ikram edilecek zamanlar ve bu merasimin nasıl yapılaca ı te rifata kaydedilmi tir. Her sene Rebiülevvel ayının on ikisinde Sultan Ahmed Camii'nde yapılan mevlid merasiminden sonra kahveciba ı, cemaate kahve da ıtmı tir. “*Rikâp*”larda, Ramazan ve Kurban bayramlarının son günlerinde önemli devlet adamları saraya gelerek, rütbelerine göre, darüssaade a asının ve silâhtar a anın odalarındaki kahve ikramından

⁸⁹Kadir Ulusoy, “Türk Toplum Hayatında Ya atılan Kahve Ve Kahvehane Kültürü,”*Millî Folklor*, 2011, Yıl 23, Sayı 89, syf, 161.

⁹⁰Arma an Karal Desem, **Kahve**. adi Kültür Sanat Yayınları. 2000. s. 25.

sonra padi ahın huzuruna kabul edilmişlerdir. Padi ahların tahta çıkışlarında, padi ah hırka-i saadet dairesine avdet ettiği zaman, hazır olan vüzeraya arslanhane denilen yerlerde kahve ve tatlı ikram edilmesi vaki idi. Yine padi ahın tahta çıktığı zamanlarda, hazine-i hümayûnun denetlenmesi sırasında dışarıda bekleyen zevata ulûfe dağıtılırken yeniçeri aasına da kahve sunulması gelenek hâlini almıştır. Elçilerin istikbal merasiminde de kahve içmek âdeti hâsıl olmuştur. Kahve, burada da konaklarda da saraydakine benzer merasimlerle sunulmuştur. Halk topraktan yapılmış fincanları, orta hâlliler gümüş fincanları, saray ve vüzeraya konakları ise altın, fahur ve çini zarfları tercih etmiştir. Padi ah'a has kahvenin suyu Gümüş suyu'ndan getirilmiştir. Bu amaçla görevli özel bir ocak vardır. Söz konusu ocak mensuplarının zabiti bostancıbaşı, âmirleri ise kahvecibaşıdır.⁹¹

Hızla tüm İstanbul'a yayılan kahvenin ortaya çıkmasından yaklaşık 30 yıl sonra, kahvenin toplumsal yönünü oluşturan kahvehaneler de açılmaya başlamıştır. Kahveler ibriklerle, güğümlerle pürürlü, büyük çini fincanlarla içilirdi.⁹²

Kahvecibaşı tekilâtının ne zaman ortaya çıktığına dair bilgilere tarihî kaynaklarda pek tesadüf edilmemektedir. Lâkin bu müessesenin kahvenin İstanbul'a geldiği dönemlerde kurulduğu ileri sürülebilir. Söz konusu görevdekiler, padi ahın has odalılarında oldukları ve hareme bitişik mabeyn dairesinde hizmet ettikleri için mabeynci diye adlandırılmışlardır.⁹³

Sarayın klâsik dönemin en önemli kurumu olan Topkapı'dan naklini takiben kahvecibaşılar mabeynci sıfatını kaybetmiş ve yalnızca özel günlerde hizmet görür hale gelmişlerdir. Bu onlar için bir anlamda tenzil-i rütbe olmuş oluyordu. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasına kadar süren bu kurumun başındakilere kahve takımları bir senet kararnamesinde verilmiş; kahvecibaşılar, kahve malzemelerinin kaybolmalarından bizzat sorumlu tutulmuşlardır.⁹⁴

⁹¹Yaman'dan akt. Yahya Kemal Taştan, "Sûfi Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**, 53, Cilt II. - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 70-71.

⁹²Kömeçolu'dan akt. Melike Kaplan, Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü", Yurt ve Dünya Dergisi /The Journal of Homeland and The World, sayı: 2., 2011., s. 14.

⁹³Uzunçarılı'dan akt. Yahya Kemal Taştan, "Sûfi Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**, 53, Cilt Iı - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009. s.71.

⁹⁴Pakalın'dan akt. Yahya Kemal Taştan, a.g.e., s. 71.

Osmanlı saray ve konak haremlerinde misafirlere bir törenle kahve ikram edildi i bilinmektedir.

Knut Hamsun kahve ikramı ile ilgili olarak öyle yazmı tır:

*"Zift gibi buruk bir tadı olan kahve, ufacık fincanlarda ikram ediliyordu. Biz de di erleri gibi yapıp, aldı ımız her yudumdan sonra fincanı çalkalıyor, telvesini içiyor, sonra da arkaya yaslanıp gözlerimizi tavana dikiyorduk. Birbirimize bakarak ba ımızı sallıyoruz, evet, imdiye kadar hiç böyle bir ey içmemi tik. Yalnız bize biraz tadı geliyor. Hizmetkâra i aret edip, ekersiz kahve istedi imizi anlatmaya çalı ıyoruz."*⁹⁵

Osmanlı tarihçisi D'ohsonn öyle diyor: " ... Do u' nun bu içece e kar ı olan ihtirası her türlü tahminlerin fevkindedir. Devletin bütün kademelerinde, erkekler, kadınlar, çocuklar, sadece kahvaltıda de il, ö le yeme inden sonra, ak am yeme inden sonra de il, günün her saatinde hiç tereddütsüz kahve içerler. Nerede olursa olsun, ister bir devlet büyü ü, ister bir ehirli, ister Müslüman, ister Hıristiyan olsun, ister evde, ister dükkânda, ister dairede, ister ma azada bulunsun; ister köyde, ister ehirde bir ziyarete gitti iniz zaman, ev sahibi size mutlaka kahve ikram eder. E er ziyaret uzun sürerse; bir müddet sonra bir kahve daha, hatta biraz sonra bir üçüncü kahve gelir."⁹⁶

3.6. Batı'da Kahve

Kahve'nin bir içecek olarak kullanılmaya ba lanması öncelikle do u toplumlarında görülmü ve batıya çok daha sonra intikal etmi tir. Aynı ekilde kahvehaneler de öncelikle do u toplumlarında ortaya çıkmı ve daha sonra batıya geçmi tir.

Batıda önceleri gizemli "saracen arabı" diye anılmı ve çok geçmeden burjuvazinin, ticaretini en çok yaptı ı ürünlerinden biri olmu tur. Kahvenin parasal getirisinin fazla olması halk nazarında çok hızlı bir ekilde kabul görmesi ve çokça alınıp satılan bir ürün haline gelmesi ile ilgilidir. Bu yönleriyle farklı yerlerden üreticileri ve tüketicileri, az geli mi ve geli mi i, özgür

⁹⁵ afak Tunç, **ehristan- Seyyahların Hayal ehri stanbul**. TO Yayınları. stanbul 2010, s.326.

⁹⁶ afak Tunç, a.g.e., s.326.

ve köleyi, zengin ve yoksulu, kapitalizmi, geçmi i ve bugünü velhasıl hem maddi olanakları hem de dünya görü leri birbirinden farklı pek çok insanı birbirine ba lamı tır. Kahvenin tarihine bakmak, son altı yüzyıllık dünya ekonomisini ve modernle meyi anlamak için önemli bir ba langıç noktasıdır.⁹⁷

Avrupa'ya kahvenin nasıl geldi ine dair Batıda farklı görü ler vardır. Ancak her ne olursa olsun, azelî dervi in ke finden yakla ık iki asır sonra Avrupa'da yaygınlık kazanmaya ba lamı ve bu döneme kadar Müslümanların içece i olarak tarif edilmi tir. 17.yüzyıla ait Habe istan Kilise kayıtlarından, Papa'nın bir zamanlar Kahveyi yasaklayan emri gibi Hıristiyanların kahve ve sigara içmek, kat çi nemekten men edildikleri, bunların Müslüman ve putperest âdetleri sayılarak haram sayıldı ı görülmektedir. Habe istan'da bulunan Cizvit misyonerlerinin kayıtlarında da Hıristiyanların kahveyi tüketmedikleri görülmektedir.⁹⁸Bütün bunlar esas itibarıyla kahvenin ortaya çıkı ı ile ilgili olarak yapılan spekülasyonların bir kısmının dini hassasiyetler ile yapıldı ını ortaya koymaktadır.

Kahveyle tanı ıklı ı olan ilk Batılı millet talyanlardır. Eski zamanlardan beri özellikle bütün Ortaça boyunca diyebilece imiz bir zaman aralı ında Venedik, Kuzey Afrika, Mısır ve Akdeniz ticaretinde önemli bir konuma sahipti. Venedikler, kahvenin tadına vardıktan sonra onun ticarî potansiyelini hemen anlamı lardı. 1570 gibi daha erken sayılabilecek bir tarihte kahveyi talya'ya ta ımaya ba lamı lardır. Her yeni alı kanlıkta oldu u gibi bu içece e öncelikle maddi durumu iyi olan kimseler ra bet etmi tir. Daha sonraki a amaya baktı ımız zaman ise kahve Venedik pazarlarında satılmaya ve nihayet halk arasında yaygınlık kazanmaya ba lamı tır. Venedik'te ilk kahvehane 1645 yılında açılmı tir. 1763 yılına gelindi inde ise Venedik'te kahvehane sayısının 200 ü a tı ı görülmektedir. Nihayet Venedik, Floransa,Torino, Cenova, Milan, ve Roma vasıtasıyla kahve, Avrupa'nın di er ülkelerine de intikal ettirilmi tir.⁹⁹

⁹⁷Yahya Kemal Ta tan, "Sûfi arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt 1ı - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009. Syf 82.

⁹⁸Aregay'dan akt. Yahya Kemal Ta tan, a.g.e., s. 73.

⁹⁹Zaimeche'den akt. Yahya Kemal Ta tan, a.g.e., s. 73.

1607 yılında Kaptan John Smith, kahve çekirdeklerini Jamestown'a ula tırmayı ba armı tır. ngiltere'de ilk kahvehane 1637 yılında bir Osmanlı Yahudisiolan Yakup (Jakop) tarafından açılmı tır. Antony Wild ise bu tarihin 1651 oldu unu belirtir.¹⁰⁰Burada henüz krema ve eker gibi katkı maddeleri kullanılmadı ndan ötürü kahve tereya ı, baharat (bilhassa kahvenin de içerisinde kullanıldı ı bilinen kakule)ve arap ile birlikte sunulmu tur. Aynı yıllarda Oxford'da *Nathaniel Conopius* adlı bir ö renci kendisi için kahve yapmaya ba lamı tır. Conopius'un 1648yılında Oxford'dan ayrıldı ı bilinmektedir. Türkiye ile ticaret yapan Edwardadında Londralı bir tüccar da 1652 yılında ngiltere'ye bir torba kahve getirmi ve maiyetindeki Yunanlı u a ına kahve hazırlatmı tır. Bütün bunlar kahvenin yaygınla masına ve kısa zamanda yayılmasına etki eden geli melerdir. Nitekim çok fazla vakit geçmeden *Jonathan's*, ngiltere'nin en büyük borsalarından *Garraway's, the Virginia*, büyükticaret filolarına sahip *the Baltic* ve dünyanın en büyük sigorta irketlerinden biri olan *Lloyd's Café* gibi irketler de kahveyi üretmeye ba ladılar. Kahvehaneler, ticarethane ve devlet daireleri hizmetlerine ek olarak en son haberlerin yayıldı ı, kitapların okundu u birer sosyal tesis; gençlik kahveleri ve ilk erkek kulüpleri olarak ortaya çıkmı lar ve bir anda müdavimlerini kendilerinde toplamaya ba lamı lardır.¹⁰¹

Kahve Osmanlı tüccarları aracılı ıyla 1615 yıllarında Avrupa'ya ta ınmı tır. İlk olarak talya'ya giden kahve "*Müslüman içece i*" denilerek 1620 yılında Papa II.Clementus tarafından yasaklanmı ve içenleri aforoz edece ini duyurmu tur. Osmanlı'nın Viyana ku atmasından sonra geride bıraktıkları kahveyi alan Polonyalı Franz George Kolschitzky ilk Viyana Cafe'sini açmı tır. Viyana'da hala kahve Türk usulü yapılmaktadır. Yunanlıların *Grek Kahve* dedikleri de esas itibariyle Türk kahvesidir.

Osmanlılar vasıtasıyla Venediklilere, sonra di er Avrupa ülkelerine yayılan kahve ilk olarak Türk usulü hazırlanmı , daha sonraları her ülke kendi damak tadına göre kahvenin yapılı mını de i tirmi ve bugünkü kahve çe itlerine ula ılmı tır. Süt ve krema Avrupalıların

¹⁰⁰Antony Wild, Çeviren Ezgi Ulusoy, **Kahve Bir Acı Tarih.** stanbul. Mb Yayınevi. 2007, s. 86.

¹⁰¹Topik'ten akt. Yahya Kemal Ta tan, a.g.e., s. 74.

tercihi olarak kahve ile birlikte kullanılmı tır. Mısır ve Arap co rafyasında ise kahvenin içerisinde kakule, akamber vs. gibi çe itli ho kokular içeren maddeler ilave edilmi tır.

Batı dünyasında kahve içme alı kanlı nın ilk yerle ti i merkez olan Venedik kahveyle 17. asırda Osmanlılar aracılı ıyla tanı mı tır. Kahve ilk kez Venedik'e Osmanlıya elçilik görevi ile gelen bir diplomat tarafından 1624 yılında götürülmü tür. Elçinin Osmanlı ülkesinden götürdü ü e yalar arasında kahve çuvalları da göze çarpmaktadır. Fakat bu dönemde az miktarda götürülmü oldu undan kahve tam manası ile yayılma olana ı bulamamı dar bir çevrede tanınmı tır. Kahvenin gerçek tanıtımı Venedik'e 1640'da yine aynı ekilde Türkler tarafından götürüldükten sonra olmu tur.¹⁰² Öyle ki 1600'lerin basında Venedik'te açılan kahvehanelerin 1600'lerin ortalarına do ru bütün talya'ya yayıldı ndan söz edilmektedir.

Türk kahvesinin Fransa'ya ve Paris sosyetesine tanıtılması ise ilk kez 1669'da Türk elçisi Süleyman A a tarafından olmu ve bu sayede kahve ça ın pek çok öhretlisinin vazgeçilmez içece i haline gelmi tir.¹⁰³

P. J. Baptiste Le Grand d'Aussy, "*Histoire de la vie privée des François*" adlı eserinde, Fransa'da kahve tüketiminin ba lamasına ili kin olarak bazı ilginç bilgiler aktarır.1644 yılı gibi erken bir tarihte Marsilyalı tüccarlar kahve tüketmeye ba lamı lar ve aynı yıl içerisinde ark gezisinden avdet eden Thévenot misafirlerine ak am yeme i ikram ettikten sonra onlara hususan kahve ikramında da bulunmu tur. Bütün bunların yanında kahvenin acayip bir seyyah içkisi oldu unu dü ünenler yanılmı lardır. Kahve kısa bir zaman içerisinde hemen hemen her gitti i yerde oldu u üzere moda haline gelmi ve insanların vazgeçemedi i bir içecek haline gelmi tir. Kahveye ra bet edilmesi için fevkalade artlar gereklidir. Bu artlar 1669 yılında Müteferrika Süleyman A a ve maiyetinin Paris'e gelmesiyle gerçekleşti mi tir.¹⁰⁴

¹⁰²Toros'dan akt. Selin ahbaz, "Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i", Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 11.

¹⁰³Toros'dan akt. Selin ahbaz, a.g.e., s. 11.

¹⁰⁴Yalçınkaya'dan akt. Yahya Kemal Ta tan, "Sûfi arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s.74.

IV. Sultan Mehmet'in (Avcı Mehmet) 1669 yılında Fransa Kralı 14. Louis'e gönderdiği Osmanlı Sefiri Süleyman A'ının Fransa'ya giderken yanında götürdüğü kahve çuvalı Fransa'da kahve serüveninin başlangıcını oluşturur. Kısa sürede Paris sosyetesini tarafından ilgiyle karşılanan bu yeni içecek Fransızlar tarafından çok sevilmeye başlandı. Viyanalıların ise kahveyle tanışması, ikinci Viyana kuşatması neticesinde meydana gelen bazı olaylar zinciri ile gerçekleşti. Osmanlı ordusunun Sefer başkanı olduğu için Viyana'dan geri dönerken bıraktığı arabacılar arasında 500 çuval kahve de bulunuyordu. O zamana kadar kahve konusunda herhangi bir malumatları olmayan Viyanalılar kahveyi Osmanlı ordusunda kullanılan develerin yemi zannedilmiş, bu yüzden de deve ile bir ilişkisi olmadığından kendilerine yaramayacağını düşünerek bazı çuvalları Tuna nehrine dökerken bazı çuvalları da yakmışlardır. Çuvallar yakılınca vadiye müthiş bir koku yayılmış, tesadüfen oradan geçmekte olan, kuşatma sırasında Türk ordusundan kaçıp Viyana'ya sığınan, 11 yıl çalıştığı Babıâli'de tam bir kahve tiryakisi olan Polonya¹⁰⁵ asıllı Babıâli tercümanı Kolschitzky, bu kokuyu duymuş ve kahveyi Viyanalılara tanıtmıştır.¹⁰⁶

Avusturya kökenli bu hikâyeye göre Osmanlı Devleti'nin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki 1683 Viyana kuşatmasında, Avusturyalılar karşısında başkanı olduktan sonra hızla çekilmek zorunda kalan Osmanlıların savaş ganimetleri arasında kahve çuvalları vardı. Avusturyalıların, zafer sarhoşluğunu ölene dönüştürmek amacıyla torbadaki kahveleri pişirdikleri, Macar fırıncıların ise Osmanlı Bayrağında yer alan ve İslam'ın sembolü olarak görülen hilâl şeklinde ayçörekleri yapmışlardır.¹⁰⁷

XVII. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'nın önemli şehirlerinde kahve içimi hızlı bir biçimde yayılmaya başladı. Tüketilen kahve ise Yemen kahvesiydi. Yemen kahvesine olan bu ilgi zaman içerisinde arttı. Venedik'te ilk defa 1615 senesinde açılan kahvehane 1645'te bütün İtalya topraklarına yayıldı. 1644'te Marsilya'da, 1650'de Londra'da, 1651'de Viyana'da, 1669'da Paris'te kahvehaneler birbiri peşine sıra açılmaya başladı.

¹⁰⁵Kolschitzky'nin Sırp asıllı olduğu da söylenmektedir.

¹⁰⁶Topalakçı'dan akt. Melike Kaplan, Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü", Yurt ve Dünya Dergisi /The Journal of Homeland and The World, sayı: 2., 2011, s. 15.

¹⁰⁷Topik'ten akt. Yahya Kemal Tanrı, "Sûfi Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi Akademik Bakı Dergisi. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s.75.

XVII. sonlarına do ru kahve içme alı kanlı ı Avrupa'nın büyük ehirlerinde yerle mi ti. Kahvenin sadece keyif veren bir içecekten çok daha fazla bir anlam ta ıdı ını onun kârlı bir ticarî ürün oldu unu gören Batılılar, bu ürüne do rudan ula maya ya da sömürgelerinde bu ürünü yeti tirmeye gayret etmeye ve bu yönde çalı malarını hızlandırmaya ba ladılar. Bir misal olarak Hollanda *East India Company*, Kızıl Deniz üzerindeki bazı Arap limanlarında dola makta ve buralarda ticaret yapmaktaydı.1690 yılında Hollanda'nın Hindistan genel valisi Yan Hoorne, kahve tohumlarının Java'ya getirilmesine, burada ekilmesine ve yeti tirilmesine önayak olmu tur. Daha öncesinde iklim ve bitki örtüleri üzerinde ara tırma yaparak kahvenin en iyi nerede yeti tirilebilece i hakkında ara tırmalar yapıldıktan sonra bu do rultuda adımlar atılmaya ba lanmı ve sömürgelerde bu i e uygun iklim ve toprak cinsi bakımından uygun olan yerler tespit edilerek hızlı bir biçimde i e koyulmu lardır. Hindistan genel valisi Yan Hoorne Batavia'da yeti tirilmi kahve fidanlarından birini ülkesine göndermi tir. Amsterdam Botanik Bahçesine ekilen bitki burada geli tirilerek tohumları Surinam kolonisine gönderilmi ve büyük çiftlik sahipleri 1718yılında kahve ekimine koyulmu lardır. Bu geli meden on yıl sonra ngilizler Jamaika'da, Fransızlar ise Martinik'te kahve tarımına ba lamı tır. Ardından Sumatra, Selesbes Adası, Filipinler'e de kahve tarımı yayılmı tır. Hatta Sumatra ve Seles Adası yerlileri Avrupalılardan herhangi bir yardım almaksızın kahve ekiminde ba arılı olmu lardır. Bugün dünyanın en büyük kahve üreticisi olan Brezilya'da söz konusu tarım, Velloso adında bir Fransisken ke i tarafından 1774 yılında Rio de Janeiro yakınlarındaki St. Antonio manastırının bahçesinde ekilen kahve fidanları ile ba latılmı tır.¹⁰⁸

Avrupa'da hızlı bir biçimde yayılma olana ı bulan ve kısa sürede hemen herkesin be enisini kazanan güzel kokulu ve içimi lezzetli kahvenin müdavimleri artınca ve kahvehanelerin de bu bahaneyle erkeklerin gözde toplantı mekânları haline gelmeye ba laması kadınların pek ho una gitmemi tir. Kadınlar erkeklerin kendi aralarında vakit geçirmeleri kar ısında önce kahvehanelere daha sonra da kahveye kızgınlık duymaya ba lamı lardır. 1674'te "*bir hayırsever*" imzasıyla yayımlanan "*The Women's Petition Against Coffee*" adlı bildiride kocalarının izbe, gürültülü kahvehanelere olan ba ımlılı ına oldukça içerleyen kadınlar, koyu renkli ve mide bulandırıcı bu sıvının yani kahvenin iktidarsızlı a neden oldu unu ve bunun da en çok kendilerini etkiledi ini

¹⁰⁸Crawford'dan akt. Yahya Kemal Ta tan, a.g.e.,s. 76.

iddia etmi ledir. Oldukça müstehcen ve argo ifadeler içeren altı sayfalık bu bildiri, Avrupa'nın ücra kö elerine kadar yankı bulmu tur. Bu bildiri bugün modern kadın ara tırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Buna mukabil erkekler, “*The Men’s Answer to the Women’s Petition Against Coffee*” ba lıklı bir bildiriyle kadınların bu iddialarına cevap vermi lerdir. Buna göre, “*gece gündüz erkelerin kanını emen nankör kadınlar, adalarının güçlü erkeklerle dolu bir yer oldu unun farkında de illerdi. lerinden arta kalan zamanda kahvehanede ho bir vakit geçirmek, birkaç fincan kahve içmek erkekli e nasıl zarar verebilirdi. Hem ngiltere’ye gelmeden önce Türkler ve di er ark toplumlarında kahve içenler güç ve kudretleriyle dünyaya nam salmı lardı. Kahve uyarıcı ve güç verici bir içecekti.*¹⁰⁹

3.7. Kahvenin Amerika’daki Serüveni

1620 yılına ait Mayflower gemisine ait kargo kayıt kayıtlarında, kahve çekirdeklerini ö ütmek için kullanılacak bir tahta dibek ve tokmak olmasına ra men kahve ile ilgili bir kayda rastlanmamı tır.¹¹⁰Esas itibari ile bu durum kahvenin kullanıldı nı gösteren bir kanıt sayılabilecek olmasına ra men kahve yeni kıtaya muhtemelen bu tarihten sonra girmi tir. Ancak bu tarihten önce girmi olma ihtimali de vardır. leride bulunacak bilgi ve belgelerden bu konu açıklı a kavu turulacaktır elbette. Yeni kıtanın kahveden daha önce çay ile tanı tı ı söylenebilir. Kahve ile ilgili ilk resmî kayıtlar, 1670 yılına ait *New England* koloni kayıtlarında görülmekte ise de, kahve tüketiminin oldukça sınırlı kaldı ı ve ngilizlerin çaya fazla ra bet etmeleri ve kahveden aldıkları yüksek vergiler nedeniyle fiyatının yüksek olması nedenleriyle aslında çay kültürünü Amerika’ya da ta ıdıkları dü ünülebilir. Yedi Yıl Sava ları’ndan sonra Fransız sömürgesi olmaktan çıkarak ngiliz sömürge kolonisi olan Amerikan kolonilerinin ngiliz kültürünün etkisiyle çaya daha fazla ra bet etti i muhakkaktır. 1683 yılında kahvenin New York

¹⁰⁹The Men’s Answer to the Women’s Petition Against Coffee: Vindicating Their Own Performances, and the Vertues of That Liquor, from the Undeserved Aspersion Lately Cast upon Them by Their Scandalous Pamphlet”,London 1674. Yahya Kemal Ta tan, “Süfi arabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü”. **Akademik Bakı Dergisi**. Cilt 2, Sayı 4 Yaz 2009, s. 77.

¹¹⁰Ukers’den akt. Yahya Kemal Ta tan, “Süfi arabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt 11 - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 79.

piyasalarında libre başına 18 ilin olduğu hesaba katılırsa, neden dar çevre ile sınırlı kaldığı daha iyi anlaşılabilir.¹¹¹ Bununla birlikte İngilizler, kahvenin üretimi konusunda da isteksiz olduklarından kahveyi yeni kıtaya onların getirdiğini söylemek pek doğru olmasa gerekir. Bu nedenle Amerika da yayanların kahve ile ünsiyet kurmaları Hollandalılara kadar uzanmakta ise de, hakikatte kıtanın birçok yerinde kolonileri olan ve yine bir sömürgeci devlet olan Fransa yüzünden olmuştur ve ekimi başlangıçta nispeten küçük adalarda ve çevre bölgelerde yapılmıştır. 1723 yılında Gabriel de Clieu adlı bir Fransız deniz subayı ile Declieux adlı Hollandalı bir denizci, kahveyi Amerika'ya (Martinik) götürmüştür.¹¹²

1783 yılı rakamlarına baktığımız zaman kahve tüketiminin kişi başına 25,6 gram olarak yani nispeten oldukça az olduğunu görüyoruz. Başsızlık mücadelesinin sonunda çaydan uzaklaşan Kuzey Amerikalıların kişi başına 2.200 gram kahve içmeye başladıkları görülmektedir. Çaydan alınan vergilerin fazla olması da çayın yerini kahvenin almasında etkili olduğu bilinmektedir. 1683'te libre başına 18 ilin olan kahvenin bedeli, 1774'te 9 iline, 1783'te ise sadece 1 iline düşmüştür. Bu düşük fiyat, haliyle kahveye olan talebi de olumlu bir şekilde etkilemiş ve artırmıştır. İlk evvela kahve çekirdeği üzerindeki ithalat vergisini düşüren ve daha sonra 1832 yılında yürürlükten kaldıran hükümet politikası, bu dönemde etkin ve pozitif bir rol oynamıştır. Gerçi yukarıda sözü edilen vergi iç savaş sırasında yeniden yürürlüğe girmişse de 1872'de yürürlükten tamamen kaldırılmıştır. Böylece Amerika'nın başsızlığı sırasında kişi başına yıllık 453 gramın altında olan kahve tüketimi, 1882'ekadar 4.100 grama çıkmıştır.¹¹³

Kuzey Amerika'da kişi başına yıllık kahve tüketimi başlangıçtaki tüketim rakamlarından çok daha üzerine çıkmıştır. Kahve Amerika'daki macerasına baktığımız zaman diğer yerlerde olduğu gibi burada da hızlı bir yayılma imkânı bulmuştur. 1880-1920 seneleri arasında kahve tüketimi tam manasıyla ikiye katlanarak 7.250 kg. ulaşmıştır. Elbette ki bu büyümenin faktörleri arasında geçen zamanla birlikte nüfusun artması, sanayile birlikte kırsal kesimden şehre olan göç hareketleri de etkileyici olmuştur. Böylece kahve artık manevi tatbikatın veya bazı yerlerde

¹¹¹Ukers'den akt. Yahya Kemal Taştan, a.g.e.,s. 79.

¹¹²Snodgrass'dan akt. Yahya Kemal Taştan, a.g.e.,s. 79.

¹¹³Topik'den akt. Taştan, a.g.e.,s. 80.

görüldü ü üzere aylaklı ın içece i de il, endüstriyel zamanı gösteren bir çalar saat olmu tur. ABD'nin kahve pazarının büyümesi ve içece in ayrıcalıklı sosyal i levi, takım tekel yaratan birkaç irketin hem yatay hem de dikey olarak geni lemesine neden olmu tur. Kahve sadece keyifli bir içecek olmanın ötesinde endüstriyel de eri de kısa sürede ortaya çıkmı tır. Bugün Proctor and Gamble General Foods ve Nestlé firmaları ki, bu firmalar sadece ABD'de de il uluslar arası pazarlarda da çok hâkimdir, ABD kahve pazarının% 80'ini elinde bulundurmaktadırlar.¹¹⁴

¹¹⁴Yahya Kemal Ta tan, a.g.e.,s. 81.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAHVEHANELER

4.1. Kahve Evi

Kahvehane, “kahve” (Arapça) ve “hane” (Farsça) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiş tir.¹¹⁵

“Dinlenmek, vakit geçirmek vb. için açılan ve kahve, çay gibi alkolsüz içkilerin satıldığı yer”¹¹⁶ olarak tanımlanan kahvehanelerin öncelikle ticarî bir kurum olarak görülmesinin nedeni ise, bu mekânlarda kahve içeceklerinin satılmasıdır. Kahvehanelerin açılması sayesinde kahve gündelik dinî faaliyetlerin dışında çıkmaya, farklı bir mekânda tüketilmeye başlanmıştır.¹¹⁷

Kahvehaneler, ilk ortaya çıktıklarında, “Kahvenin tüketim mekânı” gibi bir anlayışı oluşturmuşlardır, daha sonra buralar; sohbet, dinlenme, bilgilenme, gazete okuma, gündemi takip etme, siyasi tartışma yapma, kültürel etkinlikler meydana getirme gibi fonksiyonları da üstlenerek günümüze ulaşmışlardır.¹¹⁸

Kahvehane, ilk ortaya çıktığı zamandan beri sosyal ve kültürel ilişkileri şekillendiren ve toplumun geçirdiği toplumsal dönüşümleri yansıtan bir mekân özelliği taşımaktadır. Bu her toplumda o toplumun kültürel ve dini özellikleri ile sosyal ve ekonomik şartlarının belirleyici etkileri çerçevesinde gelişme göstermiştir. Ancak kahvehanelerin sosyalleşme mekânı olarak yeni bir mekân olarak ortaya çıkması neredeyse bütün toplumlarda ortak bir sonuç olarak

¹¹⁵Cengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**. İstanbul: Beyan Yayınları. Aralık 2007, s. 34.

¹¹⁶Selina Ahabaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği”. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007,s.39.

¹¹⁷Selina Ahabaz, a.g.e.,s.39.

¹¹⁸Cengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**. İstanbul: Beyan Yayınları. Aralık 2007, s. 35.

de erlendirilebilir. Kahvehanelerin di er sosyal mekânlara alternatif bir mekân olarak ortaya çıkması elbette bazı tepkileri de beraberinde getirmi tir. Toplumların ve bireylerin eski alı kanlıklardan ve alı mı lıklardan yeni alı kanlıklara geçmesi bazı insiyaki tepkilere sebebiyet vermi tir. Bu tepkiler toplumdan topluma de i iklik göstermektedir. Ancak u da bir hakikattir ki kahve cazibesi ile bütün bu kar ı durmaların üstesinden gelmi ve dünyayı ortak bir keyif paydasında bulurmayı başarabilmi tir.

İlk ba larda basit olarak tarif edebilece imiz kahve satılan/tüketilen bir yer olarak kurulan kahvehane, kısa zaman içerisinde, bir tüketim mekânından ziyade gündelik hayatın tecrübe edildi i bir mekân haline gelmi tir.¹¹⁹ Kahvehane tipi mekânların ilk örnekleri XVI. yüzyılın ba larında Ortado u'nun büyük kentlerinde Mekke, Kahire ve am'da ortaya çıkmı , XVI. yüzyılın ortalarında Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise stanbul'a gelmi tir. Kahvehanenin dünyaya yayılması stanbul'a gelmesiyle gerçekleşmi tir.

Ortaya çıkan bu yeni i letmelerin biçimini, fiziksel düzenini büyük ölçüde örnek aldıkları mevcut mekânların ya da içinde oldukları binanın özellikleri belirlemektedir. Dolayısıyla ba langıçta kahve satışı için üç ayrı tipte kahve satı noktasının ortaya çıktığı belirtilebilir. Bunlardan ilki, '*kahve ocakları*'dır. Bu ocaklar çar ıda i yapanlara kolaylık sağlamak için ço unlukla alı veri alanında yer alan "*ayaküstü satı* " dükkânları olarak da ifade edilebilir. u da bir hakikattir ki, bazı istisnaları olmakla birlikte bazen bir odacık bazen de mekânın en görünen yerinde konumlanan kahve oca nda, tüccarlar ve mü terileri için kahve herkesin gözü önünde pi rilirdi. Daha sonra çar ıdaki çe itli dükkânlara götürmek üzere çıraklar çalı tırılmaya başlanmı tır.¹²⁰

Kahvehane; '*kahve hanesi/ kahve evi*' anlamında kahve içilen hane/ev manasında kullanılan bir kelimedir, ancak kahvehaneler ortaya çıktığı tarihten itibaren sosyal ili kileri ekillendiren ve toplumun geçirdi i toplumsal dönü ümleri bir ekilde yansıtan bir mekân hususiyeti

¹¹⁹Ahmet Ya ar, "Osmanlı Kahvehaneleri: Sivil E itim Kurumları." **Dosya E itim**. Aralık 2005, s. 30.

¹²⁰Hattox'tan akt. Selin ahbaz, "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i". Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007,s. 39.

ta ımaktadır.¹²¹ Elbette bu de i iklikler toplumdan topluma kültürel farklılıklar ba ta olmak üzere ekonomik, sosyal, dinî hatta co rafi özelliklere göre farklılıklar ta ır.

Dar anlamıyla kahve içilen/tüketilen yer anlamındaki kahvehanelerin ilk örnekleri XVI. yüzyılın ba larında Mekke, Kahire ve am'da ortaya çıkmı , yüzyılın ortalarında ise stanbul'da görülmeye ba lamı tır.¹²²Kahvenin geni tabanda ra bet görmesi ve evrensel bir toplumsal kurum olarak yaygınla ması stanbul'a gelmesiyle gerçekleşir. ¹²³ Bu durum stanbul'un tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlardaki a ırlı ı ile ilgilidir.

Kahve satılan/tüketilen bir yer olarak kurulan kahvehane, kısa zaman içerisinde bir tüketim mekânından ziyade gündelik hayatın muhasebesinin yapıldı ı ve insanların ibadet ve i gibi herhangi gibi amaç ta ımadan bir araya gelebildi i mekânlar haline geldi.

4.2. Osmanlı Devleti'nde Kahvehane

Kahve kültürünün ya andı ı özel sosyal mekânların adı olan kahvehaneler XVI. Yüzyılda önce Arabistan, ran ve Anadolu'da yaygınla mı , XVII. Yüzyıldan itibaren ise neredeyse bir moda haline gelerek Avrupa'da ço almaya ba lamı tır. Böylelikle bu mekânlar kahve kültürüne dair bir aktarımın yanında do u'nun zaman algısını Batı'ya ta ımak konusunda bir i lev de yüklenmi lerdir. Batıdaki kahvehaneler do udaki benzerlerinin i levselliklerine benzer özellikler ta ırken farklı taraflarının çok oldu u da muhakkaktır.

Kahvenin insanlar arasında daha çok ra bet görmesi ve kahvehanenin toplumsal bir kurum olarak yaygınla ması ise stanbul'a gelmesiyle gerçekleşir. Tarihçi Peçevî'ye göre, ilk

¹²¹Ahmet Ya ar, "Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü". *Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256. syf 238.*

¹²²Ralph S. Hattox, *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, Seattle ve Londra: University of Washington Press, 1985. Ahmet Ya ar, "Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü". *Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256,s. 239.*

¹²³Ahmet Ya ar, "18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu VIII. 262. s. 263.*

kahvehaneleri Halepli *Hakem* adında bir tüccar ile amlı *ems* adındaki kişiler, 1554'de İstanbul'a gelerek Tahtakale'de açtılar.¹²⁴

Hakem ile *ems*'in Tahtakale'de kahvehane açmalarıyla başlayan süreç, günden güne gelişerek sivil örgütlenmeler olarak tarif edilebilecek olan mahalle kahvehanelerini ortaya çıkarırken, yeniçeri kahvehaneleriyle de askeri örgütlenmeler boy göstermiştir. Yeniçeri kahvehaneleri zamanla yerini tulumbacılar bırakmıştır. Kahvehanelerin ayrıması, mekânına, sosyal seviyeye, devam edilen zamana, kahvehaneye devam eden müteridilere göre farklılıklar arz etmektedir. İstanbul'da sahilde ya da manzaraya hâkim yerlerde kurulan yazlık kır kahvehaneleriyle aynı grupta sayılabilecek seyyar kahvehaneler, kırık kahvehaneler, yatılı kahvehaneler, Tatar, Arnavut, Boşnak kahvehaneleri olmuştur. Kahvehaneler, Aşk kahvehaneleri, Meddah kahvehaneleri, ayak takımının ve berduşların devam ettiği esrarke kahvehaneleri, semai kahvehaneleri (çalgılı kahvehaneler), beyler kahvesi, açıklar kahvesi, dominocular kahvehanesi, kumar kahveleri, damacı kahveleri, kuş kahveleri, balıkçı, köçek, hayalci, horozcu pehlivan, defineci, sandalcı ve balıkçı kahveleri ya da uşaklar kahvesi gibi adlarla anılan meslek grubuna, merak ve tutkulara bağlı olarak farklıdır. Bunca farklılıklarla men neredeyse de i mez bir özellik olarak kahvehaneler erkek egemen karakterini korumuştur, yalnızca erkek sosyal hayatının çekim merkezi olmuştur. Kadınlara da "*kadınlar kahvehanesi*" diye anılan hamamlar kalmıştır.¹²⁵

Elimizde bulunan mevcut kaynaklar kendi içlerinde tezatlar oluşturmakla birlikte, kahve ve kahvehanenin Arap kökenli bir kurum olarak kabul gördüğü ve daha sonrasında da farklı coğrafyalara yayıldı ve benimsenen bir görüştür. Türklerin 16. yüzyılın sonunda başlayarak, hem içecek olarak kahveyi ve hem de kurum olarak kahvehaneyi dindarlarından daha fazla benimseyerek, sosyal bir mekâna dönüştürdükleri bilinmektedir. Türk tipi diyebileceğimiz bu yapılanmalar Türk kültürünün ince zarafeti ile birleşerek kendisine has bir çizgi izlemiştir.

¹²⁴Ahmet Yaşar, "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256, s. 239

¹²⁵Abdülkadir Emeksiz, *Karaların Ve Denizlerin Sultanı İstanbul*/ Cilt II. İstanbul Kahvehaneleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları – 3022. Şehir Monografileri – 17. 2009, s. 127.

Yavuz Sultan Selim'in padi ahl ı döneminde Mısır'ın 1517 yılında Türkler tarafından fethedilmesi ile birlikte kahvenin Türkler tarafından tanınmı , 1520 yılında Kanuni'nin padi ahl ının ilk senesinde Yemen'in fethi ile stanbul'a getirilmi tir. Kâtip Çelebi *Mizan'ül Hak fi htiyar'ül Hak* isimindeki eserde stanbul'a ilk getirilen kahvelerin verilen fetva üzerine gemilerin diplerinin delinerek batırılmasının sebeplerinden bahseder.¹²⁶

Tüm toplumlar için etkin bir mekân olan kahvehaneler ilk kez stanbul'da ortaya çıkmı ve daha sonra Do u-Batı farkı gözetmeksizin tüm dünyaya yayılmı tır. Ama bir kültürün yayılması ve dünyayla bütünle mesinin yerle im yerlerine ya da zamana göre farklılık gösterdi i muhakkaktır. Yani bu süreçte iç ve dı dinamikler do rultusunda toplumsal yapıya uyum sa lamı tır. Örne in, Do u'da nargile ya da iskambil kâ ıtlarıyla bütünle en kahvehanelerin, Batı'da daha çok “kafe” tarzı bir görünümle kar ımıza çıkması ya da eski dönemlere bakıldı ında daha çok edebiyat, tiyatro, müzik gibi sanatsal alanlarla günümüzde ise birtakım oyunlarla ba da tırılması gibi. Kahvehanelerin sosyal bir mekân olarak birçok toplumda bu denli ön plana çıkmasındaki etkinin ardında bir anlamda bir içecek maddesi olarak “kahve”nin rolü büyüktür. Çünkü kahve adeta büyülü bir içecek gibi içen hemen herkesi etkisi altına almayı ba armı tır. Özellikle geçmi dönemlerde kahvenin ekmek yapımında kullanılması, bir ilaç olarak görülmesi ve de en önemlisi saygınlık kazanmı bir ikram maddesi olarak evlere, hatta saraylara girmesi onun dünya tarihindeki önemini arttırmaktadır.¹²⁷

Kahvehanelerin toplum hayatına hızlı sayılabilecek bir biçimde girmesiyle birlikte artık mahalle hayatı kahve etrafında biçimlenmeye ba lamı tır. Bu biçimlenmenin toplumsal de i ikliklere kar ı geli en dinamiklerin de harekete geçmeye ba lamasını beraberinde getirmi tir. Öncelikle bir sohbet mekânı oldu u dü ünülen kahvehanelerin zamanla e lenme, dinlenme, toplanma, gazete okuma, gündemi takip etme, bo zaman geçirme, kültürel etkinlikleri meydana getirme gibi farklı i levleri de üstlendi i görülmektedir. Toplumsallık, aile ba ları ve

¹²⁶A. Süheyl Ünver, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”. **Türk Etnografya Dergisi.** Ankara 1963 TTK. Sayı. V. s. 43.

¹²⁷Desmet-Grégoire'den akt. Selin ahbaz, “Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i”. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007,s. 30.

iktidar yapılarının bazen kıyasıya ele tirdi i yapılar dı ında¹²⁸ kahvehaneler çok önemli olarak Osmanlı mparatorlu u'nda yasayan toplum katmanları için toplumsal ve siyasal baskıyı esnetmeye yönelik bir nevi rahatlama, ferahlama gibi önemli i levler de üstlenmi lerdir.

Yazılı kültürün yaygın olmadığı, Osmanlı toplumunda kahvehaneler, sözlü kültürün tesis ve devamının en önemli araçlarından birisi olmu tur. İlk kuruldu u zamanlardan itibaren kahvehaneler, müdavimleri için okuma salonu olarak da hizmet vermi lerdir. Nitekim Tarihçi Peçevi'ye göre, “*Aydın sınıfından iyi ya amayı seven kimi insanlar, kahvehanelerin her birinde yirmi ya da otuz ki ilik gruplar hâlinde toplanabiliyorlardı. Kimileri adâb-ı mua eret yazıları ve kitap okuyor, kimileri tavla, satranç oynuyor, kimileri de yeni yazdıkları iirleri getirip, sanat üzerine münazara yapıyordu.*”¹²⁹

Her ne kadar toplumsal algıların farklılı ından kaynaklanan grupla malar olsa da genel olarak kahvehaneler herkese açık kurumlardır. Gerek ula ılabilirlik, gerekse insanların çok fazla masrafa katlanmadan bir araya gelmelerini sa layan mekânlar olması hasebiyle alt sınıflar ve tabakalar ya da farklı etnik unsurlar gibi (Türk, Laz, Çerkez gibi) farklı çevreler arasında bir buluşma yeri olmayı daima korumu ya da duruma göre bu özelli i hep yeni ba tan ortaya çıkararak toplumda bir nevi sosyal dengeyi sa lamı tır.¹³⁰

Bir çe it kültürel ortam olan bu mekânlarda Muhammediye, Battalname ve Hamzanâme gibi dinî muhtevalı destansı kitapların okunması bir gelenek hâline gelmi ti. Umuma okunan bu destansı hikâyelerin yanında, müdavimler için de i ik kitaplar da bulundurulurdu. Kahvehanelerde paylaşımlar sadece edebiyat sohbeti gibi söylemsel yollarla de il, teatral formlarla da ortaya çıkıyordu. Bir nevi günümüzdeki sinema ve televizyonun yerini tutabilecek

¹²⁸Desmet-Grégoire'den akt. Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi”, Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 31.

¹²⁹Ahmet Yaşar “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”. **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, s.31.

¹³⁰Heise'den akt. Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi”, Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 31.

olan Karagöz ve meddah gösterilerinin ve â ik atı malarının sunuldu u mekânlardı. Özellikle â ik ve meddah kahvehanelerinde, sanat icra ediciler, bir taraftan kahvehane müdavimlerini e lendirirken, di er taraftan da onlara bir kültürel birikimi aktarırlardı. Bu e itici rollerinden dolayı bir benzetme yoluyla kahvehaneler, “**mekteb-i irfan**” hatta daha Farsi gelenekte ‘**medresetü’l ulema**’ olarak adlandırılmı tır.¹³¹

“Mahalle kahvehanelerinin bazıları "encümen-i zurefa" denilebilecek mekânlar olmu tur. Buraları toplumda belirli a ırlıkları olan kemâl ehli zâtların devam etti i mekânlardı. Atmeydanı'nda bulunan Cerrah Arif Usta'nın idaresindeki mahalle kahvesi bunun en güzel örneklerinden birisidir. Arif Usta örne iyle ba layıp bitmemektedir kahvehanelerin cerrahi macerası. Kahvehanelerin duvarlarındaki ufak dolaplarda kahve takımlarından ba ka türlü türlü cerrahiye aleti bulunurdu. Usturalar, havlu ve pe kirlere de. Çünkü Türk kahvehanelerinin pek ço u aynı zamanda berber dükkânı olarak icra-i sanat eyerlerdi, kahveci aynı zamanda di çidir, sünnetçidir, cerrahdır. Kahveyle karı tırlımı limon suyunu, sülük çektikten sonra kanayan yere koyan kahvecidir, kellik, uyuz ve benzeri cilt hastalıkları için merhemler, tertipler yapıp satarak bir anlamda sa lık merkezi gibi hizmet veren de.”¹³²

Bazı kahvehaneler adeta bazı semtlerle bütünle mi lerdir. Eyüp, Pierre Loti'yle; Beykoz, Beykoz Çayırı Kır Kahvesi'yle; Üsküdar, Çiçekçi Kahvehanesi'yle; Beyazıt Küllük ve Çınaraltı; Emirgan yine Çınaraltı Kahvesi'yle birlikte anılmı tır. Kahvehaneler müzisyenlere de, edebiyatçılara da devlet ricaline de kucak açmı tır; mesela Fevziye Kırathanesi, ramazanda tam bir musiki kahvesi halini alırdı. Hafız Osman'ın hanendelere e lik etti i, Tamburi Cemil, Rauf Yekta, Lemi Atlı, Udi Cemil'in fasılları izledikleri yer olmu tu. stanbul kırathanelerinin me hurlarından Sarafim Efendi Kırathanesi müdürleri, azledilmi devlet ricalini ve edebiyatçıları a ırlamı tır. Tercüman-ı Ahval, Ruznâme, Tasvir-i Efkâr, Mirat gibi gazeteler Sarafim'de okunur, hatta bunların da ıtımı da yapıldı. Namık Kemal, Vidinli Tefvik Pa a ve Süleyman Pa a müdavimleriydi.

¹³¹Ahmet Ya ar, “Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”. **Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 31.

¹³²Abdülkadir Emeksiz, **Karaların Ve Denizlerin Sultanı stanbul/** Cilt. II. stanbul Kahvehaneleri, stanbul: Yapı Kredi Yayınları-3022. ehir Monografileri – 17. 2009, s.127.

Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde kentler; halkı, türbeleri, tekkeleri, hanları, hamamları, sokak satıcıları, çar ıları, camileri, dükkânları, kenar mahalleleri ve pek çok yeri tanıttı ı gibi kahvehaneleri de tanıtmı ve kahvehaneler hakkında tafsilatlı bilgiler vermi tir.¹³³

20. yüzyıl ba larında Sarafim'le aynı kategoride olan Lebon, Tepeba ı Bahçesi, kbal Kahvesi, Nisuaz, Viyana Kahvesi, Elit, Baylan, Ankara Pastanesi, Cennet Bahçesi de stanbul'daki edebiyat kahveleriydi. Meserret kahvesi de edebi hareketlerinden daha ziyade siyasal hareketlili in merkezi olmu tu. Tarih ve Malumat gazetelerine Hacı Çaycı Re it'in Çayevi'nde ula ılabılırdi. Çaycı Hacı Mustafa'ya u rayanlar Neyzen Tefik, Muallim Naci, Hersekli Arif Hikmet, Mehmed Akif, bnülemin Mahmut Kemal, Hayret Efendi, eyh Vasfi'yi görebilirlerdi. Mahmut pa a Camii avlusundaki kahvehaneler de devrin me hur edip ve airlerinin, zariflerin ve âlimlerin devam etti i "*akademisyen kulübü*" diye tabir edilen yerlerdi. Mithat Pa ada, Abdi Bey de, Edhem Pertev Pa a da burada bulunabilirdi. Yabancı dergi, magazin ve gazeteleri okumak isteyenler Beyo lu'nun yolunu tutarlardı. Lüksemburg, Jardin des Fleurs, Kristal Kahvesi, Bizans Kahvesi, Tokatlıyan Gazinosu, Tepeba ı'ndaki Kanun-i Esasi ve Taksim'de Eptalofos yabancı basını takip etmek için biçilmi kaftandı.¹³⁴

4.3. Zarifler Meclisi

Me hur Türk tarihçisi ve vakanüvisi Mustafa Naima, kahvehaneyi tanımlarken; '*Mecma-i zürefa*' yani zarif konu maların yapıldı ı yer olarak tanımlamı tır. Kahvehaneler, Türk toplumunun kültürel hayatında önemli bir yere sahiptir ve insanların bir araya gelerek sohbet ettikleri mekânlar olarak önem arz etmektedir. Türk edebiyatında kahve ve kahvehaneler önemli

¹³³Nebi Özdemir, **Evliyâ Çelebi'nin Sözlü Kaynakları**. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Sözlü Kültür Boyutu ve Kent Kültürü Ara tırmaları, s.141.

¹³⁴Abdülkadir Emeksiz; **Karaların ve Denizlerin Sultanı stanbul/** Cilt II. stanbul Kahvehaneleri, stanbul: Yapı Kredi Yayınları – 3022. ehir Monografileri – 17. 2009,s.138.

bir unsur olarak i lenmi tir. Klasik devir Türk airleri, kahvenin günlük hayata giri inden itibaren, kahveyle ilgili geli melere ilgisiz kalmamı lardır.¹³⁵

Kahvehanelerin Osmanlı toplumunda sahneye çıkmasıyla Osmanlı'nın kültürel ve toplumsal yapısı zaman içinde etkilenir ve de i ir. 16. ve 17. yüzyıllarda sık sık yasaklanan kahvehanelerin temel kapatılma gerekçesi, siyasi ve dinî otoritenin kontrolü dı ında olmalarıdır. Saray, kontrol altında tutamadı ı kahvehanelere kar ı devamlı bir denetleme hâlinindedir. Müslüman ahalinin ve dönemin ileri gelenlerinin sıklıkla gelip gitti i bir yer hâline gelen kahvehaneler gittikçe halkı kı kırtan dedikoduların üretildi i, memnuniyetsizliklerin biçimlendi i, dile getirildi i veya yönlendirildi i bir yer olarak algılanır. Bunda; insanların kahvehanelerde sosyal statülerine göre farklı yerlerde otursalar bile aynı mekânda bir araya gelip aynı meseleleri konu malarının da etkisi muhakkak ki vardır. Kahvehanelerin zaman zaman kapatılması ulemanın tepkisiyle ili kilendirilse bile aslında siyasî otoritenin dinsel bir kaygısı yoktur. Mesele bu mekânların siyasî i levleriyle ilgilidir ve siyasî otorite bazen kendi amaçları için keskin sofı önderleri kullanmaktan çekinmez. Tabiri caizse onları bu ekilde kendi arzusu mucibince kullanır. Bu süreçte kahvehane camiyle sosyal ve fiziksel yakınlı nı en azından mahalle ölçe inde korusa da, aslında di er birçok yerde oldu u gibi camiye alternatif yerel bir mekân olarak görülür.¹³⁶

Tüm edebî ekoller ya ama alanı olarak bir mekâna ihtiyaç hissederler. Bu nedenle her dönemde edebî, kültürel ve ilmi anlamda tebarüz etmi bir mekân bulmak mümkündür. Örne in divan iirinin olu umunda air meclisleri dı ında kimi airlere ait dükkânlar edebî tarzın geli imi ve süreklili i için bir mektep görevi üstlenmi tir. Nitekim stanbul'da bulunan Sahaflar Çar ısı'da bu i levsellin ve ayrıca bazı tasavvuf ekollerinin mekânı olarak sohbet meclisleri adıyla uzun yıllar devam ede gelmi tir. Hatta bugün dahi en azından isimleri muhafaza edilerek bu i levsellin devam ettirildi i görülmektedir. Edebi ekoller arasında en bilinenleri stanbul'da Zati'nin ve Sübuti'nin; Edirne'de Nasuhi ve Safayi'nin ve Bursa'da Seyhi'nin dükkânlarıdır. Bunlar arasında en me hur olanı *Zati'nin Dükkânı*'dır ki Baki, Kara Fazlı, Kudsi, Ke fi hatta Hayali Bey bu dükkânda yeti mi airlere bazılarınıdır.

¹³⁵ afak Tunç, **ehristan-Seyyahların Hayal ehri- stanbul**. stanbul: TO.Yayınları. 2010, s.323.

¹³⁶ Ahmet Ya ar, "Erken Modern Dönem Osmanlı'da Kamu Mekânı Üzerinde Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları", **Uluslararası XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, 2006.

Bu dükkân sayesinde dönemin tarzı hem ya anımı hem de bir sonraki nesle aktarılmı tır. Batıda Freud'un *Çar amba Psikoloji Derne i*, Felix Weil'in kurdu u *Frankfurt Toplumsal Ara tırmalar Enstitüsü* entelektüellerin toplanarak bilgi payla ımında bulundu u, yeni bir akımı ba lattı ı, yeni ara tırmacılar için bir çekim merkezi olmu mekânlardır. Ba ta Yahya Kemal olmak üzere dönemin ço u aydınının toplandı ı ve edebi sohbetlerin yapıldı ı *Celile Hanım'ın Evi*, Malta sürgünü sırasında Ziya Gökalp etrafında toplanılıp felsefe derslerinin yapıldı ı mekan, Fuat Köprülü, Âgah Sırrı Levent gibi isimlerin u rak yeri *kbal Kahvesi*, Yahya Kemal, Tanpınar, Orhan Veli, Oktay Rıfat gibi isimlerin gitti i *Küllük Kahvesi*, Erol Güngör'den, Necip Fazıl'a, Sezai Karakoç'tan Mehmed Niyazi'ye ço u aydının toplandı ı *Marmara Kahvesi* dönemlerinin tarzlarını ya atırken, yeni dönemlere de yön veren mekanlar olmu lardır.¹³⁷

Aydın insanların bulu ma merkezleri konumunda olan kahvehaneler, edebi, siyasi ve sanat ile ilgili bazı olu umların do u una da zemin hazırlayan; toplumsal sorunların tartı ıldı ı ve ileti imsel etkinli in doru a ula tı ı kültür mekânları olarak da tanımlanmaktadır. Bu i levselliden dolayı aralıklarla kapatılan veya gidilmesi yasaklanan bu mekânlar, önceleri kıraathaneler olarak da isimlendirilmi lerdir. Kahvehaneler, Türk toplumunun kültürel hayatında önemli bir yere sahiptir. nsanların bir araya gelerek sosyalle tikleri mekânlar olarak dikkat çekmektedir. Kahve, kendisine ek olarak çok tartı ılan kültürel bir müesseseyi de Türk toplumuna kazandırmı tır.¹³⁸

Kültürün bir parçası olarak kahvehane geçmi ten bu yana toplumsal yapılar içinde yer alan zaman zaman yasaklamaların gölgesinde kalsa da toplumda süreklili ini kaybetmeyen bir mekândır. Öyle ki, tarihi çok eskilere dayanan kahvehanelerin, zaman geçtikçe sayıları günbegün artmı ve edebi alandaki geli melerden etkilenerek çe itli alanlarda kendini göstermi tir. Özellikle 1700'den bu yana edebiyatçılar ve di er sanatçılar tarafından sanatsal üretim ve ileti im

¹³⁷Âdem Balkaya, "Mekân Poetikası Ba lamında Â ık Kahvehaneleri Ve Â ık Üzerinde Kimi Fonksiyonları". **Turkish Studies**- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, s. 882.

¹³⁸Kadir Ulusoy, "Türk Toplum Hayatında Ya atılan Kahve Ve Kahvehane Kültürü (Bir Sözlü Kültür Ve Sosyal Çevre E itimi Çalı ması)" **Milli Folklor**, 2011, Yıl 23, Sayı 89, s. 162.

merkezi haline getirilen kahvehaneler, tüm ulusların edebiyat, sanat ve müzik tarihinde özel bir konum kazanmıştır.¹³⁹

Zamanın ilim irfan sahibi zurefası bazen de güngörmü ehl-i halden zâtlar sohbet ediyor gündemi me gul eden konularla ilgili olarak konu uyor, airler yeni iirlerini yayınlanmadan önce kahvehanedeki dost ve ahbaplarına okuyor, onlardan iirleri hakkındaki ele tiri ve dü üncelerini alıyorlardı. Hatta makale okuma ve iir okuma yarışmaları yapıyor ve en güzel makale ve iir kahvehanede okunuyordu.¹⁴⁰

Ünlü tarihçi Ahmet Rasim ile gazeteci Mahmut Sadık'ın, makalelerinin ço unu kahvehanelerde yazdıklarından bahsedilmektedir. Adı geçen yazarların yanı sıra Sermet Muhtar Alus, Talat Mümtaz, Re ad Ekrem Koçu, Ziya akir, Mehmet Halit Bayrı gibi ünlü isimlerden de söz etmek elbette ki mümkündür.¹⁴¹

Özellikle 1930'larda stanbul Beyazıt'ta edebiyatçıların buluştu u yer olarak ismini duyuran '*Küllük Kahvesi*' de ilim irfan meraklılarının toplandı ı ilmi ve edebi cazibe merkezleri arasındadır. Burası bilhassa edebiyat çevrelerinden bilim adamlarına, airlerden gazetecilere ve ö retmenlerden akademisyenlere dek pek çok farklı bran tan ve me repte insanlar tanıtı ı, toplantılar düzenledi i ve müdavimi oldu u bir kahvehanedir. Özellikle 1940 ku a ı edebiyatçılar buranın müdavimidir. Yahya Kemal, Sait Faik, Abdülhak inasi, Tarık Bu ra vb. isimler kahvehaneyle iç içe olmu ve bu kültürü yansıtmı önemli airlerimizdendir. Bunların yanı sıra "*Küllük*" adına birtakım iirler yazan Sıtkı Akozan, Feyzi Halıcı, Be ir Ayvazolu, Oktay Akbal, Bedri Rahmi Eyübo lu, Mina Urgan, Mehmet Kaplan, evket Rado, Rıfat Ilgaz gibi ünlü yazarlardan da söz etmek mümkündür. Denebilir ki edebiyatçılar, sairler, romancılar,

¹³⁹Selin ahbaz, "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi", Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 95.

¹⁴⁰Lewis'den akt ahbaz a.g.e s. 96.

¹⁴¹Toros'dan akt ahbaz a.g.e., s. 96.

gazeteciler tercih etti i ve günümüzde var olmayan bu tür mekânlar geçmi dönemlerin akademi kimliindeki ünlü kahvehaneleridir.¹⁴²

Bu mekânda ya am ile ilgili hemen her eyden bahisler açılmı çe itli konular usulünce tartı ılmı ve hatta pek çok derginin çıkı kararı burada alınmı tır. Aynı ekilde ismini edebiyatçı kahvehanesi olarak duyuran Çiçekçi Kahvesi'ne de birçok (Muallim Naci, eyh Vasfi, Tanburi Ahmed, Ressay Ali Rıza, Mehmed Akif, Arif Hikmet... gibi) edibin, airin, ozanın geldi inden ve burada toplantılar yaptı ndan söz etmektedir. Özellikle 20. Yüzyılda ço alarak adlarını duyurmaya ba layan önemli edebiyat kahvehanelerinden di er bazıları: kbal Kahvesi, Viyana Kahvesi, Tepeba ı Kahvesi, Cennet Bahçesi gibi kahvehanelerdir. Bu mekânlardaki temel amaç, gönül e lendirmek ya da e lence olmayıp, bilgi payla ımını sa lamak ve farklı konuları ele tiriye açmaktır.¹⁴³

Tarihsel süreçte bakıldı nda kültür alanındaki geli melerin, süreli yayınlardaki artı ların kahvehaneleri de etkiledi i görülecektir. Bu konudaki paralellik gerçekten de enteresandır. Bilhassa I. Dünya Sava ı'ndan önce (1914-1918) 19. yüzyıl ba larında halkın çıkan yayınları takip edememesi üzerine kahvehanelerin yeni yayınları mü terilerin okuması için masalarında sergilemeleriyle kahvehaneler bilim ve edebiyat alanında adlarını duyurmaya ba lamı tır. Bu durumda kahvehanelerin kıraathane anlamında bir i levseli e kavu tuklarına hükmetmek yanlı olmasa gerekir. Kahvehanelerin bir kısmı da tabelalarına “*okuma evi*” ya da “*okuma salonu*” manasına gelen “*kıraathane*” yazısını nak etmi lerdir. Tanzimat'tan (1839)önceki dönemlerde de bazı kahvehanelerde i letmeciler mü terileri için kitap bulundurdu undan, okumak, kahvehanelerde görülmeyen bir etkinlik de ildir. Ancak söz konusu olan, yeni tür bir kahvehanedir ve buralarda esas olarak yapılan i , “*okumak*” yani “*kıraat*”tır. Bu yüzden bu mekânlar “*kahvehane*” olarak de il de, okuma salonu ya da okuma odası anlamına gelen yeni bir isimle yani “*kıraathane*” olarak anılmaya ba lamı tır.¹⁴⁴

¹⁴² li'den akt Selin ahbaz, a.g.e.,s. 96.

¹⁴³Birsel'den akt. Selin ahbaz, a.g.e.,s. 96.

¹⁴⁴Selin ahbaz, “Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi”, Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007.s. 88.

“Okuma kültürünün geli mesinde kıraathaneler kitle ileti im araçlarından biri olarak e itime çok büyük katkılar sa lamı tır. Gazetelerin ve yeni çıkan dergilerin okuyucuların hizmetine ilk sunuldukları yerler bu kahvehaneler olmu tur. Bir kütüphanenin yaptı ı i levi yerine getiren bazı kahvehanelerimizde son çıkan yayınları dabulmak mümkündür. Bu yayınlardan isteyen herkes yararlanabilmektedir. Hâttâ öyle ki Heise bu yönüyle kıraathaneleri ‘kahve içilebilen bir kütüphane’ olarak tanımlamı tır.”¹⁴⁵

4.4. Kahvehane ve Edebiyat

Türk edebiyatında kahve ve kahvehaneler önemli bir konudur.

Kahve, Osmanlı ülkesine ve özellikle stanbul’a geldikten sonra, toplumsal ya amda de i ik tepkilerle kar ıla mı tır. Kahvehanelerde toplanan çe itli gruplardan ve de i ik kültür seviyelerinden insanların zamanla siyasi otorite ve temsilcileri tarafından asayisizlik sebebi olarak görülmesi, yasaklara kahvehanelerin de kapatılmalarının eklenmesi sonucunu ortaya çıkarmı tır.

Kahvehanelerin edebiyat çevreleri tarafından ra bet görmesi halkın sosyal ihtiyaçlarına cevap vermesi ile ilgili bir konudur. nsanlar burada etkile ime geçerek birbirleri ile fikir alı veri inde bulunmanın yanı sıra edebiyatçılar için aynı zamanda en önemli hususlardan biri olan çe itli tip ve me repteki insanları gözlemlemek ve kendileri için malzeme toplamak da söz konusuydu. Bu gözlem edebiyatçılar için hayati bir önem ta ımaktadır.

Kahve ve kahvehane Osmanlı’nın günlük hayatına girene kadar ya amın merkezinde olan di er kurumların edebiyatı ekillendirmesi söz konusudur. Özellikle divan edebiyatında gerek imge olarak gerekse gerçek anlamıyla kullanılan “ arap” yerine imdi “kahve” nazım ve nesirlerde yerini almaya ba lamı tır. Tabi arapta oldu u gibi kahvede de olumlu tavır alanlar oldu u gibi olumsuz tavır alanlar da vardır.

¹⁴⁵Selin ahbaz; a.g.e., s. 90.

4.5. Yasakların Gölgesinde Kahve ve Kahvehane

Konukseverlik simgesi “*kahve*”nin, gündelik hayata girmesi kolay olmadı. Kadılar kahvenin haram olup olmadığına; hekimler de uyu turucu olup olmadığına karar verebilmek için büyük tartışmalar yaptılar.¹⁴⁶

Ralph S. Hattox, kahvenin slâm’ın kutsal mekânlarına XV yüzyılın sonlarına doğru (1490) girdiğini ve çok geçmeden bir caminin yanında ilk kahvehanenin ortaya çıktığını kayıt dü mü tür. Bu mekânların cami ve mü temilatı etrafında kurulması, toplumsallaşmasında ve yayılmasında oldukça etkili olmu tur. Mısır’da yayılması da aynı zamanlara rastlamaktadır. Muhtemelen 16. yüzyılın başlarında Mısır Kahire’de El-Ezher’in ve camilerin çevresinde, giderek nihayet Kahire’nin bütün sokaklarında kahveler açılmaya başlamıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, *Hâlâtü’l-kahire Mine’l-âdâti’z-zâhire* adlı eserinde temcid vaktinde uyanan Mısır halkının seher vaktine kadar uyumadığını; ilk olarak kahvehanelere, ardından da mescitlere ve camilere gittiklerini kaydetmektedir.¹⁴⁷

Kahve önce Mısır’da daha sonra da çevre sokak ve mahallelerde, camii çevresinde yayıldıktan sonra hiç kimse bu alı kanlı karar ı açtıktan bir tepki koymadı. Kahve’nin slâm’ın kutsal mekânı Mekke’de yaygınlaşması ve bizzat Harem-i erif’te içilmesi bile tepki çekmemiştir. Hatta neredeyse zikir ve mevlidlerin vazgeçilmez ikramı haline gelmişti kahve.¹⁴⁸ Ancak kahve ile ilgili olarak ilk yasaklama girişiminin 917 / 1511’de Mekke’de gündeme geldiği

¹⁴⁶Kadir Ulusoy, “Türk Toplum Hayatında Ya atılan Kahve Ve Kahvehane Kültürü (Bir Sözlü Kültür Ve Sosyal Çevre E itimi Çalışması)” **Milli Folklor**, 2011, Yıl 23, Sayı 89, s. 160.

¹⁴⁷Gelibolulu Mustafa Âli (1984). *Hâlâtü’l-Kahire Mine’l-Âdâti’z-Zâhire*(sad. Orhan aik Gökyay), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 35, 39-42.; Michel Tuchscherer, “Osmanlı Döneminde Mısır Kahvehaneleri (16.-18. Yüzyıllar)”, **Do udu Kahve ve Kahvehaneler**(ed. H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon/ çev. Meltem Atik, Esra Özdo an), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.101-123. Yahya Kemal Ta tan; “Sûfi arabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt 1 - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 62.

¹⁴⁸Ceziri’den akt. Ralph S. Hattox, Çeviren: Nurettin Elhüseyni. **Kahve Ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal çece in Yakıno u’daki Kökenleri**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996, s. 25.

de söylenmektedir.¹⁴⁹

1511 yılında Mısır'da kurulmuş bir Türk devleti olan Memluklerin sultanı *Kansu Gavri* tarafından Mekke muhtesibi olarak atanan *Hayır Be el-Mimar*, önde gelen ulemâyı toplayarak kahvenin haram olduğunu ilkin bir fetva almıştır. Gerçi Mekke müftüsü bu fetvaya imza atmamıştır. Ancak Hayır Be , aldığı fetva ile kahve stoklarını yakmış , kahvehaneleri kapatmış ve kahve içenleri cezalandırmıştır. *Fahredib Ebu Bekr bin Ebi Yezîd*, kahve kelimesinin nefret istikrah anlamlarına gelen “*ik-ha*” sözcüğüünden türediğini ileri sürer ki, bu iddia söz konusu dönemdeki gelişmelerin bir yansımasıdır.¹⁵⁰ Topumsal alışkanlıkların değişiminin bazı çevrelerde reaksiyon doğurması elbette ki kaçınılmazdır. Bu çevreler İslam adına kendilerini üncelerindeki din anlayışını baskalarına dayatmak yolunu seçmiş ve insanlar üzerinde bu şekilde tahakküm kurmayı seçmişlerdir. Nitekim “*bid’at*” meselesi de sonraki yıllarda pek çok İslam devletinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de toplumsal huzursuzlukların yaşanmasında etkili olmuştur.

Ulema kahve ile ilgili olarak bu tartışmaları yaparken, tam tersine kahvenin faydalı olduğunu dairen dışı sözler söylemişlerdir. Kahve ile ilgili olarak söylenen olumlu sözlerin özellikle uykuyu gidermesi, zihni açması, gün içinde az yemeye ve yorgunluğu gidermeye yaraması olarak ifade edilmiştir. Zaten uyku giderici özelliğinden dolayı sabahlara kadar zikir ile meşgul olan sufiler arasında yayılması söz konusu olmuştur.¹⁵¹

Memluk sultanı olan *Kansu Gavri*’nin kahvehaneleri makbul tutmadığına buna karşılık kahvenin kendisinin haram olmadığını ilkin fermanı *Hayır Be* ’in geri adım atmasına neden olmuştur. 1512 yılında görevden alınan *Hayır Be* ’in yerine kahve konusunda daha ılımlı düşünen *Emir Kutlubay* atanmıştır. Kutlu Bey, yöresinin ileri gelenlerine rafını bir ziyafet sofrasında

¹⁴⁹Ralph S. Hattox, Çeviren: Nurettin Elhüseyni. **Kahve Ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal İçecek in Yakıno u’daki Kökenleri.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996, s. 25.

¹⁵⁰Ceziri’den akt. Yahya Kemal Taşan, “Süfi Arabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi.** 53, Cilt 11 - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009, s. 62.

¹⁵¹Ceziri’den akt. Yahya Kemal Taşan, a.g.e., s. 62.

toplayarak onlara kahve ikram etmi , böylece devletin kahve hakkındaki bakı mının de i ti ini bu sofrada bulunanların nezdinde bütün ülkeye ilan etmi tir.¹⁵²

Kahve içmenin haram sayılması ile ilgili olarak yapılan te ebbüsler ilk bakı ta insana tuhaf görünmeyebilir. Ulema bu hurumatı delillendirmek için gerekçelendirmek gerekti ini bildi inden bazen kömürle me derecesinde kavrulmasını bahane etmi bazen de kahvenin uyarıcı özellikleri oldu unu söylemi tir. Ancak i bu yönüyle ele alınırsa çayın da haram sayılması icap eder, çünkü çayında tıpkı kahve gibi uyarıcı bir etkisi vardır.¹⁵³Kısacası bu konuda bazı resmi ulema kendi fikrinde tevil yaparak helali haram yapmı lardır. Ancak bu yasaklamalar yine bu konuda daha sa lıklı teviller yapan ulema tarafından düzeltilmi tir.

Kur'an-ı Kerîm'de; **“Ey iman edenler Allah'ın sizlere helâl eyledi u tayyibatı kendinize haram kılmayın ve haddi a mayın”** (Maide 87) âyeti ile kesin bir hüküm oldu u halde kahve konusunda pe in fikirli olunmu , fetva verilirken dini hassasiyetler de il, siyasi mülahazalar ve ki isel dü ünceler dikkate alınmı tır.

Hattox kitabında bu konuyu biraz da haddini a arak **“ arap, kahve ve eriat”** ba lı ı altında incelemi ancak arap ile kahvenin kar ıla tırılmasının ne gibi bir mantı a dayandı nı tam manası ile açıklamamı tır. Haddizatında kahveye haram diye fetva veren birkaç ki i, kahvenin kömürle me derecesinde kavrulmasını mehaz getirmi lerdir, yoksa arap ile kıyas yapmamı lardır. arap'ın haram sayılması konusunda slam dünyasında derin fikir ayrılıkları yoktur. Ancak kahve arap ile kıyaslanmayacak bir ekilde kısa bir zaman aralı nda yasaklanmı ve bu yasaklama dini gerekçelerden çok sosyal ve siyasi nedenlerden dolayı yapılmı tır. Ve yine bu yasak ulema tarafından kaldırılmı tır. Ancak arap konusunda buna benzer bir geli me ya anmamı tır.

Hattox, gereksiz bir ekilde bu konuyu uzatıp kahveden daha çok arap ile ilgili dü üncelerini anlatmı ve sanki slam dünyasında arabın haram olması konusunda bile görü birli i yokmu

¹⁵²Gérard,'dan akt. Ta tan, a.g.e., s. 62.

¹⁵³Ralph S. Hattox, Çeviren: Nurettin Elhüseyni. **Kahve Ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal çece in Yakındo u'daki Kökenleri.** stanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996, s. 39.

gibi yanlış bir imaj çizmeye çalışmıdır.

Dr. Arman Karal Desem, yazmış olduğu “**Kahve**” isimli kitabında “**Kahve ve Din**” başlığı altında şöyle cümleler sarf etmiştir: “*Kahvenin kefedildiği ilk zamanlarda ve daha sonraları da kahvenin en büyük dümanları dindarlar ve politikacılar olmuştur. Zamanla bu dümanlı yerini dostluk almışsa da, ekonomik durumla sıkı ilişkiler içinde olan kahve tüketimine karşı politikacıların ve din adamlarının tepkisi her zaman deşiken olmuştur. Ekonomik yavaşlık, bir ülkenin politikasını etkileyen en önemli etken oldu. Unutmayın da anımsadığımızda bunun bir ilacık bir yanı olmadık gerçeğiyle karşılaşıyoruz.*”¹⁵⁴

Dindarların kahve ile ne gibi bir sorunu olduğunu konusunda bilgi vermeyen ve kendi vehmindeki gerçeği hakikat zanneden Dr. Arman Karal Desem, aynı kitapta; “*Kahveyi ilk keşfeden aslında keçiler siz deşeyirdiniz değil mi ama gerçek...*” diyen bilimsellikten uzak bir yaklaşım içerisindedir. Din ile problemi olan bazı insanların hemen her şeyi bu problemlerini yansıtmak için kullandıkları bir hakikattir. Kahve hakkında verilen ve ancak fetvayı veren ulemaya bulaşacak olan fetvaların bütün dindarlara bulaşması çok derin olmayan bir düşünce yapısının ürünü olsa gerekir.

İlk zamanlardan itibaren kahvehaneler, Peçevi’nin belirttiğine göre, halkın buraya sadece kahve içmek için geldiği ve kahvesini içerken de yararlı etkinliklerle oyalandığı, sohbet ettiği, yerlerdi. Hatta ilk zamanlarda, mahallelerde imamlar, müezzinler, hatta yüksek rütbe ve makam sahipleri bile kahvehane müterisi oldular. Kahvehanelerin halkla dolup boş olması ve iyice ilgi görmesiyle, mutaassıp din adamları, vaizler bundan rahatsız olur ve kahvelerin yasak edilmesi için harekete geçtiler. Camilerde, mescitlerde kahvehanelere gidilmemesi için konumalar yapıldı. Bütün bu propagandaların neticesinde nihayet tarihteki ilk yasak Kanunî Sultan Süleyman Dönemi’nin (1520–1566) önde gelen isimlerinden biri olan eyhülislam Ebusuûd Efendi tarafından kondu.¹⁵⁵

¹⁵⁴Arman Karal Desem, **Kahve**. İstanbul: İnanç Kültür Sanat Yayınları. 2000, s. 31.

¹⁵⁵Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamadaki Yeri Ve Önemi”, Aydın Merkez Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 44.

Evliya Çelebi Bosna'da iken Adriyatik kıyılarındaki Venedik topraklarına düzenlenen seferlere de i tirak eder ve ordu ile birlikte çe itli yerleri gezer. İbenik'in fethinden sonra esir ve ganimet bulmak için etrafı gezerken bir grup kebab çeviren Bo nak askerine rast gelir. Onlarla konu maları ve anlattı hikâye Osmanlı askeriyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Evliya Bo nak gazilerin yanına gider ve davet üzere sofraya oturur. Çerlerinden biri "Bak a kazı yi it, bu ta'âm bizüm de ildir, Allâh efendimizindir. Bu esirlerimizin bâ larıdır. Bunda cümlesi manca yeyüp arâb içerken Allâhumuz bu mancaı ve bu arâbı bize ihsân eyledi. çe beniüm elimden u arâbı" diyerek bir çanak arabı Evliya'ya uzatır. Evliya Çelebi atalarının de il arap, kahve ve tütün bile içmediklerini, kendisinin de arabı içemeyece ini askerlere söyler. Ancak, o ki i "Bire âdem, dînin a kına ve Alî Murtaẓâ a kına içe u arâbı, bula sevâbı, yeye kebâbı, ba ı laya babam ervâhına sevâbı" diye ısrar edince, Evliya, arabın haram oldu unu, bu yüzden arap içemeyece ini ancak ekmek yiyebilece ini söyler. Bu cevap üzerine çakırkef Osmanlı askeri öfkeyle "Kim bok yemi , kim bu arâb harâmıdır. Bu arâb gazâ mâlıdır. Gazâ mâlına harâm diyen u esîrlerimiz gibi kâfir olurlar. Bu bizüm kanımız bahâsı mâlımız arâbımız, helâl-i zülâl gazâ mâlıdır" diyerek Evliya'yı azarlamı tır.¹⁵⁶

Osmanlı Devleti'nde kahvenin içilmesinden çok kahvehanelerin merkezî otoriteye kar ı bir ele tiri oda ı olması ve padi ahın mutlak otoritesinde kar ı meydana gelebilecek olumsuz hareketlerin ba langıç yerleri olabilece i endi esiyle buralarda uygulanan ilk yasaklama, yukarıda da ifade edildi i gibi Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde (1520- 1566) eyhülislam Ebussuûd Efendi'nin kahvenin haram oldu u yolunda verdi i fetvalar aracılı ıyla olmu tur.¹⁵⁷

Bazı tarihçiler de ilk kahve yasa ının uygulandı ı devre olarak III. Murat (1574–1595) Dönemi'ni gösterebilirler de, eldeki tarihi bilgilerin ve fermanların bu yasa ın II. Selim (1566–1574) zamanında uygulandı ını gösterdi i vurgulamaktadır.¹⁵⁸

¹⁵⁶Evliya Çelebi, V, 255. Den akt. Mehmet Ya ar Erta , "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gaz ", **Tarih ncelemeleri Dergisi**. Cilt/Volume XXVII, Sayı/Number 1 Temmuz/July 2012, 79-100, s. 88.

¹⁵⁷Burçak Evren, 1997: 60, 1996: 24; Saraçgil, 1999: 30 Selin ahbaz; "Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Ya amdaki Yeri ve Önemi", Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007,s. 47.

¹⁵⁸Selin ahbaz; a.g.e., s. 48.

Namık Açıkğöz, 16. yüzyılın ortalarında İstanbul'a geldiği andan itibaren, sosyal hayatta değişik tepkilerle karşılandı. İni belirtir ve ilk zamanlarda, tıbbî açıdan sağlıklı a zararlı bir madde olarak görüldü ünü ancak daha sonraki zamanlarda bu anlayışın, dinî bir mahiyete büründürülerek yasaklanmasına dair fetvaların verildi ini söyler. Açıkğöz'e göre kahve, 1551-1555 yıllarından itibaren İstanbul'da birçok kahvehanenin açılmasına neden olmu , buralarda toplanan çeşitli farklı kesimlerden ve değişik kültür seviyelerinden insanların, zamanla, siyasi otorite ve temsilcileri tarafından asayişsizlik sebebi olarak görülmü ve netice itibarı ile bu endişeler de kahvehanelerin kapatılmasına neden olmu tur.¹⁵⁹

Kahvehanelere gösterilen ilgi din adamlarını başlangıçta olmasa bile ilerleyen zamanlarda düşündürmü tür. Mahiyeti konusunda ciddi üphelerin olduğu bu madde hakkında muhayyilelerde devreye girince pek üphe doğu yanlı bakılmayarak dillendirilmeye ve toplumsal bir tepki olmasa bile devletin refleksleri harekete geçirilerek yasaklanması yolunda faaliyetler başlandı. Esasta Ne olduğu tam olarak bilinmeyen bu yeni madde bir nevi uyuşturucu muamelesi görmü Kur'an'da herhangi bir âyet yer almamasına rağmen bilhassa kömürle inceye kadar kavrulması öne sürülerek haram sayılması ile ilgili faaliyetlere girişimi tir. Nihayet kavru lan her şeyin Müslümanlıkta haram sayılacağı teviliyle Eyhülislam Ebussuûd Efendi ve beraberinde din adamlarınca yasaklanmı tur. Bir rivayete göre bu dönemde kahve taşıyan gemiler dipleri delinerek batırılmı tur.¹⁶⁰

Dönemin siyasî gelişmeleri içinde önemli bir yer tutan Kadızâdeliler hareketi yanlıları da, kahve ve kahvehaneyi bid'at olarak değerlendirilmelerdir.¹⁶¹

Kahvenin içilmesiyle ilgili olarak Osmanlı ulemâsı tarafından farklı görüşler ortaya atılmı tur. Kanunî Sultan Süleyman'ın başhekimliğini yapan Mehmed Bedreddin'in kahveyi

¹⁵⁹Açıkğöz'den akt. Adem Balkaya, "Mekân Poetikası Başlamında Âlık Kahvehaneleri Ve Âlık Üzerinde Kimi Fonksiyonları". **Turkish Studies**- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, s. 884.

¹⁶⁰Selin Şahbaz, "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri ve Önemi", Aydın Merkez Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 47.

¹⁶¹Yahya Kemal Taştan, "Süfi Arabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü", Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt 11 - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009.s. 68.

tıbben zararlı bulmamasına ve az içilmesi halinde bazı faydalarının olabileceği şeklinde görüş beyan etmesine karşılık kahve genellikle siyasî çekincelerden dolayı aleyhine fetvalar verilmiştir. Bunlardan biri **Ebüs-suûd Efendi**'ye, diğeri **Bostanzâde Mehmed Efendi**'ye aittir.¹⁶² Ebüsuûd Efendi, daha çok kahvehanelerin durumunu dikkate alarak kahve ve kahvehaneler aleyhine fetva vermiş ve "**fâsıkların** içeceği" olduğu için kahvenin haram sayıldığını ileri sürmüştür. Ona göre "**ehl-i hevâ**" kahvehanelerde toplanarak tavla ve satranç oynamakta, sarhoşluk veren şarap ve ardından kahve içmektedir. Sarhoş olan bu insanlar namazlarını da ihmal ettiklerinden böyle yerlerin kapatılması icap etmektedir. Dikkat edilirse burada kahvenin içeriği ile ilgili bir yasaklamadan ziyade dini muamele konusunda aksaklıklara sebebiyet vermesi gibi esasta tam manası ile kahve ile ilgili olmayan gerekçeler ifade edilmiştir. Eyhüli-slâm Bostanzâde Mehmed Efendi ise ilk meihâti sırasında, kahveyle ilgili her türlü itirazı ifade eden vaiz tipli Emîr Efendi'nin on iki beyitten oluşan sorusuna cevap olmak üzere gerekçeli açıklamalarla birlikte elli iki beyitten oluşan bir şiirle kahvenin lehinde fetva vermiş, içilmesinde herhangi bir sakınca olmadığını ilan etmiştir. Bostanzâde Mehmed, yaklaşık sekiz yıl müddetle eyhüli-slâmlık vazifesini icra etmiş ve ifta görevinde bulunmuştur. Zamanında birçok "**ilk**" ya anlamı olup, bunlardan birisi de kahve ile ilgili olmaktadır. Osmanlı toplumunda o sıralarda yoğun bir şekilde tartışılmakta olan ve neticeye bağlanmamış olan kahvenin hükmü kendisine nazmen sorulduğunda, o da verdiği uzun manzum fetvâ ile bu mükelâfatı delillendirerek çözmüştür.¹⁶³

Müfti-i mükil-i savâb u hatâ

Mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ

Mükilüm var cenâbuna geldüm

Eylerem hazretünden istiftâ

Dinle ey sâ'il-i savâb u hatâ

¹⁶²Ahmet Kemal Üçok, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", **Türk Etnografya Dergisi**, sayı.5, s.44.

¹⁶³Muhittin Eliaçık, "Eyhüli-slâm Bostanzade Mehmed Efendi ve Nazmen Verilmiş Fetvâları". **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 7/4, Fall 2012, p. 35-50 s. 41.

Mü kil-endâz-ı mahfel-i ulemâ

Kahve hakkında zıkr olan übehât

Vahîdür cümlesi medâr-ı riyâ

Evvelâ balgamı izâle eder

Eridip mahv ider komaz aslâ

Gaseyân ile kayye mâni"dür

Nef"i var a za dahi dir hükemâ

El-cevâb: Ey, do ru mu, yanlı mı diye soran ve ulemâ meclisine mü kil atan, dinle. Kahve hakkında söylenen üphelerin hepsi bo ve gösteri ten ibarettir. Kahve öncelikle balgamı eritip giderir. Mide bulantısı ve kusmaya mânidir, a ıza da faydası vardır.¹⁶⁴

Kahve ile ilgili yasaklamalar sadece Osmanlı co rafyası ile sınırlı kalmamı tır. XVII. yüzyılda Avrupa'ya götürülen kahve önce Müslüman içece i olarak görülmü , içenlerin Müslüman olaca ndan korkulmu , bunun üzerine Papa kahveyi yasaklamı tır. Fakat kahvenin tadını bir kere alan kolay vazgeçemiyordu. Netice itibariyle kahvenin Türkler tarafından kullanılmasından yakla ık 2 asır sonra XVII. yüzyılın ortalarında Papa VIII. Clementus, kahve içmenin günah sayılmayaca ına dair fetva yayınlamı tır.¹⁶⁵

Kahve, 16. yüzyıldan itibaren farklı gerekçelerle yasaklara maruz kalmı tır. Yasaklar sadece stanbul'da ve slam dinine ba lanan gerekçelerle olmamı tır.

¹⁶⁴Muhittin Eliaçık, " eyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi ve Nazmen Verilmi Fetvâları". **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 7/4, Fall 2012, p. 35-50, s. 45.

¹⁶⁵A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", **Türk Etnografya Dergisi**. Ankara 1963 TTK. Sayı. V.,s. 41.

Mekke’de de İngiltere’de de kahve yasaklara maruz kalmı tır. Ba döndürücü etkisi, bedene zarar veriyor olması gibi nedenler de kahveyi yasak saymakta öne sürülen gerekçelerden birisidir. Yahudilerin önde gelen cemaat liderlerinin i letti i kahvehanelerin ı ıkları cumartesi günleri açılmazdı, bu günde kahve servisi yapılmazdı ve oyun oynanması yasaklanırdı. II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve I. Ahmed (1603-1617) dönemlerinde uygulanan yasaklar kısa süreli ve etkisiz olmu tur. IV. Murad’ın (1623-1640) uyguladı ı yasak, 1633 Cibali Yangını bahanesine ba lanmı tır. Bu yasa ın arka planında yönetim aleyhtarı dü ünçe ve hareketlerin ço unlukla kahvehanelerde ekilleniyor olması da söz konusudur. Kahvehaneye olan ra bet, bu mekânların cami ve mescitlere devamı engelledi i gerekçesiyle ikâyet konusu olagelmi tir. Ulema ise kahvehaneleri kötülük yeri diye tanımlayarak, buralara gitmektense meyhaneye gitmenin daha iyi oldu unu söyleyerek meseleyi iyice abartmı tır.¹⁶⁶

Süheyl Ünver’in yazdı ı gibi,¹⁶⁷ kahvehanelere yalnız kahve içmek için gidilmez. Kahvelere tavlâ, iskambil ve bilardo meraklıları da devam ederdi. Böylece kahvehaneler, çe itli meslek ve rütbelerden ki ilerini toplanıp tartı tıkları, kitaplar okudukları, sohbet ettikleri ve e lendikleri yerler hâline gelmi tir. Ancak kahvenin sosyal ya ama bu ekilde hızlı bir giri yapması, bazı çekinceleri ve yasakları da beraberinde getirmi tir. Kahvenin insanları bir araya getirdi ini, bunun da onların camilerden uzakla malarına sebep oldu unu dü ünerek Müslümanların ibadetten ve takvadan uzakla tıklarını dü ünən bazı çevreler nihayetinde seslerini yukarılara duyurarak kahveyi yasaklatmayı ba armı lardır. Osmanlı’da kahvenin yasaklandı ı ve kahvehanelerin kapatıldı ı, kahve içenlerle tütün içenlerin birlikte cezalandırıldı ı dönemler vardır.¹⁶⁸

Üçüncü Murat (1574–1595) Dönemi’nde 1583’te müftülerin “*her ne ki fahim mertebesine vara, yani kömür ola, sırf haramdır*” diyerek fetva vermesi neticesinde III.Murat 1583

¹⁶⁶Abdülkadir Emeksiz, **Karaların Ve Denizlerin Sultanı İstanbul**. Cilt II. İstanbul Kahvehaneleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları–3022. ehir Monografileri – 17. Aralık 2009, s.129.

¹⁶⁷A. Süheyl Ünver, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler.” **Türk Etnografya Dergisi**. Ankara 1963 TTK. Sayı. V., s. 67.

¹⁶⁸Topalakçı, 2011, Emiro lu, 2001:341. Melike Kaplan, Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü”, Yurt ve Dünya Dergisi /The Journal of Homeland and The World, sayı: 2., 2011, s. 13.

senesindeki mezkûr fetvaya dayanarak ilan ettiği bir fermanla kahveyi Osmanlı sınırları içerisinde yasaklamıştır.¹⁶⁹

Kahvenin, piirme öncesinde kavrulma aşaması sırasında kömürle inceye kadar kavrulmasından dolayı, sağlıklı ve sarho luk verici bir nitelik kazanabileceği üphelerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedene bağlı olarak kahveye yasaklama getirilmi, bunun üzerine kahvehaneler kapatılmış ve bu yasa a uymayan kahve müdavimleri de sürgün edilmiştir. Ancak bütün bu yasaklamalara karşı kahveyi içenlerin kısa zamanda kahvenin müptelası olmasından dolayı gerek kahve içimi ve gerekse kahveciliğin kâr getiren bir iş kolu olması hasebiyle zahiren kahveye karşı gibi görünen pek çok ulema, şeyh ve vezirlerin bile gelir kaynağı olarak gizli gizli kahvehaneler açtığı da varittir. Her ne kadar bu ilk yasaklamada daha çok kahvenin bitkisel özelliklerine bağlı gerekçelerden ve en güçlü silah olarak da din konusundan yararlanılsa da, kahvehanelerde günlük siyasî olaylardan bahsedilmesi ve devlet işlerinin eleştirildiği merkezler haline gelmesi dillendirilmeyen gerekçelerdir.¹⁷⁰

Sultan III. Murat devrinden sonra kahvehaneler o kadar çoaldı ve neredeyse her mahallede kahvehaneler açıldı ki halkın kahve içmesinin ve kahvehaneye devamının önüne geçmek ihtimali neredeyse kalmadı. Bunun üzerine başlangıçta kahve ve kahvehaneler hakkında olumsuz söz söyleyen ve yasaklanması yönünde gayret sarf eden pek çok görevli ki bunların içinde müftüler de vardır, dillerini de i tirmek ve kahve ile ilgili erhlerini kaldırmak mecburiyetinde kaldılar. Ortalık birden bire rahatladı. Devletin ileri gelen vezirleri gelirlerini artırmak için kahvehaneler yaptırdılar ve dükkânlarında halka kahve satmaya başladılar. Netice itibari ile kahvehaneler halk ile yöneticiler arasında sorun olmaktan çıkmış gibi görünüyordu.¹⁷¹

Tarihçi Mustafa Selaniki'ye göre, '*kahve erbâbı*' yeniçerilerin dedikodu yapmalarını artırıyor ve kahvehanelerde ö renciler ve suhteleri devlet aleyhine '*tahrik*' ederek onları devlet veya yöneticilere karşı kırtıyordu. Tarihçi Naima ise fitne yuvaları olarak tarif ettiği

¹⁶⁹Selin Ahabaz, "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamadaki Yeri Ve Önemi", Aydın Merkez Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 48.

¹⁷⁰Selin Ahabaz, a.g.e., s. 48.

¹⁷¹Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler", **Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, S. 43, Ankara, 1963, s. 47.

kahvehanelerin baka zararlarına de inir ve bu arada ki isel görü ünü de açıkça yazmaktan kaçınmaz. Kahvehanelerde kahve genellikle tütün ile birlikte içildi inden yangınlara sebebiyet veriyor ve halk peri an oluyordu. stanbul'un yapılarının ço unlu u özellikle meskenlerin ah ap olu u herkesin yüre inin a zında olmasına sebep te kil ediyordu. Bundan dolayı kahvehanelerin yangına sebep olaca ı endi esi pek çok kimseyi sarmı tı. Aynı zamanda kahvehaneler cem olma yani toplanma yerleri oldu undan dolayı fitne fesada davetiye çıkarıyordu. Sultan IV. Murat sadece kahvehaneleri kapatmakla kalmamı aynı zamanda tütün içimini ve soka a çıkmayı da yasaklamı tı.

III. Mehmet Dönemi'nde (1595 -1603) ise kahvehaneler birer siyasî muhalefet merkezi haline dönü mü tür. Osmanlı'da “*devlet sohbeti*” denilen iktidar kar ıtı etkinliklerin üretildi i kahvehaneler, merkezî yönetim açısından artık açıktan açığa tehdit merkezleri olarak görülüyordu. Kahvehaneler ile ilgili yasakların Kahve satılan ya da içilen yerlerin toplumsal düzeni bozucu ve yıkıcı faaliyetlere ortam hazırlaması sebebiyle ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Bu yüzden yasaklamadaki etken, do rudan do ruya devlet kademelerinin rahatsızlığı, kamusal alanların kullanımı ve düzenlenmesiyle ilgili olsa gerekir.¹⁷²

Kahve ile ilgili tartışmaların nihayet bulması ise Sultan I. brahim zamanında olmu tur.¹⁷³

On yedinci yüzyıl sonlarından itibaren kahve her türlü yasaktan azade olmu ve kahvehaneler resmi kurumlarla sivillerin barına sahne olmu tur. Sultan Abdülaziz (1861-1876) zamanında ve bilhassa Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) kahvehaneler altın ça larını ya amı lardır. Basın ba ta olmak üzere pek çok yasak uygulamada iken kahvehaneler bundan müsta ni tutulmu tur. Bazı sultanlar kılık de i tirerek ya da hafiyelerini kahvehanelere göndererek halkın siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu gözlemlemi tir. Kahvehaneler artık vatanda larınıyönetime kar ı nabzının tutulması için bir nevi ara tırma yerleri haline gelmi tir.¹⁷⁴

¹⁷²Selin ahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi”, Aydın Merkez Örne i. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 49.

¹⁷³Arman Karal Desem, **Kahve**, stanbul: İdi Kültür Sanat Yayınları. 2000, s. 25.

¹⁷⁴Abdülkadir Emeksiz, **Karaların Ve Denizlerin Sultanı stanbul/ Cilt II. stanbul Kahvehaneleri**, Yapı Kredi Yayınları – 3022. ehir Monografileri – 17. stanbul, Aralık 2009, s. 124.

Kahvehanelerde “**devlet sohbeti**” yapıldı ı ve yapılan bu sohbetlerin siyasi iktidarda rahatsızlık do urdu u günümüz yazarları tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu konuda ba langıç noktası öncelikle bir kısım ulemanın rahatsızlı ı ve devlet kademelerini sıkı tırması söz konusu oldu una göre esas giri imin devletten gelmedi i görülecektir. Devlet bir nevi hakem görevine soyunarak bazen olumlu bazen de dönemin artlarına uygun olarak olumsuz tavır almı ve çe itli yaptırımları devreye sokmu tur.

Devlet sohbeti kahvehanelerden önce de çe itli mekânlarda zaten yapılmaktaydı ancak devlet hiçbir zaman devlet sohbeti yapıyor diye cami dergâh gibi müesseseleri yasaklama veya kapatma yoluna gitmemi tir. Dolayısıyla, kahvehaneleri hedef tahtasına koyan sebep devleti hedef almaları de il, burada oturan insanların ibadet, üretim vs gibi faaliyetler içerisinde olmamalarının meydana getirdi i ho nutsuzluk da olabilir.

Bu noktada u soru akla gelebilir: Osmanlı mparatorlu u’nda siyasal iktidar, söylenti üzerinde tam bir denetim kurabilmi midir? Yani halkın bir araya gelerek devletin aleyhine konu malarının üstesinden gelebilmi midir?

Kahvehanelerin Osmanlı toplumuna getirdi i toplumsalla ma olanaklarıyla birlikte toplum katında artan ra beti ve bu ra bet nedeniyle sayılarının çok fazla olması siyasal iktidarın bu mekânlar üzerinde tam bir denetim kurmasını güçle tirmekteydi. Nitekim gerçekte kahvehanelerdeki söylentiye denetim altına alma temelli yürütülen mücadele hiçbir zaman tam ba arıya ula amadı. Devlet bu konuda tam bir otoriteyi ortaya koyamadı. Daha on yedinci yüzyılın ba larından itibaren gev etilmeye ba lanan yasaklar, on sekizinci yüzyıl ba larında terk edilmeye ba lamı tır. Georgeon, on sekizinci yüzyılın ba ından itibaren olan dönemi kahvehaneler ba lamında “*baskıdan ho görüye*” olarak nitelendirecektir.¹⁷⁵

4.6. Seyyahların Kahvehane Merakı

XVIII. Yüzyıldan sonra giderek artan stanbul gravürlerinin daha çok ehir görünümüleri konusunda yo unla tı ı görülmektedir. Bunların yanı sıra saraylar, çe meler, camiler,

¹⁷⁵Serdar Öztürk, “Osmanlı mparatorlu u’nda Kamusal Alanın Dinamikleri”. **letim**. 2005/21 s. 112.

kahvehaneler, sokaklar, pazarlar ve günlük yaşam ile ilgili konular gravürlerin temel konuları arasındadır.

Pek çok gravür sanatçısı ve ressam İstanbul ve çevresinin tarihini, mimarisini, kahvehanelerini yaşamını, hayatın pek çok detaylarıyla tasvir etmişlerdir. Çeşitli nedenlerle İstanbul'a ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerine gelen seyyahlar yazmış oldukları eserlerde kahvehaneler ile ilgili pek çok ayrıntılı bilgiler vermişlerdir.

Amadeo Preziosi'den Brindisi'ye, Bartlett'den Thomas Allom'a kadar İstanbul'a gelen ünlü oryantalist gravür sanatçılarının hemen hepsi, mutlaka kahvehaneleri yaptıkları gravürlerde resmetmişlerdir. Çeşitli nedenlerle İstanbul'a ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerine gelen seyyahlarda yazmış oldukları eserlerde kahvehaneler ile ilgili pek çok ayrıntılı bilgiler vermişlerdir.¹⁷⁶

Sömürgecilik tarihinde önemli bir yeri olan İngiltere'den toprak bütünlüğünün zayıflamaya başladığı dönemde Osmanlı topraklarına gelip, gezerek bilgi toplayan önemli resmi görevlerde bulunmuş oryantalist seyyah Alexander William Kinglake, 1844'te yazdığı Eothen adlı seyahatnamesinde, Belgrad Kalesi'ndeki pazarı ziyareti sırasında, orada içtiği kahve ve nargile malzemelerinden ve servisten çok etkilenerek '*do ulu keyfi*'ne tanık olmuş, ilk defa Do ulu'da bir şeyi çok beğenmiştir.¹⁷⁷

Kinglake Türklerin yaşamı ile ilgili izlenimlerini şöyle belirtir: "*Asya'nın lüksü çok sadedir. Do ulu ayrıntıyı seven kimseler de ildir. Onun gösterisinde karmaşıklık yoktur. Bir İngiliz'in kibarlığı ile kaballığı arasındaki ince ayrım çok kolayca belirlenirken, Do uluda böyle incelikler yoktur. Bir pazarın zevkiyle bir köylünün zevki aynıdır. Geni, serin mermer döşemeler; sade bir divan, gölgeli salonlardan serin serin esen hava, duvarda Kuran'dan bir sure, akan su sesi ve manzarası, nargilenin serin güzel kokulu dumanı, evin iç odalarında*

¹⁷⁶ Afak Tunç, **İstanbul-Seyyahların Hayal Şehri- İstanbul**. İstanbul: TO Yayınları, 2010, s.323.

¹⁷⁷ Brahim E. Bilici, "Oryantalist Seyahatnamelerde Türk Kültürü Üzerine Bir İnceleme: Alexander William Kinglake'in Seyahatnamesi Eothen Örneği", **Gümüşhane Üniversitesi İktisadi İdari Fakültesi Elektronik Dergisi**, Eylül 2011, Sayı 2, s. 14.

*toplannı çocuklar ve e ler; varlıklı bir kimsenin en yüksek zevkleri olan bütün bunlara imparatorluk dâhilinde en sade bir Müslüman bile sahip olabilir.”*¹⁷⁸

1655-1656'da Osmanlı ülkesine gelen bir seyyah olan Jean Thevenot Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili olarak unları yazmı tır: *"Türkler günün her saatinde kahve içler. Kahvehanelerde höpürdeterek içilen kahvelerden oldukça e lenceli bir ahenk i itilir. Kahve hem mideye iyi gelir, hem de uykuyu açar. Kahvehanelere ne mevki farkı ne de din ayrılı ı gözetilmeden herkes girer oturur. Kahvehaneye gitmek ayıp de ildir. Birçok kimseler buralara arkada ları ile bulu mak için gider. Kahvehanelerin dı unda da toprak sundurmalar vardır. Üzerlerine hasır serilir. Birçokları da hava almak ve gelip geçenleri seyretmek için burada otururlar. Hemen daima, kahvehanelerde bir kemancı yahut bir zurnacı, bir saz heyeti bulunur. Kahvehanelerde oturan bir adam samimi tanıdıklarının da kahveye girdiklerini görürse kahveciye onlardan para almamasını emreder. O zaman kahveci kahveleri koyarken: "Caba!" diye ba ırır."* 1874 yılında stanbul'a gelen Edmondo de Amicis Kasımpa a sırtlarındaki bir kahvehane ile ilgili olarak unları yazmı tır: **"Bir dere yata ı ile bir tepeyi kaplayan ve denize kadar uzanan Kasımpa a, camileri, tekkeleri, bahçeleri ile hakiki bir ehirdir."**¹⁷⁹

4.7. Osmanlı Kahvehane Mimarisi

Osmanlı er'iyeye Sicilleri'nde kahvehane satı larına ve kahvehanelerdeki meydana gelen olaylara ait bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Seyahatnameler de sıkça kullanılan bir ba ka kaynaktır. Seyyah kayıtları, kahvehane müdavimleri ve kahvehanedeki teatral performanslar ile ilgili ayrıntılı ve göz alıcı bilgiler sunmaktadır. Bu kayıtlar o zaman için seyyahların kendi ülkelerindeki gazete veya dergilerde yayımlanmı tır. Ancak bu seyahatnameler, egzotik ve e lence konularına a ırlık verdi inden dolayı pek fazla dikkat çekmektedirler. Aynı durum, kahvehane mimarisine ve iç mekân yapılanmasına ili kin oldukça detaylı bilgiler ihtiva eden gravürler için de geçerlidir. Birçok durumda kahvehane gravürleri hayal ürünü ö eler de

¹⁷⁸ brahim E. Bilici, a.g.e., s. 14-15.

¹⁷⁹ afak Tunç, **ehristan-Seyyahların Hayal ehri- stanbul**. stanbul: TO Yayınları. 2010. s.324.

barındırmaktadırlar. Nitekim Melling'in XIX. yüzyılın başlarına ait Tophane'deki Bozaz manzaralı büyük kahve gravürüne ariv belgelerinde tesadüf edilememiştir.¹⁸⁰

Aynı şekilde XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait bir kahvehanenin içini resmeden bir minyatürde, hayalî bir kahvehane tasviri sunulmaktadır.¹⁸¹ Hatta bu minyatür, Peçevî'nin kahvehaneye ilişkin tasvirinin adeta resmedilmi halidir. Ancak bu iki görsel de kahvehanelerin iç dizaynı ile ilgili olarak gerçekten çok önemli ve ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Maalesef XIX. yüzyıl öncesine ait kahvehanelerden günümüze herhangi bir mimarî yapı örneği kalmadığından, kahvehanelerin planlarını çıkarmak pek mümkün gözükmemektedir. Ancak XIX. yüzyılın sonlarına ve XX. yüzyılın başlarına ait kahvehane foto rafları ve Hoca Ali Rıza Bey'in nefis çizimleri bu dönemdeki kahvehanelerin mimarî planlarını ortaya çıkarmaya bir nebze olsun imkân tanımaktadırlar.¹⁸²

Klasik planlı bir kahvehaneye önce “*orta meydanı*” olarak da isimlendirilen kare planlı bir avludan girilirdi. Çoğunlukla bu mekânın üç ya da dört tarafı bir metreye yakın oturma yerleriyle çevrelenmişti. Kimi zaman ise ayakkabıların çıkarılacağı bir ayakkabılık bölümü de bulunurdu. Esas ana mekân ise bu giriş mekânından 20-30cm yükseklikte bir taban yüksekliğine sahipti. Bu mekân kimi zaman çepeçevre 30cm yüksekliğinde oturma yerleriyle çevriliydi ve ortasında bütün mekâna hâkim olan bir adırvan ya da ona benzer mermer bir havuz muhakkak vardı. Bazı kahvehanelerde kahvehanenin ihtiyacı için yere gömülü büyük su küpleri de olurdu. Ocağın bulunduğu könenin karısında ise merdivenle çıkılan, etrafı parmaklıkla çevrili 20-25 kişilik bir abilece kerevetli başsedir bulunurdu. Buna “*sedirlik*” adı da veriliyordu. Tiryakilerin yeri ise başsedirin yakınında, önünde bir post ve ayrıca bir saat bulunan yerde idi. Kahvehanenin en hâkim yerinde alçıdan yapılmış, yağmurlu ocak bulunurdu. Ocağın her iki tarafında da içinde fincanların, zarfların ve diğer kahve takımlarının yer aldığı üç-dört gözlü raflar yer alırdı. Bunlara da delik denirdi. Bu rafların biraz uzağında sıra sıra çubukların saklandığı dolaplar ve ayrıca

¹⁸⁰Ahmet Yağar, “Osmanlı Ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”. **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256, s. 248.

¹⁸¹Hattox'dan akt. Yağar, a.g.e.,s. 248.

¹⁸²Ünver'den akt. Yağar, a.g.e.,s. 248.

tütün ocakları da bulunurdu. Tavan ve duvarların, kepenk ve sayvanların nakı ları görülmeye de erdi, geni pencerelerde ehrin en güzel manzaraları asılı olurdu, havuzlu ve fiskiyeli peykeli duvarlara kehribar a ızlıklı, kiraz ya da yasemin a acından, pelesenkten, fildi inden veya gül a acından yapılan çubuklar dizilirdi. Duvarlara dekor olarak ba ta “*Ya Hazret-i azeli*” “*Bu da geçer Ya HÛ*” ba ta olmak üzere çe itli hat levhaları, efsane ve destanların simgele mi resimleri, Hz. Ali ya da Hz. Hacı Bekta - 1 Veli ile ilgili resimler asılırdı.¹⁸³

Bireylerin psikolojik olarak rahatlamasına imkân sa layan kahvehanelerin mimari anlamda da bu rahatlamayı destekleyici özellikler ta ıdı ı söylenebilir. Mutribanların çe itli makamlarda müzik icra etmesi ve havuzdan akan suyun ırılıtsı, kafesteki bülbül veya kanaryaların cıvıltısı bu psikolojik rahatlamayı temin eden hususlardandır. Önceki dönemlerde kurulan kent kenarlarında, parkların yanında ya da nehir kıyılarında yani “*güzel manzaralı*” yerlerde ya da “*bahçeli*” ve içinde masaları olan “*açık hava*” kahvehaneleri bulunmaktadır. Bu kahvehanelerde oturan müdavimler, soka ı rahatça seyredilmekte ve gelen geçeni rahatlıkla görebilmektedirler.¹⁸⁴

Kahvehanelerin iç mekân özellikleri ve güzellikleri ra bet görmesinin önemli nedenlerinden biriydi. Ayrıca çe itli nedenlerle stanbul’a gelen seyyahlarda ark’a ait bu gizemli mekânları merak ediyor ve görmek istiyorlardı. Özellikle kahvehanelerin Avrupa’da kar ılı ı olmadı ı zamanlarda gerek kahve gerekse kahvehane tamamen ark’a ait yapılar olarak de erlendirilmi ve çok ilgi çekmi tir. Bu ilginin yansımalarını seyyahların kitaplarında ve çe itli dergi ve gazetelerde yazmı oldukları seyahat yazılarında ayrıca gravürlerde fazlaca resmetmelerinden anlayabiliyoruz.

Kahvehane mekânına dair belki de en önemli özellik, ço unluk kahvehanelerin sokakla içiçe olmasıdır. Kahvehanenin sa ladı ı hem içeride hem dı arıda olma durumu kahvehanelerin çevreyle kurdukları ili kileri anlamak açısından önemlidir. Ancak bu durum bazen problemlerin ortaya çıkmasına da sebep te kil etmi tir. Özellikle mutaassıp yerlerde bu durum daha belirginidir.

¹⁸³Abdülkadir Emeksiz, **Karaların Ve Denizlerin Sultanı stanbul**/Cilt II. stanbul Kahvehaneleri, Yapı Kredi Yayınları-3022. ehir Monografileri – 17. stanbul, Aralık 2009, s. 124-125.

¹⁸⁴Kırılı’dan akt. Selin ahbaz, “Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i”, Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. XIII

Hepsi için söylenemez ise de bazı seçkin kahvehanelerin iç dekorasyonu, bir Batılının hayal dahi edemeyeceği kadar görkemlidir.¹⁸⁵

Kahvehane müdavimleri, özellikle yaz aylarında açık havada oturmayı tercih ederlerdi. Tabure ya da iskemlelerin kahvehane önüne ve çevresine atılması suretiyle bir açık hava kahvehanesi oluşturulmaktadır. Bu bölümler dışarıda gelip geçenleri seyretme amacıyla olanların ya da açık havada oyun oynamak isteyenlerin en çok önem verdikleri yerlerdir.¹⁸⁶

Süheyl Ünver, “*Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler*” adlı çalışmasında Hicrî 1090 (M.1680) ve 1240 (1824) tarihleri arasında Edirne, Selânik, Manastır, Serez’de inşa edilmiş otuzdan fazla kahvehanenin tetkikine muvaffak olan Dr. Rifat Osman’ın gözlemlerini aktarmıştır:

“Türkler inşa ettikleri binalarda daima sabit bir tip, bir model takip etmişlerdir. Dinî mimaride ve meselâ camilerin, medreselerin inşasında da aynı meyden bir ekil ve tertibatı yaptıkları gibi han, hamam, sebil ve bunlara benzeyen halka mahsus umumî binalarda böylece sabit bir numuneden ayrılmamışlardır.

Kahvehanenin dışı kapısından murabba veya mustatil ekinde ve binanın umumî vüsu’atine göre büyük veya küçük bir mahalle girilir. Buraya (Orta meydan) diyorlar. Bunun iki üç veya dört tarafını (kaplamalık) veya sedir, kerevet denilen 80-90 cm. yüksekliğin de oturma yerleri çeviriyor.

Selânik’te Karaferye’de gördüğüm iki kahvehanedeki inşa tarihleri her halde Barok tarzının başlangıcından daha evvelere müsadıfıdır, kapularından girilince 4X4 metre vüsu’atında kundura çıkarılacak bir papuçluk vardı. Bundan sonra 20-30 cm. yüksekliğin de tahta döşeli meydana geçiliyordu; bu meydanın etrafında bir köy evinin (konuk odası) gibi 25-30 cm. yüksekliğin de ve 80 cm. derinliğin de kerevetler vardı. Bunların arka tarafında ev ocaklarına tamamen müabih bir ocak ve yanlarında divar içinde kapaklı dolaplar yerleştirilmişti.

¹⁸⁵Heise’den akt. Cengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**. İstanbul: Beyan Yayınları. Aralık 2007, s. 47.

¹⁸⁶Cengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**, İstanbul: Beyan Yayınları. Aralık 2007, s. 48.

Oca ın bulundu u kö enin kar ısındaki kö ede iki basamaklı, dar bir merdiven ile çıkılan ve cami maksurelerine benzeyen etraftı parmaklıklı ve kerevetli 20-25 ki ilik bir Ba sedir vardır.

stanbul ve havalisi de dâhil oldu u Rumeli'nin pek çok yerlerinde (Kö e) denilen bu hususi yere “Ba sedir” ve bazen de “Sedirlik” deniyordu.

Bu hususi kö e sedirlikleri kahvehane müdavimlerinin imtiyazlı ihtiyarlarına, hocalarına ve hatırlı mütegalibeler (zorba) yardakçlarına mahsustur. Cahillerin (gençler kastediliyor) burada oturmalarına katiyen müsaade edilmezdi, hatta kahvehanelerde cahillerin yüksek sesle konu maları, güllü meleri, tütün çubuk, nargile içmeleri ayıp sayılırdı.

Ba sedirin yakınında ve kerevetin nihayetinde önünde bir post bulunan birkaç gözlü bir ceviz çekmece vardır. Ba ucunda da toplu bir saat. Burası ekseriya ya lı ve hattâ tiryaki mizaç kahvecinin yeridir. Mahalle kahvehanesi sınıfından ise bu adamlar imam, muhtar kadar o mahallenin i lerinde nüfuz ve salâhiyeti haizdir. E er kahve esnaf kahvesi ise yüzde doksan esnafın ulusudur.

Bunların yerleri yakınında bilcümle takımları ihtiva eden tezgâh bulunur. Bu eski kahvehanelerde alçıdan in a edilmi müzeyyen ba lıklı ve ya maklı bir zarif ocak vardır. Bunun sa ve solunda divarın içine yapılmı etraftı kabartma alçı nakı lı raflar bulunur ki isimleri “tas”, zarflar sıralanmı tır. Ba sedir müdavimlerinin tas ve zarfları ayrı bir yerde muhafaza olunup di er mü terilere verilmez. Deliklerin yakınında darca ve yüksek ve divar içine oturtulmu tahta kapılı dolaplarda eskiden çubuklar ve sonraları marpuçlar konulmu tur.

Kahvehanelerin bazılarında tezgahın yakınında son senelerde tra ve sair berber takımlarını ihtiva eden dolap, masa ve bir de berberlere mahsus koltuk veya iskemle bulunurdu. Bir ve birbuçuk asır evvel in a edilmi kahvehanelerde bu yerlerinde bir hususiyeti vardır.

Kahvehanelerin ortaları mermer veya ta dö elidir. Bu hususta hahvecileri hükümet mecbur ediyormu . Kahvehanelerin divarlarında “kandil deli i” denilen küçük yerler yapılmı olup

petrol lambalarının icat ve istimallerinden evvel kandil veya mumların buralarda yakıldı ı is ve kokularının harice çıkması için ince bir menfezli baca da yapıldı ı görülmü tür."¹⁸⁷

Ord Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in "Ressam Ali Rıza Bey'e Göre Yarım Asır Önce Kahvehanelerimiz ve E yası" adlı çalı masında ise Üsküdarlı Ressam Ali Rıza Bey'in yapımı oldu u birbirinden güzel karakalem çalı malarında eski 19. Yüzyıl Osmanlı Kahvehanelerinin ayrıntılarını aktarmı tür. Bu çalı mada Ressam Ali Rıza Bey kır, kıyı, mahalle, gezme yerleri kahvehanelerini dı ndan, içinden tespit etmi tir.¹⁸⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar, stanbul'u anlatırken eski ve yeni stanbul'u birlikte ele alır. Eski stanbul e lencelerini, bayramları, stanbul kahvelerini anlatır. Bu kahveler stanbul'un kültür hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Yazarın ayrıntılı bir ekilde bahsetti i *Meydan Kahvesi*, *Sultan Ahmet Kahvesi*, *Yeni ark Kahvesi*, *Yıldız Kahvesi*, *Küllük* dönemin önemli kültür ortamlarıdır.

Tanpınar'ın stanbul kahvehaneleri ile ilgili genel de erlendirmesi ise öyledir: "Eski seyyahların tavan ve duvarlarının kepenk ve sayvanlarının nak ını övdükleri, bazısının geni pencerelerine ehrin en güzel manzaraları asılmı havuzlu, fıskıyeli, peykeli duvarlarına kehribar a ızlı çubuklar dizilmi eski Türk kahvesi, stanbul'un büyük hususiyetlerinden biriydi."¹⁸⁹ Semtine göre orta sınıf halkla, esnaf ve yeniçerilerin, deniz kenarındakilere kayıkçı ve balıkçıların devam etti i bu kahvelerde meddahlar hikâyeler anlatır, saz airleri iir müsabakası yaparlar ve ramazan gecelerinde de bazılarında Karagöz oynanırdı."¹⁹⁰

¹⁸⁷Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Türk Etnografya Dergisi*. 1963, c . V,

¹⁸⁸Süheyl Ünver, "Ressam Ali Rıza Bey'e Göre Yarım Asır Önce Kahvehanelerimiz ve E yası," *Türk Etnografya Dergisi*. Sayı: V 1962'den ayrıbasım.

¹⁸⁹ afak Tunç, *ehristan- Seyyahların Hayal ehri stanbul*. stanbul: TO Yayınları. 2010, s. 323.

¹⁹⁰Aziz Kılınç, "Be ehirde Sözlü Kültür Ortamları". *Uluslararası IV. Dil Yazın ve Deyi bilimi Sempozyomu Bildirileri*. Haziran 2005. Syf 245.

4.8. Osmanlı Kahvehane Türleri

İlk kahvehanelerin açılmasından sonra kahvehanelerin hem sayısında hem de çeşitlerinde hızlı bir artış olmuştur. Toplumda zamanın değişimi ile görülen çeşitlilikler kahvehanelere de bir şekilde yansımıştır. Kahvehaneler de bu değişimden nasibini almıştır. Bu değişime paralel olarak değişik kahvehane türleri ortaya çıkmıştır. Her kahvenin kendine has yönetimi, müdürlüğü ve sahibi olmuştur. İlk kahvehane tipleri olarak gösterilebilecek mahalle ve esnaf kahvehanelerini, daha sonraki zamanlarda yeniçeri, âşık ve semai kahvehaneleri izlemiştir.¹⁹¹

İstanbul tarihindeki kahvehaneler müdavimlerinin ait oldukları sosyal çevre, ilişkileri ve ilgi alanlarına göre sınıflanmaktadır. Bu kahvehanelerin aldıkları “*mahalle kahveleri, esnaf kahveleri, yeniçeri kahveleri, tulumbacı kahveleri, âşık kahveleri, semai kahveleri, meddah kahveleri, esrarke kahveleri*” gibi isimler kahvehane kültürünün altında yatan kültürel çeşitliliği adeta belgelemektedir.

4.8.1. Kırathaneler

Osmanlı ülkesinde 19. yüzyılda daha büyük bir önem kazanan kahvehaneler, çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Özelliklerine göre isim alıp sınıfsallaştıkları bilinmektedir. Günlük gazete, kitap, şiir okunan büyük kahvehanelere okuma eylemi yapıldığından hareketle “**kırathane**” denilmiştir. Kırathane deyişi kahvehanelerin tarih boyunca geçirdiği maceraya baktığımızda yasaklanmaların gölgesinde kalmış olmasından dolayı bir nevi kendini aklama çabası olarak da görülebilir. Toplumsal hafızada var olan kahvehanelerin aylaklık yeri olduğu düşünülürken bu açığı kapatmak adına kahvehanelerde yararlı işler de yapılıyor demek için bu tür bir mekân isimlendirmesi de akla yatkın gelmektedir. Kırathanedeki kitapların pek çoğunun okunmadan adeta süs olarak tutulması da bu tezi güçlendirmektedir.

¹⁹¹Evren'den akt. Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi”, Aydın Merkez Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 53.

Kahvehanelerin kuruldu undan itibaren tepki çeken mekânlar oldu u bir hakikattir. Bu sebeple kahvehanelerin devletin nazarında yasal, halkın nezdinde ise yararlı kurumlar oldu u dü üncesini yaymak için buraların kitap okuma mekânı gibi gösterilmeye çalı ıldı ı da dü ünülmelidir. Nitekim 19. Yüzyıldan itibaren kahvehaneler, dine aykırılık fikirlerinden kurtulmu ; ancak bu seferde ahlak problemiyle kar ı kar ıya kalmı tır. Her türlü içkinin ve afyonun içilebildi i, kavga ve dövü mekânları olarak anımsanan kahvehaneler, dönemin siyasî otoriteleri ve aydınları tarafından yakından takip edilmeye ba lanmı tır.

Kemalettin Kuzucu, Kahvehaneden Kıraathaneye Geçi ve ilk Kıraathaneler’de öyle anlatıyor: *“Tanzimat döneminin de i en hayat felsefesinin ürünü olarak gündelik hayatında yerini alan kıraathane, Türk e itim, dü ünçe ve siyaset tarihinde derin izler bırakmı köklü kurumlardan birisidir. “Okumak” anlamındaki Arapça ‘kıraat’ sözcü üne “ev, bina” manasında kullanılan Farsça “Hâne” kelimesinin eklenmesiyle olu turulmu bir birle ik isim olan kıraathaneyi “okuma evi” ekinde dü ünme mümkünüdür. Gazete ve dergi yayımcılı ının geli ti i, aydın denilen nitelikli insan sayısının arttı ı, Osmanlı elitinin hayata bakı ının ve toplumun zevk anlayı ının büyük de i ikli e u radı ı bir dönemde ortaya çıkmı olması, kıraathanenin bu isimle anılmasının haklılık ve isabetini ortaya koyar. Kıraathaneyi, Kanuni döneminden itibaren sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak önem kazanan kahvehanenin, Tanzimat döneminde i levsel de i im geçirmi hali olarak dü ünebiliriz. İ k açıldı ı günden itibaren sohbet, e lence ve e itim ihtiyaçlarının kar ılandı ı kahvehanenin üç asır sonra okuma evine dönü mesi, bu dönemde gazetecili in geli mesi ve okuma bilincinin yaygınla masıyla do rudan ilgilidir.”*¹⁹²

Bir yerde sadece dinlenmek maksadı ile oturulur, kahve içilirse oraya **“kahvehane”** adı verilirdi yok e er gazete, kitap ve dergi okunuyor ise oraya da **“kıraathane”** denirdi. Tabi bu tanımlamalar her zaman kesinlik ta ımazdı elbette. Kahvehane kelimesi kıraathane kelimesini de içine alan bir ekilde geni bir nitelik kazanmı ve dar manada kullanılmaktan uzakla mı tır. O yüzden kıraathaneleri kahvehane olarak da isimlendirmek yanlı olmasa gerekir.

Kahvehanelerin okuma mekânı olarak hizmet vermesi ve kıraathane olarak adlandırılması

¹⁹²Emine Gürsoy Naskali, **Türk Kahvesi Kitabı**. İstanbul: Kitabevi. 2011, s. 165.

Tanzimat sonrası döneme denk dü mektedir. Bu zaman aralı nda bazı kahvehaneler, mü terilerin çe itli konulardaki bilgi ihtiyaçlarının kar ılanması maksadıyla,dergi, gazete gibi yayınlar bulundurmamakla kalmamı kahvehaneler geleneksel sahne sanatlarının icra edildi i kültür mekânlarına dönü tü.¹⁹³ Nitekim bizde de kahvehanelerde özellikle Ramazan ayında Ortaoyunu Karagöz ve Meddah gibi geleneksel sanatlar icra edilmi tir.

Tanzimat'tan önceki dönemlere baktı ımızda bazı kahvehanelerde müdavimler için kitap veya çe itli dergiler bulundurdu undan, okumak, kahvehanelerde görülmeyen bir etkinlik de ildir. Ancak söz konusu olan, yeni tür bir kahvehanedir ve buralarda esas olarak yapılan i , “okumak”tır.¹⁹⁴Bu yüzden bu mekânlar “kahvehane” olarak de il de, okuma salonu ya da okuma odası anlamına gelen yeni bir isimle yani “kırathane” olarak zikredilmeye ba lamı tir.

Tanzimat sonrası dönemde kırathanelerin açılmaya ba laması ve yaygınla ması, biraz da o zamanın artlarıyla ilgili bir konu olsa gerekir. Nitekim bu dönemde gazete ve dergi yayımcılı ı ba lamı ve kitap basımı da bir hayli ço almı tı. Ancak bu yayınların ehir içerisinde sadece belli yerlerde satılması, gündelik okuma alı kanlı ının evlere kadar yayılmasını engelleme i , bu yüzden bu yayınları bünyesinde barındıran okuma mekânlarının ortaya çıkmasını zaruri kılmı tir. İlk kırathane, Divanyolu üzerinde 1857’de açılan Sarafim Kırathanesi’dir. Burası mü terileri için ilk defa gazete ve dergi bulunduran, sonraları kitap da satan bir kahvehane olarak dikkat çekmi tir. Ramazan gecelerinde ise Sarafim Kırathanesi, edebî tartı maların yapıldı ı akademik bir muhit haline geliyordu. A. Adnan Adıvar, burada tavla, dama, iskambil gibi oyunların yasak oldu unu, bütün yayınların alındı ını, kırathanenin özel bir kitaplı ı bulundu unu, münevverlerin sanki bir kütüphanedeymi gibi buradan mümkün mertebe faydalandıklarını anlatır. Namık Kemal, Halit Ziya, Ahmet Muhtar Pa a, Ahmet Rasim, gibi münevver ve muverrihler burada cem olur, sohbetler edilir. Edebiyattan iire matematikten, siyasete ve sosyolojiye kadar hemen her eyden bahis açılırdı.¹⁹⁵

¹⁹³Ahmet Ya ar, “Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü. **Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256, s. 31.

¹⁹⁴Selin ahbaz, “Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i”, Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 53.

¹⁹⁵Ahmet Ya ar, “Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”,**Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256, s.31.

Adnan Adıvar, İstanbul'un bazı kâraathanelerinde bir fincan kahvenin, 20 paraya satıldığını Sarafim Kâraathanesinde ise bunun iki katı fiyata yani 40 paraya satıldığını ve bunun, buradaki kitap ve dergilerin masraflarını karşılamak istenmesi ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Ahmet Kemal ise fiyatların Ramazan ayında ikiye katlandığını ve 1870'lerden itibaren Sarafim'in dükkânında alternatif olarak çay da satıldığını yazar.

Sarafim Kâraathanesi'nin üstlendiği eğitim ve kültürel işlevi daha kapsamlı bir çerçeveye oturtan ikinci önemli girişim ise 1860'lı yılların başında Münif Bey'in kurduğu bir tür akademi olan “*Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniyye*”nin merkezinde açılan kâraathanedir. Burada, müziklere, Türkçe, İngilizce, Rumca Fransızca, gibi çeşitli dillerden gazete hizmeti de yapılırdı. Ayrıca bununla birlikte İngilizce ve Fransızca dillerini öğretmek amacıyla bu dilleri ile ilgili kurslar da veriliyordu. Ancak bu mekân, sınırlı sayıda müziklere hizmet vermemişti.¹⁹⁶

1900'lü yıllara doğru en tanınmış kâraathane ise, Ehlâdebaşı civarındaki Fevziye Kâraathanesidir. Burada dergi ve gazete okumanın yanı sıra, Türk klasik müziği icrası da dinlenirdi. Hatta yüzyılın sonunda İstanbul'daki ilk sinema gösterisi burada tertip edilmiştir.

Saygın müzikleri dükkânına çekmek isteyen bazı kahvehane sahipleri ise kimi zaman bu durumu suiistimal ederek, alakaları olmadığı halde tabelalarına “**kâraathane**” yazarlardı.¹⁹⁷

Bazı edebiyatçılarımız da, yazmış oldukları edebî eserlerde kahvehanelerde oluşan bu kültürel birikime insanların nazar-ı dikkatini çekmeye çalışmışlardır. Yahya Kemal Beyatlı, Defterdar'daki bir Semai kahvesini “*Eski İstanbul'un lehçesinden etaretine kadar bütün ruhuna varis olan tabilerin sesleriyle çınlayan mekânlar*” olarak tasvir etmiştir. Emirgan'daki Çınaraltı kahvesi'nden bahsederken de, “*oranın sükûnetini, boğazdan esen poyraz serinli indeki yaprak seslerini, gönlünün suların musikisine dalmasını*” anlatır.¹⁹⁸

¹⁹⁶Akt. Ali Budak, “Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniye: Bir Sivil Eğitim Kurumu,” **Sivil Toplum**, s. 6-7, 2004, s. 103-122. Alıntılan; Ahmet Yaşar, “Osmanlı Ehlî Mekânları: Kahvehane Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256.s.31.

¹⁹⁷Aktaran. François Georgeon, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri,” **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**, Héléne Desmet-Grégoire ve François Georgeon (haz.), çev. Meltem Atık, Esra Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 43-86. Alıntılan; Ahmet Yaşar, “Osmanlı Ehlî Mekânları: Kahvehane Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256.s.32.

¹⁹⁸Yahya Kemal Beyatlı, **Aziz İstanbul**, İstanbul: 1964, s. 158-160. Alıntılan; Ahmet Yaşar, “Osmanlı Ehlî Mekânları Kahvehane Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256, s.32.

Yahya Kemal Beyatlı gibi, kahvehane etrafında ekillenen kültürel vaziyeti olumlu bir gözle de erlendiren Ahmet Hamdi Tanpınar, Be ehir’de, kepenkleriyle, peykeleriyle, fiskiyeli havuzlarıyla ve duvarlarına dizilmi kehribar a ızlı çubuklarıyla tasvir etti i kahvehaneleri “*eski stanbul’un en büyük hususiyetlerinden biri*” olarak telakki eder. Toplumdaki her zümrenin kendilerine göre olu turdukları kahve gruplarına de indikten sonra, kahvehane sohbetlerinin önemini vurgular.¹⁹⁹

stanbul ile ilgili birbirinden güzel edebi eserler kaleme alan Samiha Ayverdi, “ *stanbul Geceleri*”adını verdi i kitabında, stanbul kahvehanelerini “*musanna divanhaneleri andıran geni , ferah tavanından duvarına kadar her kö esi en usta kalemkârların, oymacıların elinden çıkmı , yaldızlı nakı lı, irvanlı havuzlu, bir yandan çubuk içilip, bir yandan en parlak iir, edebiyat ve musiki meclislerine sahne*” mekânlar olarak tarif etmektedir.²⁰⁰

Yahya Kemal, Tanpınar ve Ayverdi’nin üzerinde durdukları bu kahvehaneler, daha çok toplumun belli bir zümresine hitap eden edebiyat mahfili durumundaki mekânlardır.

Pek çok kahvehane türlerinden bazıları unlardır: Esnaf Kahvehanesi, Garipler Kahvehanesi, Semai Kahvehanesi, Kır Kahvehanesi, Hem ehri Kahvehanesi, Ku çu Kahvehanesi, Amele Kahvehanesi, Köy Kahvehanesi, Lonca Kahvehanesi, Mahalle Kahvehanesi, Pehlivan Kahvehanesi, Semt Kahvehanesi, Sabahçı Kahvehanesi, vb...

4.8.2. Mahalle Kahvehaneleri

Kahvehaneler XVI. Yüzyıldan itibaren hızlı bir ekilde yayılma olana ı bulmu lardır. Tarihsel devamlılık açısından en yaygın olan kahvehane türü olarak mahalle kahvehanelerini göstermek pek de yanlı olmasa gerekir. Mahalle kahvehaneleri vasıtasıyla içe kapalı geleneksel hayat tarzının dı a dönük bir hale gelmesi söz konusudur. Bunun manası mahallede oturanların

¹⁹⁹Aktaran: A. Hamdi Tanpınar, **Be ehir**, stanbul: 1979, s. 66-69. Alıntılanan: Ahmet Ya ar; a.g.e., s. 32.

²⁰⁰Samiha Ayverdi, **stanbul Geceleri**, stanbul: 1977, s. 71-74. Alıntılanan: Ahmet Ya ar; a.g.e., s. 32.

bu paylaşımın bir parçası haline gelmesidir. Böylelikle bu mekânlar vasıtasıyla mahalle sakinleri de sokak ehil hayatına do rudan katılabilmek olana ını elde etmişlerdir.²⁰¹

Mahalle kahvehaneleri tüm kahvehane tiplerinin ilk örnekleridir. İlk zamanlar camilerin yanı ba ında arz-ı endam eden bu kahvehaneler zaman içinde camilerden uzakla rak daha merkezi yerlere ta ınmış ve bir nevi ba ımsızlıklarını ilan edip gerçek kimliklerine kavu mu lardır.²⁰²

Mahalle kahvelerinin zamanla kendi asli kimli ine kavu ması, bu mekânların çe itlenmesini sa lamı tır. Bu kahvehanelerin ilk müdavimleri ya ını ba ını almış kimseler iken, giderek daha çe itli katmandaki, kültürdeki ve ya taki insanların da kayna ıp ilginç bir mozaik olu turmasını sa lamı tır. Bu çe itlilik, mahalle kahvehanelerinin yapısını da etkileyerek, gündelik politikadan yerel sorunlara kadar çok farklı konuların mütalaa edildi i, herkesin kendi dü üncesini serbestçe dile getirme olana ı buldu u çözümlerinin arandı ı, bir mekân olmasına zemin hazırlamı tır. Çe itli sorunlar çerçevesinde örgütlenme bilincinin ilk tohumlarının atıldı ı bu tür kahvehaneler “*kültürel payla manın dengeli bir biçimde*” geli mesine de zemin hazırladı ı söylenebilir.²⁰³

Halkın bu türden kahvehanelere olan teveccühü yönetime kar ı ho nutsuzlu un yüksek sesle, topluca dile getirilerek “**devlet sohbeti**”nin koyula tırılması, bu kahvehanelerin çe itli bahaneler ile kapatılmasına sebep olsa da, mahalle kahvehaneleri stanbul’un en yaygın kültür mekânları olmayı bir ekilde ba armı tır.²⁰⁴

²⁰¹Selin ahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i”, Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007. s. 53.

²⁰²Burçak Evren, **Eski stanbul’da Kahvehaneler**. stanbul: Milliyet Yayınları. 1996.s. 47-49.

²⁰³Burçak Evren, a.g.e.,s.49.

²⁰⁴Selin ahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i”, Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 54.

4.8.3. Â ık Kahvehaneleri

“Â ık kahvehanelerinin ortaya çıkı ı için kesin bir tarih verilemese de ba langıç olarak XVI. yüzyıl ve özellikle XVII. yüzyılın ilk çeyre i yaygın bir kabul görmektedir. Kahvehanelerin yaygınla ması ile â ık tarzı iir gelene inin de geli imi arasında bir paralellik vardır. Dilaver Düzgün’e göre, kahvehanelerin Türkiye’de açılmaya ve yayılmaya ba ladı ı dönem, â ık tarzı iir gelene inin Anadolu’da kendini hissettirmeye ba ladı ı XVI. Yüzyıla rastlar. Zamanlama bakımından Türkiye’de kahvenin ortaya çıkı ı ile â ık tarzının olu umu arasındaki bu paralellik, bazı kültür tarihi ara tırmacılarında ‘kahvehaneyi â ık tarzının do u yeri olarak kabul etmek’ gibi bir anlayı ı geli tirmi tir.”²⁰⁵

Kahvehanelerin 16. yüzyılda Türkiye’de açılmaya ba lamasıyla benzer tarihlerde â ık tarzı iir gelene inin de kendini hissettirmeye ba ladı ından söz edilmektedir.

“Â ık kahvelerinde, saz çalıp iir okuyan airler, genellikle kent yaşamı içinde yo rulmu fakat kırsal kesimin halk edebiyatıyla da yakından ilgilenen kimselerdi. Â ık kahvehaneleri “kentteki ta ranın sesi ve sıradan insanın gündelik olaylar karsısındaki duygularını, dü üncelerini yansıtan bir forum” olarak tanımlanmakta ve kent ile kırsal kesim arasında bir çe it ileti im kanalı görevini üstlenmektedir.”²⁰⁶

“Konuyla ilgili kaynaklarda 16. yüzyılda isminden söz edilen â ık tarzının 19. yüzyılda oldukça yaygın oldu u ifade edilmektedir. Buraların, 19. yüzyıl sonlarına do ru da eski itibarını kaybettikleri belirtilmektedir. Â ık kahvehaneleri gelene i, 20. yüzyıl başlarında stanbul’da zayıflamasına ra men Erzurum, Kars, Sivas, Artvin, Kayseri, Konya ve Adana basta olmak üzere Anadolu’nun çe itli bölgelerinde varlı ını sürdürmü tür”²⁰⁷

²⁰⁵ Adem Balkaya, “Mekân Poetikası Ba lamında Â ık Kahvehaneleri Ve Â ık Üzerinde Kimi Fonksiyonları”, **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic** Volume 8/1 Winter 2013. s. 881.

²⁰⁶ İ m, 2001: 36; Selin ahabaz; “Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i” Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007, s. 58.

²⁰⁷ Düzgün, 2005: 54–58; Selin ahabaz a.g.e., s. 58.

4.8.4. Yazlık Kahvehaneler

Özellikle Büyükdere, Kâğıthane, Haydarpaşa Küçüksu, Beykoz çayırlarına nazır yerlerde bulundu u belirtilen kapalı bahçeli tipte kahvelerdir. Bu kahvehanelerin en önemli özelliği manzaralı olmaları ve latif havalarının müdavimlerine sağladığı sınırsız keyiftir.

Arkasında depo gibi yerlerin bulundu u ve ani yaz ya murunda bu kapalı alana geçilen yazlık kahvehaneler yaz ayları için de farklı amaçlar için kiraya verilebilmekteydi.²⁰⁸

4.8.5. Esnaf Kahvehaneleri

Mahalle kahvehaneleri ile birlikte 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan esnaf kahvehaneleri İstanbul'un ticaret merkezi sayılacak yerlerde kurularak, "**ehrin ekonomik hayatı içinde olunan üretime dayalı kültür geleneğinin**" temsil mekânları haline gelmişlerdir. Bu tür kahvehaneler daha çok İstanbul'da ekonomik yaşamın yoğun olduğu yerler olan Haliç kıyıları, Eminönü, Beyazıt, Aksaray, Galata ve Üsküdar bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Farklı meslek gruplarının toplandığı kahvehaneler olmasının yanı sıra her meslek grubunun kendine ait kahveleri olması da bu müteritler arasında ortak bir yön olmaktadır. Lonca siteminin esas alındığı bu kahvehanelerin esnaf kethüdaları tarafından yönetilme gibi kendine özgü bir düzeni de vardır.²⁰⁹

Esnaf kahvehaneleri müteritlerinin özelliğinden dolayı iki ayrı gruba ayrılır. İlk grupta çoğunlukla ticarethane sahibi olmayan alt sınıf insanlar bir araya geldi. Bu tür kahvehaneler ticaretçilik ve inaatçilerin yoğun olduğu Haliç kıyılarında yer aldı. Hamallar, inaatçileri, ticaretçiliği dayanan meslek grupları bu kahvehanelerin müdavimleri arasında yer aldı. Giderek bu mekânları yalnızca zaman öldürmek ve eğlenmek için değil, ilişkileri arasındaki dayanışma bulma ve buna benzer yardımla malar için adeta bir bulma merkezi haline geldi. Geleneksel meslekler zamanla ortadan yok olunca, özelliklerini yitirip işçi talebini karşılamayanlara yönelik

²⁰⁸Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler", **Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, s. 43, Ankara, 1963, s.68.

²⁰⁹Burçak Evren, **Eski İstanbul'da Kahvehaneler**. İstanbul: Milliyet Yayınları. 1996. s. 50.

amele pazarları haline tahvil oldu. Daha çok Kapalı Çarşı Beyazıt ve çevresinde olunan bu kahvehaneler bir çeşit İstanbul'un ilk ticaret büroları olarak faaliyet gösterdi. İkinci grupta ise ticarethane-dükkan sahibi, orta ve üst sınıf esnafın devam ettiği kahvehaneler bulunmaktaydı.²¹⁰

“Esnaf kahvehaneleri mü terilerinin özelliğinden dolayı iki farklı gruba ayrılır:

İlk grupta ticarethane sahibi olmayan alt sınıf esnaflar; hamallar, saraçlar, seyyar satıcılar, inaat işçileri, duvar ustaları ve taımacılık a dayanan meslek grupları bulunmaktadır. Bu tür kahvehaneler taımacılık ve inaat işlerinin yoğunlaştığı Haliç kıyılarında yer almıştır. Geleneksel mesleklerin önemini kaybederek zamanla ortadan kaybolmasıyla, bu grup esnaf kahvehaneleri de özelliklerini yitirerek tenhalaşmış ve işçi talebini karşılayan ırgat pazarlarına dönüşümü tür. İkinci grup esnaf kahvehaneleri ise ticarethane, inaat yeri sahibi orta ve üst sınıf esnafın gittiği mekânlardır. Buraları da yine ticaret yavaşlamanın en canlı olduğu yerlerde, özellikle Kapalı Çarşı ve Beyazıt çevresinde yoğunlaşmış ve İstanbul'un ilk ticaret büroları olarak işlev görmüştür.”²¹¹

4.8.6. Balıkçı Kahveleri

İstanbul'un sahil kesimlerinde eskiden oldukça fazla sayıda bulunan kahvehaneler olan Balıkçı kahvehaneleri balık esnafının toplandığı ve kendileri ile ilgili konuların ağırlıkta olduğu mekânlardır. Balıkçılar buralarda sadece sohbet etmez günlük işleri ile de meşgul olurlardı. Balıkçılar aklarını kahvenin denize bakan tarafında tamir ederlerdi. Baştanbaştan aynalı duvarları, kadife kaplı masaları ile hiç de işimeyken ekâbir takımı balıklarından geçen maceraları ve mesleki tecrübelerini kendilerini büyük bir merak ve saygıyla dinleyen yeni nesle bu mekânlarda aktarırdı.

Bir misal olarak Anadolu Hisarı'nda bulunan Göksu deresinin Boğaz'a karıştığı yerde bulunan balıkçı kahvesi de tarihi güzel kahvehanelerden birisiydi. Yıllarca Göksu gezintisine çıkanlar bu kahvenin önünde sandallara binerlerdi. Bu mütevazı kahvenin tarihsel bir önemi de vardı; İstanbul'un işgal yıllarında Anadolu'ya silah ve cephane kaçıranlar burada toplanırdı.

²¹⁰Burçak Evren, a.g.e., s.50-51

²¹¹Burçak Evren, a.g.e., s.51.

4.8.7. Tiryaki Kahveleri

irfan sahibi olanların gittikleri yerler olarak görülen tiryaki kahvehanelerinde lüle nargile içmek çok yaygındır.

Tiryakilerin kahvehaneleri hakkında Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey u bilgiyi vermektedir: *“Tiryaki çarsısındaki kahvehaneler; vaktiyle bu çarsıda ilim ve irfan sahibi kibar ve zarif kisiler için muntazam kahvehaneler vardı. Terbiye ve güzellikten mahrum, muaseret bilmeyen birtakım kimseler bu topluluklardan zevk almadıkları için onların kahvehaneleri de ayrı idi. Kibar kahvehanelerinde satranç, dama ve benzeri oyun meraklıları bulunurdu. Zamanın irfan sahibi bu gibi oyun meraklıları stanbul’un her tarafından bilhassa bu kahvehanelere gelirlerdi”*²¹²

4.8.8. Yeniçeri Kahvehaneleri

Gündelik hayata 17. yüzyılın ortalarından itibaren katılan yeniçeri kahvehaneleri, stanbul kültüründe daha sonra tulumbacı kahvehanelerini ortaya çıkartmı tır.

Tulumbacı kahvehanelerinin öncüsü sayılan Yeniçeri kahvehaneleri 17. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye ba landı. Bu tarihlerde Yeniçerilere evlenme izni verilmesi onların kılıcı na ta arak esnafla ma sürecini ba latmalarına zemin hazırladı. çe dönük askeri kılıcı disiplininden sıyrılan Yeniçeriler, kısa bir sürede kılıcı toplama mekânı olan kahvehanelerini olu turdular. Bu kahvehaneler ehir nüfusunun yo un oldu u yerlerden çok Bo aziçi sahillerinde ve kıyı kesiminde yer aldı. Yeniçeri kahvehaneleri yeniçerilerin kılıcı ya amlarına bir dizi farklılıklar getirmesine kar ılık, idari açıdan kılıcı disiplinini sürdürüldü ü yerler olmaktan da tümüyle soyutlanamadı. Bu kahvehanelerinin de kendine özgü kuralları uyulması gereken kuralları vardı.

²¹²Ali Rıza Bey'den akt. Burçak Evren, a.g.e., s.99.

Tarih ve Toplum dergisinin 3.cilt 89. sayfasında Yeniçeri kahvehaneleri ile ilgili olarak u bilgiler verilmektedir:

"Yeniçeri kahveleri baldırı çıplak külhanilerin sabahtan ak ama kadar saz ve söz ve hattâ î ü nû , afyon ve esrar ile keyif çatıp e lendikleri yerlerdi. Hemen hepsi gayet büyük ve fevkalâde süslü olan bu kahvehaneler, umumiyetle stanbul'un manzarası en güzel yerine, bilhassa denize nazır sur bedenleri üzerine yapılır yahut deniz üstüne kazıklarla atılmış sala larda kurulurdu.

Her kahvenin mahbub köçekleri, kıssahanları, eli aya ı düzgün âb-ı emred u akları bulunurdu. Peykeler kilim ve seccadeler, kuzu pöstekileri ile dö enir, duvarlara Bekta i levhaları asılır, yerlere firdolayı hasır dö enirdi. Tavandan peykelerin hizasına kadar inen camların önü çiçek saksıları, bilhassa fesle enlerle donatılırdı. Kahvehanenin ortasında daima, etrafı saksularla süslü bir havuz ve fıskiye bulunurdu. Kahve ocakları ise bir gelin kö esi gibi süslenirdi. Kapaklı ve açık boy boy cezveler, dolap dolap fincanlar, en az birkaç tanesi gümü ve altın ba lıklı billur i eli olmak üzere nargileler, kehribar a ızlıktı çubuklar, çiçekli oymalı levhalar bir servet te kil ederdi." ²¹³

Re at Ekrem Koçu, "Osmanlı Tarihinde Yasaklar" adlı incelemesinde Yeniçeri kahvelerinin kapıları üstünde "Orta" ni anı bulundu unu yazmı tır. Her Yeniçeri bölü üne "Orta" denirdi. Kanun-i kadim gere ince; Osmanlı Padi ahı mparatorlu u'nda 1. Yeniçeri Ortasının 1 numaralı neferi sayılırdı.

"Orta ni anları genellikle im ir ve abanoz üzerine kabartma olarak i lenir, sonra da boyanır ve yıldızlanır. Ni anı yerine asmak için ise bir tören düzenlenirdi. Süleymaniye a a kapısından yola çıkan tören alayında ba karakullukçu ni an levhasını ba mın üstünde tutarak ta ır. Kırk elli delikanlı da altın ve gümü kınlı hançerleri Ke mir alları ve Cezayir kesimi giysileriyle levhanın önü ve ardı sıra yürürlerdi. Alayın en önünde de, elleri teberli, Bekta i babaları yer alırdı. Soytarılar, çengiler de çe itli maskaralıklar yapar, atlı alay çavv ları ise

²¹³Bedri Aydo an, "Mehmet Akif Ersoy'un Meyhane Ve Mahalle Kahvesi iirleri Üzerine Bir De erlendirme", **Tarih ve Toplum Dergisi**. 3.cilt Türkoloji Ara tırmaları, 1997, s. 89.

*ni anın geçece i yollardaki halkı kırbaç ve kamçı ile da ıtır: “Savulun bre savulun... Ni an geliyor” diye ünlerdi.”*²¹⁴

*“Yeniçeri kahvelerinden bilinenlerinden bazılarının isimleri ve sahipleri unlardır: Haliç'te Çardak skelesi'nde Galatalı Hüseyin A a'nın 56 Kahvesi, Kalyoncu Burunsuz Mustafa'nın Kuledibi Kahvehanesi, Tersane Ba çav u Darıcalı brahim'in Hendek Kahvehanesi, Tiflis'li Ali'nin Toygar Tepesi Kahvehanesi, Kız Mustafa'nın Balaban skelesi Kahvehanesi, Babada lı'nın Esir Pazarı Kahvehanesi, Sarho Mustafa'nın Hasan Pa a Hanı Kahvehanesi, Turnacı Ömer'in Irgat Pazarı Kahvehanesi...”*²¹⁵

4.8.9. Tulumbacı Kahvehaneleri

Tulumbacı kahvehaneleri bilhassa ramazan ayında semai kahvehanelerine dönü erek, stanbul kültürel hayatında derin izler bırakmı lardır.

stanbul'un en tanınmı tulumbacı kahvehanesi Galata'da Hendek Kahvehanesidir. 1923 yılında tulumbacı döneminin kapamasıyla tulumbacı kahvehaneleri de zaman içinde yok olmu tur.

4.8.10. Semâi (Çalgılı) Kahvehaneler

XIX. yüzyıldan itibaren stanbul'da görülmeye ba layan semai kahvehaneleri, edebiyatın pek çok kolunda hizmet etmi kahvehanelerdendir. Bu türden kahvehaneler badet ayı olan Ramazan ayının vazgeçilmez mekânları arasındadır. Zaten bu mekanlar da Ramazan ayına has faaliyet icra ederlerdi.

stanbul'un birçok yerinde saz airlerinin devam ettikleri kahveler oldu u gibi mani, ve destan söyleyen kahveler de vardı. Bu toplantılara saz airleri de i tirak ederek muammalar açılır

²¹⁴Salâh Birsnel, **Kahveler Kitabı**, stanbul: Sel Yayıncılık, 2001, s.36.

²¹⁵Salâh Birsnel, a.g.e., s.37.

ve muammayı halledene muvaffakiyetinden dolayı para, al, ipekli kuma gibi hediyeler verilirdi.²¹⁶Bu kahvehaneler semt semt bilhassa mahalle tulumbacılarının bir araya geldikleri kahvelerdi.

Kahvenin çalgı çalınan sedirinin üstü rengârenk kâ ıtlar, yapma çiçekler ile süslenir, muammanın üstüne hediyesi konulurdu. Levha halinde asılan bir muamma u ekildedir:

Ol nedir ki her bahar

Gelir bezme nazlı yar

Öpüp kokmak istesen

Hançeri cana kıyar

Ye il bir tahtı vardır

Baharda ahdi vardır

Tac olur güzellere

Her yaman bahtı vardır. Deme bu Lugaz nola

Dü ünüp her kim bula

ki harftir noktasız

Halledene a k ola

Böyle muammalar asılınca günlerce o civar halkına bir zevk ve e lence olurdu. Söz erbabı, tulumbacılar arasında cahil, okuyup yazma bilmeyen istidadlı öyle maniciler, destancılar ve muammalar tertip eden ustalar vardı ki de me airlerin bulamadıkları ince nükteleri, cinaslar ve kelime oyunları ile öyle kıvraklıkla söylerlerdi ki herkesi hayrette bırakırlardı.²¹⁷

²¹⁶Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler", **Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, s. 43, Ankara, 1963.s.58.

²¹⁷Süheyl Ünver, a.g.e.,s.58.

Âık kahvehanelerinden sonra âıklık gelene ini semai kahvehaneleri sürdürmü tür. Toplumsal tabanı yeniçerili e dayanan ve kültürel dünyası âık edebiyatıyla beslenmi bu mekânlar asker-esnaf zümresinin yarattı ı yeni bir kahvehane türüdür.²¹⁸

Her zamanın kendisine ait hususiyetlerinin ve zevklerinin oldu u muhakkaktır.Ramazana has bu kahveler, semâi okundu u için bu ismi almı tı. Evvelâ kahveye giri paralı idi. Kahvede bir ki i kitap okur, herkes dinlerdi. Okuyan içti i kahve için herhangi bir ücret ödemezdi. Kahvenin yüksek bir sediri olur, âıklar bu sedir üstünde atı ırlardı. Kazanan âık, ertesi ak am bir ba ka semaî kahvesine misafir olurdu.

Bazı semtlerde gençler kahvesi ayrıdır. Geceleri yüzük oyunu, tura oyunu gibi oyunlar çıkarırlar, çeki ırlardı. Buralarda patırtı gürültü eksik olmazdı.

Özellikle ramazan ayında, di er günlere kıyasla daha bir hareketlenen Türk kahvehaneleri e lencenin merkezi bir mekân durumuna gelmi lerdir. Bu durum da kahvehanelere kar ı olumlu bir bakı açısının toplumda yer etmesini sa lamı tır.

Üsküdar'da, Bayezid'de Çe me meydanında, Fatih'te, Tophane'de Fırza a'da, Yeniçe me'de Ta çıba ı dutlu kahvede semâi kahvehaneleri vardır.²¹⁹

Kendine has süslemesi olan bu kahvehanelerin tavanı, tek tahtası bile görülmeyecek ekilde elvan (krepon) kâ ıtlarından yapılan güller ve be ikörtüsü tarzında kâ ıt zincirlerle süslenirdi.²²⁰

19. yüzyıl boyunca Osmanlı imparatorlu u sınırları içerisinde meydana gelen de i imlerle ba lı olarak kahvehanelerin de tabi oldu u de i im kar ılıklı etkile im içerisinde devam etmi , bu dönemde sayıları giderek artan bürokratlar da kahvehanelere devam etmeye ba lamı tır.²²¹ Bu geli me kahvehanelerin bulundu u mahalleri büyük ölçüde de iikli e u ratacak bir geli me olarak göze çarpmaktadır. Devlet yönetim merkezlerinin çevresinde açılan kahvehaneler, üst

²¹⁸Burçak Evren, **Eski stanbul'da Kahvehaneler**. stanbul: Milliyet Yayınları. 1996. s.63.

²¹⁹Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler", **Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, s. 43, Ankara, 1963, s.58.

²²⁰Salâh Birsell, **Kahveler Kitabı**, stanbul: Sel Yayıncılık, 2001.s.183.

²²¹Hélène Desmet-Grégoire,**Do u'da Kahveler ve Kahvehaneler**. stanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 50.

düzyer yöneticileri, devlet adamları ve memurlarına ev sahipli i yapıyordu. Bunların yanında i dünyasının içerisindeki ki ilerinde kahvehanedeki yerlerini almasıyla birlikte kahvehane artık kuruldu u günlerdeki sadeli inden toplumun dinamiklerinin i ler hale gelebilece i mekânlar olma yoluna girmi lerdir. 17. yüzyıl ba larından itibaren kurumsalla maya ba layan ve Osmanlı kahvehane gelene inde â ik kahvehaneleri olarak nitelendirilen kahvehanelerin yerini, 18. yüzyılda Yeniçeri kahvehaneleri ve daha sonra ise semai kahvehaneleri almı tır. Â ik kahvelerinde ve Yeniçeri kahvelerinde müdavimlik yapan saray ve esnaf tabakasının haricindeki kimselerin yanında, özellikle 19. yüzyılda yaygınla an semai kahvehanelerde daha çok e lenceye yönelik bir i leyi söz konusudur.

Sultan Abdülhamid zamanında semai kahvehanelerinde alafranga müzik zevkinin geli mesi de söz konusudur.

Semai kahvelerini Salâh Birsel öyle anlatmaktadır:

“Her sınıf halk gelir bu kahvelere (...) ama has mü terileri tulumbacı, arabacı, sandalcı gibi esnaftır. Dahası, bunların da uçarı, çapkın, kabadayı takımıdır. Bu ele avuca sı maz mü teriler ceket omuzda, fes yampirile mi olarak gelirler. Bellerindeki ku aklarında bıçakları olur. Bıçak sapının iyice görünmesine pek önem verirler. Bu cakalı ve saldırgan angutlar, do rusunda, kuru gürültüden ba ka bir ey de ildir. Bunlar çıkardıkları çingarda herkese rezil olurlar”.

bnü'l emine Mahmud Kemal *Ho Sadâ*'da Hâfız Kemal, Hâfız Sâmi, Ahmet Avni Konul ve Lemi Atlı gibi musiki inaslasın hocası, XIX. Yüzyılın zâkir ve bestekarlarından hanende Hacı Kirâmi Efendi'nin Ta kasap semtindeki bir kahvehanede düzenli biçimde talebelerine mûsiki me k etti inden bahsetmektedir.

Mehmed Akif Ersoy kendi devrinde artık yozlaşmış kahvehaneler ile ilgili olumsuz dü üncelere sahiptir. Mahalle kahvehanesi iirinde²²²

"Duvarıa türlü resimler: Alındı Çamlıbeli,

²²²Bedri Aydoğan, “Mehmet Akif Ersoy'un Meyhane Ve Mahalle Kahvesi iirleri Üzerine Bir De erlendirme” **Tarih ve Toplum Dergisi**. 3.cilt. Türkoloji Ara tırmaları. 1997.

Kaçırmı Ayyaz'ı a lar Köro lu rahmetli!

Arab Üzengi'ye çalmı ah smail gürzü;

A açta ba lı duran kızda i te imdi gözü.

Bakındı bak Hacı Bekta 'a: Deh demi duvara!

Resim bitince gelir üphesiz ki beyte sıra.

Birer birer oku sonra mümkünse, ma'na ver...

Hayır, hülâsası kâfi, yekûnu ömre sürer:

Bedâhaten kusulan herze-pâreler ki dü ün,

Epey zaman daha lâzımdı herze olmak için!

4.8.11. maret Kahvehaneleri

Osmanlı ülkesinde ilk kahvehaneler camilerin yanında açılmı ve sosyal i levleri olan imaret kahveleridir.

maret kahvehaneleri Namaz vaktini bekleyenlerin oturdukları ve daha sonra da kıraathane ekline tahvil olan kahvehanelerdir. maret kahvehanelerinde namaz vaktine kadar halkı oyalamak için “*Battalgazi*”, “*Hamzename*” gibi destan kitapları okunur, meddahlar ve saz airleri halk masalları halk iirleri söylerdi. Karagöz hokkabaz ortaoyunu gibi oyunların da ilk önce oynandı ı yerler i te bu türden yerlerdi.²²³

4.8.12. Esrarke ya da Esrar Kahvehaneleri

stanbul'un özellikle Tahtakale, Tophane, Silivrikapı Mevlevihane kapı semtlerinde tüm mü terileri esrarke lerden olu an kahvehanelerdi. Bu kahvehanelerin kendilerine özgü bir i leyi i

²²³Burçak Evren, *Eski stanbul'da Kahvehaneler*. stanbul: Milliyet Yayınları. 1996. s. 91.

ve düzeni olmasına karşılık, mekân olarak hiçbir özellikleri yoktu. Bakımsız ve pis görünüme sahiptiler. Bu kahvehanelerin her birinde barınan yedi erkek isine Kıdemli Dede adı verilirdi. Bu dedeler kimilerine göre insanlıklarını yitirmiş miskin ve işe yaramaz yaratıklar, kimilerine göre ise tüm dünyevi işlerini kesip Tanrıdan başka kimseyle ilgilenmeyen ve konu mayan kırklara karşı mı bir çeşitlerdi. Ancak ya ayabilecek kadar yemek yiyen bu hasta görünümlü bakımsız ve bitkin insanların tam eylemi "dirseklerini dizlerine ellerini de ayaklarına koyup kendi iç âlemlerine dalmaktı". Bu dedelerin dünyaya işlerini gerçek görevi tahsildarlık olan üçer kişilik yardımcılarıyla kurarlardı. Yardımcılar, bu dedelerin ermi oldu inanan kişilerden bir çeşit toplar topladıklarını Ocakçı Dedeye teslim ederek onların yaamlarını sürdürmelerini sağarlardı. Adakları gerçekleştiren kişilerde kahveye gelen muhip (dostlar) adı verilen müteriler de dedelere ayrıca para yardımında bulunurlardı.²²⁴

4.8.13. Meddah Kahvehaneleri

Meddah kahvehaneleri, bilhassa Ramazanlarda ve bayramlarda faaliyet gösterirlerdi. Meddahların kendilerine özgü kahvehaneleri olduğu gibi, mevcut kahvehanelerde de çalışmaları olanaklarını bulduğunu ifade edilmektedir. Ama bununla birlikte çoklukla meddahlar tıpkı âşıklar gibi hemen hemen her türde kahvehanelerde çalışmaları, yolum olarak çalışmaları kahvehanelerin de kendi adlarıyla anılmalarına bu açıdan zemin hazırlamalarıdır.²²⁵

Meddahlar kahvehanelerde o zamanın anlayışına uygun olarak bir nevi bir tür tiyatro performansı sergilemekteydiler. Yarım daire yaparak etrafını çevreleyen dinleyicilere geçmiş ve şimdiyi iç içe geçiren hikâyeler anlatmaktaydılar. Ramazan aylarında sadece hikâyeler anlatmamakta aynı zamanda anlattıklarını jest ve mimikleriyle canlandırmaktaydılar. İmparatorluk içerisinde yaayan çeşitli özelliklere sahip insanları, onların seslerini, aksanlarını ve eylemlerini taklit ederlerdi. Öyle ki bazen iki rakip grup hakkında hikâye anlatımı yapan meddah, dinleyicileri de iki gruba bölerek hikâyeyi canlandırır.²²⁶

²²⁴Burçak Evren, **Eski İstanbul'da Kahvehaneler**. İstanbul: Milliyet Yayınları. 1996. s. 93.

²²⁵Burçak Evren, a.g.e., s.101.

²²⁶Serdar Öztürk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusal Alanın Dinamikleri**. İletişim 2005/21. s.115.

Meddahlar, kahvehanede sandalye üzerine oturarak olayları dramatize etmekteydiler. Hikayelerini anlatırken, ellerinde bir de nek, omuzlarında bir mendil bulundurmaktaydılar. Elindeki bastonu hikayesindeki sahneleri canlandırmak için tüfek, süpürge, at olarak; omzundaki mendili ba örtüsü yerine veya çe itli etnik grupları ve de i ik meslekleri taklit etmek için kullanmaktaydılar.²²⁷

Türk meddah hikâyelerinin en önemli iki hususiyeti öyle olsa gerekir: Meddahlar hem gerçekçi konuları i lerken aynı zamanda güncel olan ve halkın ilgisini çekeceklerini dü ündükleri konulara a ırlık verirlerdi. Bu durum Özdemir Nutku'ya göre Türk meddah hikâyelerinin Arap meddah hikayelerinden ayrılan yönünü ortaya koyması bakımından enteresandır. Arap meddahların anlattı ı hikayelerde “*bu dünyanın dı ndaki bir hayal dünyası*”, “*do a üstü durumlar*” yer alırken, Türk meddahları günlük konuları daha “*gerçekçi*” biçimde i lemekteydiler.²²⁸

Meddahlar her zaman çok açık ifadeler ile özellikle politik konularda do rudan suçlayıcı ifadelerde bulunmaktan haklı olarak kaçınırlardı. Bu çekince aynı zamanda mekân sahibinin hassasiyeti ile de alakalıydı. Kendi i ini sürdürmek ve tabiri caizse ekmek paralarının derdinde olan kahvehane sahipleri do rudan idarecileri hedef alan a ır ve galiz ifadeler kullanılması halinde kendi ba larının belaya girece ini elbette tahmin ediyorlardı. te bütün bu hassasiyetlerin gölgesinde meddahların i lerini yapması söz konusudur. Meddahların toplumsal, ekonomik ve siyasal olumsuzluklara dair ele tirileri o zamanın hassas politik ortamın getirmi oldu u hassasiyetten dolayı daha çok dolaylıydı veya üstü kapalı ifade ve mimikler ile canlandırılırdı. lhan Ba göz'ün hikaye anlatma gelene ine ili kin olarak geli tirdi i kuramsal yakla ım bunun nedenini anlamaya yardımcı olabilir. Ba göz'e göre, her hikâye anlatımı “*sosyal bir gösterimdir*”. Gösterimin unsurları anlatıcı-anlatı-dinleyici, gösterimin yapıldı ı yer, zaman ve ülkenin içinde bulundu u politik durumdur.²²⁹

²²⁷Serdar Öztürk, a.g.e., s.115.

²²⁸Nutku'dan akt. Serdar Öztürk, **Osmanlı mparatorlu u'nda Kamusal Alanın Dinamikleri**. leti im 2005/21. s.115.

²²⁹Serdar Öztürk, a.g.e., s.116.

4.8.14. Ku çu Kahvehaneleri

Ku meraklılarının buluştuğu kahvehanelerdir. Bu kahvehanelerin pek çoğunun içinde tel kafesli odacıklar bulunurdu. Buralarda ku rafları vardır. Ve ku lar bu kafeslerde oynardı. Ku bazlar birbirleri ile özellikle ku lar hakkında sohbetler eder, tavsiyelerde bulunur, ku ve yavru alım satımı, çeyitli yarımalar yapıldı. İstanbul'da olduğu kadar Anadolu'nun pek çok ehrinde bu kahvehanelerden bulunurdu.

Bazen de en gösterişli ve kıymetli ku lar getirilip burada tehir edilirdi. Bu kahvehanelerde gürültülü konuşulmaz, rahatsız edici sesler çıkarılmaz, ku lar seyredilir ve ötüleri dinlenir huzur bulunurdu.

4.8.15. Köy Kahvehaneleri

Bu mekânlar köy hayatının vazgeçilmez unsurlarındandır. Köy ve köylülerle ilgili hemen hemen her şey burada tartışılır ve çözümlükle burada karar altına alınırdı. Hasat ve ekim ayı haricindeki aylar ve özellikle kış ayları bu mekânlar büyük rahatlık görürdü.

Çözümlükle köyün camisinin yanında konumlanırlardı. Ve ezan okunduğunda kahvehane boşalır ve hemen herkes namaza giderdi.

Köy kahveleri bir çeyit serbest kürsü olup, dinleyen olsun olmasın herkes fikrini açıkça söylerdi.

4.8.16. Seyyar Kahvehaneler

Daha çok kahvehane olmayan yerlerde faaliyet gösteren seyyar kahveler, belirli bir mekâna bağlı olmadan, kahve gereksinimi için hazırlanmış bir nevi gezici bir kahvecilik olarak tanımlanabilir. Her yere gidilebilen ve insanların içmesi için kahve hazırlayan seyyar kahveciler daha çok, kahvehanelere ulaşımın zor olduğu yerlerde etkinlik göstermişlerdir. Bu kişiler, gün

boyu sırtlarına astıkları küçük bir ocak, fincan ve kahve yapma malzemeleri ile dolaarak, istenildiği her yerde hemencecik ocağın üzerine cezveyi koyup anında servis yaparlardı.²³⁰

Herhangi bir mekâna bağlı kalmadan işlerini sürdüren bu türden kahvehaneler özellikle ekonomik gelişmelere bağlı olarak 19. Yüzyıldan sonra epeyi yaygınlaştırmışlardır. Bir sırtının ucuna bağlıları küçük bir ocak ve birkaç fincandan oluşan kahve takımı ile müşterilerine hizmet verirdi. Kahvecinin sırtında taşıdığı ağırlıklardan biri olan ateşle yanan küçük bir ocak, diğeri ise fincanların bulunduğu iki raflı bir dolaptı.²³¹

Özellikle 19. yüzyılda sayıları oldukça fazla olan seyyar kahvehanelere I. Dünya Savaşı öncesine kadar cami meydanlarında, parklarda, pazaryerlerinde rastlanmıştı.

Tüm bu kahvehane çeşitlerinin yanı sıra “**Garipler Kahvesi, Çi Kahvesi, Kır Kahvesi, Avcı Kahvesi, Lonca Kahvesi, Pehlivan Kahvesi, Semt Kahvesi, Arabacılar Kahvesi, Amele Kahvesi, Hamal Kahvesi, Koltuk Kahvesi** vs... gibi kahvehane çeşitleri de bulunmaktadır.

²³⁰Selin Şahbaz, “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği” Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007. s. 67.

²³¹Burçak, Evren, **Eski İstanbul’da Kahvehaneler**. İstanbul: Milliyet Yayınları. 1996. s. 104.

SONUÇ

Kahve ve kahve kültürü başlangıçta İslâm coğrafyasında başlangıçta dünyaya ise seyyahlar eliyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan yayılmıştır.

Kahve, Avrupa'ya Türkler vasıtasıyla taşındığı gibi Avrupa'daki ilk kahvehaneler de Türklerin kahvehaneleri model alınarak açılmışlardır. Bugün Avusturya'da Fransa'da vs. Avrupa devletlerinde XVI. XVII. Yüzyıldan kalan kahvehanelerin günümüzde faaliyetlerine hâlâ devam etmeleri ve fakat buna karşılık Türkiye'de eski bir Osmanlı kahvehanesinin maalesef tek bir örneğinin bile kalmaması bizim adımıza üzüntü duyulması gereken bir durumdur. Ondan daha üzüntü verici olan gelişme ise dünyada yaygın olan bazı kahve şirketlerinin ardından ubeler açarken, Avrupa'yı kahve ile tanıştıran bu topraklarda Türk kahvesinin hak ettiği ilgiyi tam olarak görememesidir.

Ülkemizde kahve kültürünü araştırma ve koruma bahanesi altında faaliyet gösteren çeşitli dernekler kahve kültürünü korumak ve tanıtmak adına somut bir çalışmaya yapmaktan uzak kalmışlardır. Bu yetmezmiş gibi çeşitli beyaz eya üreticilerinin “Türk Kahvesi makinesi” adı altında piyasaya sürdükleri araç-gereçler yüzyılların mirası olan Türk Kahvesi geleneğine yapılan en büyük ihanetlerden birisidir. Bilindiği gibi Türk kahvesi sadece pişiriliş usulü olarak dünyada nam salmıştır, şimdi bu pişiriliş usulünü ortadan kaldırmak Türk Kahvesini ortadan kaldırmak manasına gelmektedir.

Bu tezde kahvenin dünyada ve ülkemizdeki uzun serüveni anlatılırken aynı zamanda eski Osmanlı kahvehaneleri ve bunların yapısal konumları ile kültür hayatına olan etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Böylelikle yüzyıllar boyunca kültürümüzün ve hayatımızın bir parçası olan bu kahvehanelerin gelecek nesillere intikal ettirilmesi gibi önemli bir misyonu yerine getirmeyi amaçlamaktadır.

Konusu ve içeriği ile daha önce yapılan benzeri çalışmalara katkı sağlamayı ve bu konuda ileriki zamanlarda yapılacak çalışmalara ilham olmayı amaçlayan bu tez, geçmiş kültürümüzün asliyetinin muhafazası ve geleceğe taşınması misyonunun bir parçası olarak mütalaa edilmelidir.

KAYNAKÇA

K TAPLAR

Birsel, Salâh. **Kahveler Kitabı**, stanbul: Sel Yayıncılık, 2001.

Çelebi, Kâtip. **Mîzânü'l-Hak Fî htiyâri'l-Ahak**, stanbul, MEB Yayınları, 1993.

Desem, Arma an Karal. **Kahve**, stanbul: adi Kültür Sanat Yayınları. 2000

Emeksiz, Abdülkadir. **Karaların Ve Denizlerin Sultanı stanbul/ Cilt II.** stanbul Kahvehaneleri, Yapı Kredi Yayınları – 3022. ehir Monografileri – 17. stanbul, Aralık 2009

Evren, Burçak. **Eski stanbul'da Kahvehaneler.** stanbul: Milliyet Yayınları.1996.

Grégoire, Hélène Desmet-, **Do u'da Kahveler ve Kahvehaneler.** stanbul: Yapı Kredi Yayınları. 1999.

Hattox, Ralph S. **Kahve Ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal çece in Yakındo u'daki Kökenleri.** stanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Çeviren: Nurettin Elhüseyni. 1996.

Naskali, Emine Gürsoy. **Türk Kahvesi Kitabı.** stanbul: Kitabevi. 2011.

Toros, Taha. **Kahvenin Öyküsü**, stanbul: leti im Yayınları. Temmuz 1998.

Tunç, afak. **ehristan-Seyyahların Hayal ehri- stanbul.** stanbul: TO Yayınları. 2010.

Wild, Antony. Çeviren Ezgi Ulusoy. **Kahve Bir Acı Tarih.** stanbul: Mb Yayınevi. 2007.

Yıldız, Cengiz. **Kahvehane Kültürü.** stanbul: Beyan Yayınları. Aralık 2007.

SÜREL YAYINLAR

Aydoğan, Bedri. “Mehmet Akif Ersoy’un Meyhane Ve Mahalle Kahvesi Türleri Üzerine Bir Değerlendirme” **Tarih ve Toplum Dergisi**. 3.cilt. Türkoloji Araştırmaları. 1997.

Balkaya, Adem. “Mekân Poetikası Bağlamında Âşik Kahvehaneleri Ve Âşik Üzerinde Kimi Fonksiyonları. **Turkish Studies**- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/1 Winter” 2013.

Bilici, İbrahim E. “Oryantalist Seyahatnamelerde Türk Müzesi Üzerine Bir İnceleme: Alexander William Kinglake’in Seyahatnamesi Eothen Örneği.” **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**. Eylül 2011.

Duran, Meltem. “Kahve Etüdü” **Dış Ticaret Araştırma Servisi**. Mart, 2004.

Eliaçık, Muhittin. “Eyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi ve Nazmen Verilmi Fetvâları.” **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 35-50.

Erta, Mehmet Yaşar. “Evliya Çelebi’nin Seyahatnâmesi’nde Gazî.” **Tarih İncelemeleri Dergisi**. Cilt/Volume XXVII, Sayı/Number 1 Temmuz/July 2012, 79-100.

Kaplan, Melike. Bir Fincan Keyif: Kahvenin Öyküsü”, **Yurt ve Dünya Dergisi. /The Journal of Homeland and The World**. sayı: 2. 2011

Kırlı, Cengiz. “Kahvehaneler Ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı’da Sosyal Kontrol.” **Toplum ve Bilim**. 83 (2000)

Öztürk, Serdar. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alanın Dinamikleri.” **İletişim**. 2005/21

Taştan, Yahya Kemal. “Sûfi İlahiyatından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü,” Gazi Üniversitesi **Akademik Bakı Dergisi**. 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, 2009.

Ünver, Süheyl. “Türkiye’de Kahve Ve Kahvehaneler,”**Türkiye Etnografya Dergisi**. Sayı V, S. 43, Ankara, 1963.

Ya ar, Ahmet.“18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri.”**Eyüp Sultan Sempozyumu**. VIII.

Ya ar, Ahmet.“Osmanlı ehir Mekânları: Kahvehane Literatürü.”**Türkiye Ara tırmaları Literatür Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2005, 237-256

TEZLER

ahbaz, Selin. "Geçmi ten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örne i", Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2007.

ANS KLOPED LER

Diyanet slâm Ansiklopedisi